

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดโครงการวิจัยเครือข่ายความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคเหนือ
เรื่อง การศึกษานักคิดท้องถิ่น

จอนิ โอโดชา : ผู้แปลภาษา : ชาวบ้านที่ไม่ธรรมดา

โดย

สมบัติ คำบุญเรือง

พฤษภาคม 2547

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดโครงการวิจัยเครือข่ายความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคเหนือ
เรื่อง การศึกษานักคิดท้องถิ่น

จอ尼 โอโดชา : ผู้เฒ่าภูเขา : ชาวบ้านที่ไม่ธรรมดา

โดย
สมบัติ คำบุญเรือง

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการวิจัยเครือข่ายความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคเหนือ

บทสังเคราะห์งานวิจัย ‘นักคิดท้องถิ่น’^๑

ไพยงค์ รัชชกุล

บทคัดย่อ : บทสังเคราะห์งานวิจัยนี้มีใช่เป็นการสรุปความของรายงานการวิจัย แต่เป็นการตีความพร้อมๆไปกับการให้ความหมายต่องานวิจัยภาคสนาม ดังนั้นในบางด้านบางมุมมองจึงอาจมีความเห็นต่างออกไป ผลสังเคราะห์จากงานวิจัยนี้สามารถประมวลรวบยอดได้อย่างน้อยเป็น ๓ ข้อหลักคือ

(๑) ได้ข้อเสนอแนวความคิดในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับนักคิดท้องถิ่นและภูมิปัญญา คือ การพิจารณาในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ และในบริบทวัฒนธรรมความคิด ควบคู่ไปกับการตอบสนองและตอบโต้ของนักคิดท้องถิ่นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนั้น

(๒) ได้พบว่าสิ่งที่เรียกกันว่า“ภูมิปัญญาท้องถิ่น”นั้น ถ้าจะดำรงอยู่และพัฒนาสืบไปก็จะมีได้อยู่คงที่ แต่ เป็นพลวัตมาจากทั้งการสั่งสมและจากการพลิกเพลงนวัตกรรมจากแหล่งต่างๆ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มิได้จำกัดอยู่เพียงความเป็นท้องถิ่น ทั้งแง่แหล่งความคิดและคุณสมบัติ ทั้งนี้ขึ้นกับความสามารถของนักคิดท้องถิ่นที่จะสร้างสรรค์งานและความคิดเป็นผลผลิตใหม่จากขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”จึงเป็นทั้งการสืบและสานจากการผสมของภูมิปัญญาต่างๆสายทั้งจากท้องถิ่นและวงกว้างออกไป ซึ่งละม้ายกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิต ถ้าอนุโลมศัพท์ทางชีววิทยามาใช้ในเชิงอุปมาอุปไมยก็จะเรียกได้ว่าเป็น การผสมผสานต่างสายพันธุ์ (Hybridization) จน“ของดั้งเดิม”ปรปรกลายเป็นรูปใหม่หรือเกิดการกลายพันธุ์ (Permutation) เป็นนวประเพณี (Neo-tradition)

(๓) ได้แนวคิดเป็นประเด็นเชิงทฤษฎีหลายประการ เป็นต้นว่า (ก) “โลกาภิวัตน์” นั้นสื่อความหมายเป็นแรงกระทำทางเดียวที่หมุน ปั่น ให้ท้องถิ่นต้องป่วน เปลี่ยนไปตามกระแส ทั้งๆที่แท้จริงแล้วหลายกรณีแรงเหล่านี้เกื้อหนุนท้องถิ่นดำรงอยู่และเจริญไปได้ และโลกาภิวัตน์ก็มีใช้พลังเดียวในกระแส แต่เข้ามาปะทะสังสรรค์ (Interaction) กับแรง

^๑ ข้อเขียนนี้เป็นบทสังเคราะห์จากงานวิจัยโครงการวิจัย “นักคิดท้องถิ่น” ซึ่งเลือกสรร‘นักคิด’ ๔ ท่านคือ (๑) คำอ้าย เดชดวงตา (สลาแทะสลักไม้) (๒) คำผาย นูปีง (ช่างซอ) (๓) ปิ่นแก้ว ต้นนวล และคณะหมอเมือง (การแพทย์พื้นบ้าน) (๔) จอนนิ โอโดเซา (นักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนา) การศึกษา‘นักคิด’นี้โดยนักวิจัยหลัก ๕ ท่านซึ่งทำการสัมภาษณ์เก็บและข้อมูลเกี่ยวกับ‘นักคิด’แต่ละคน รายชื่อนักวิจัยเมื่อเรียงหมายเลขคล้องตาม‘นักคิด’แต่ละคนแล้วคือ (๑) อารยะ ภูสาหัส กับ ประดิษฐ์ สรรพช่าง (๒) กิจชัย ส่องเนตร (๓) กรรณิการ์ เล็กบุญญาสิน (๔) สมบัติ บุญคำเยื้อง งานวิจัยนี้ได้รับความสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

พลั้งอื่นๆ โลกนี้มีได้มีเพียงโลกาภิวัตน์ แต่ยังมี“ชุมชนนุวัตน์” “ท้องถิ่นนุวัตน์” “บางกอกนุวัตน์” ฯลฯ (ข) การมองข้ามตรงข้ามที่นิยมกันกว้างขวาง เช่น ‘ตะวันออก v.s. ตะวันตก’ ‘ส่วนกลาง v.s. ท้องถิ่น’ นั้น เป็นแนวคิดแบบทวิลักษณ์ที่ผิดฝาผิดตัว เพราะแต่ละส่วน (Entity) นั้นมิได้เป็นลักษณะเชิงเดี่ยว โดยไม่มีความหลากหลายและความขัดแย้งในส่วนนั้น ทั้งการปะทะปฏิสังสรรค์ระหว่างกันเป็นเวลานาน ทำให้ส่วนต่าง ๆ นั้นผสมกันไป (ค) มีความแตกต่างระหว่างการใช้ความสำคัญต่อประเพณีนิยม (Traditionalism) กับการคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้งในการดำเนินไปทางประวัติศาสตร์ (Historicity) แนวคิดแรกนั้นอาจนำไปสู่การคิดอนุรักษ์สภาพหนึ่งในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ ในขณะที่แนวคิดหลังเห็นว่าสภาพใดสภาพหนึ่งดำรงอยู่เฉพาะช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์เท่านั้น (ง) การหาและกำหนดลักษณะร่วมของ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ซึ่งหลากหลายอย่างยืดยาวต่างไปจากความพยายามที่จะทำความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม โดยสนทนากับแนวคิดเชิงทฤษฎีในลักษณะของจรรยาบรรณสองทาง

บทสังเคราะห์การศึกษานักคิดท้องถิ่นนี้ แม้จะมีได้มาจากความประสงค์ที่จะเชิดชูเป็นเบื้องต้น แต่ความชื่นชมนิยมในความสามารถก็เกิดขึ้นจากการได้เห็นภูมิปัญญาที่มีใช้เพียงอยู่ในระดับ ‘การรู้จัก รู้จำ’ (Cognitive Learning) เท่านั้น แต่เป็นภูมิปัญญาที่อาศัยความสามารถวิเคราะห์ (Analytical Mind) ทำความเข้าใจโลกและสังคมกว้าง มาประดิษฐ์สร้างสรรค์ผลงานและความคิดตามกำลังทรัพยากรและ“ทุน”ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่

Summary: The Synthesis Paper
“The Four Northern Indigenous Thinkers”

The synthesis paper is based on four studies of indigenous thinkers residing in the upper part of the North, namely, Kham-Ai Dechduangtda (wood carver/sculptor), Kham-Phai Nuping (chanter, performer), Pin-Kaew Tannual (healer, traditional doctor), and Joni Odechao (conservationist, development worker). A summary of each respective study is herewith accompanied for some further details. This summary, however, is not a shorter version of all those four summaries. Likewise the synthesis paper is not a compressed version of all the studies in question.

The paper is in an interpretative mode. It tries to make an understanding of the merits of indigenous knowledge and skills embodied in each thinker. It highlights the research works into three principal lines of presentation.

(1) It is essential that the study of the indigenous thinkers must situate their thoughts, skills, influences, confluence, impacts, etc. in their respective socio-cultural context. Not less important is to see their responses and reactions to the context and change.

(2) Indigenous knowledge has always been in flux. It has interacted with other forms and sources of knowledge. In this respect it is not strictly “local” in character. To understand it in terms of both its various roots and varying contribution, the study needs to take its development into account. Over a long period of time it has accumulated and reinvented itself by means of appropriating ideas and practices it has come into contact with. In this process some indigenous thinkers are more adaptive than others. Essentially therefore indigenous knowledge is both a configuration of tradition and innovation. By analogy it has a life form as a biological organism. Constantly it changes, perceptibly or otherwise, and transforms itself in the form of hybridization. This course of change is necessary for it to be able to function and sustain itself. Contrary to a conservationist’s adage, the traditional form is rarely in a stable or static state, rather in permutation. Yet it retains the existing form, hence tradition becomes neo-tradition.

(3) In theoretical terms the study of indigenous thinkers has pointed to at least four principal points: (a) “Globalization” usually denotes one-way force process. Once the “local” comes into its forceful orbit, the “global” is supposed to upset and spins “the local” into a whirlwind. It is often unfavorably regarded by the adherents of indigenous knowledge. This view overlooks multiple forces at work. For globalization is not the only force but one among many

others, be they “communualization”, “localization”, “Bangkokization”, etc. (b) The dichotomous way of thinking can be very misleading. Common binaries such as “East v.s. West”, “Centrality” v.s. “Locality” presuppose that each is a self-contained entity. In point of facts the entities have been interactive with one another, contradictory or complementarily. Hence the boundaries between the entities are often not clear-cut, but overlapped. (c) There is an important distinction between the concept of traditionalism and that of historicity. The former emphasizes the idea of conservation. The latter, on the contrary, sees that what it has become to be at present or what is regarded as the tradition is no more than an existence at a particular point in time. Hence it is more insightful to see it as a ‘a historical being’. (d) The idea of indigenous knowledge in abstract, or with a more ideologically-loaded term as “local wisdom”, is less rewarding than a study of indigenous knowledge in concrete and in a historical perspective. And it is to be theoretically examined in conjunction with the context from which it has sprung and in which it has declined.

Though the synthesis paper may not take the praise perspective of indigenous knowledge as a point of departure, it can deeply appreciate and respect it with an analytical and critical approach. That is a critical appreciation of indigenous knowledge which goes beyond the cognitive learning of it. For it is imperative to locate the “local” in the wider global and social context. And with our general cultural capital, we need to utilize it for further creative contribution and more thoughtful innovation.

Summary: The Indigenous Thinker

“Joni Odechao”

The study explores a number of themes necessary to understand a man and his thoughts. It begins with his biography and his exposure to the problems his people and his communities have faced. Unique as an individual life is, he also shares a set of traits common among the Karen ethnic group residing in northern Thailand. He has to face the state encroachment of the forest on the one hand and the more powerful position in the market relationship on the other. Moreover as a member of the minority group, he and his people are very marginalized in relation to the Northern Thai people in socio-cultural, as much as in eco-political terms.

The study then moves to trace his works in the generally unfavorable atmosphere. He has worked and accumulated both knowledge and experiences by various means. This process is considered in the socio-economic change in the local and regional context and in the political environs of democratic development at the national level. Some forces have been in his favour, whereas domestic as well as official action presented themselves as strong obstacles. In view of different problems with varying degree, the study has tried to explain his roles together with his success and failure as community leader and thinker.

His biography well reflects a local history as well as a series of attempts for sound solutions. Under his leadership, which has shown by means of demonstration and perseverance, the community and his fellow people have been able to have their voices heard in the wider arena, and increasingly gained recognition. His proposed solution for the village and social problems are indicative of his sophistication which has been nurtured by intrinsic formation as much as external influences. His thoughts on the environment and development issues can also be better appreciated in this light. Distinct from academic jargons and an Anthropological way of representation, he gives a local voice in support of the ideas of development in vogue, be the sustainable development, development along people's strength and wisdom.

However he does not usually trade his ideas for popular approval. His view on economic and social development, embedded in moral and subsistent economy, may receive a sound echo from academics, NGOs and even state officials. But it is not always in line with the mainstream thinking among his fellow villagers.

The study has portrayed a complex picture of a man enmeshed in the problems, many of which are not within his realm of capacities. His contributions and achievements lie very rightly in the domain of idea and in his exemplar endeavors for the improvement of the society in general and his community in particular.

บทคัดย่อ

งานวิจัยพยายามทำความเข้าใจนักคิดท้องถิ่น “จอห์น โอโดเชา” โดยการสำรวจประเด็นต่างๆที่จะให้เห็นภาพในฐานะบุคคลและความคิดข้อเสนอ งานวิจัยเริ่มด้วยประวัติความเป็นมาของชีวิต และสภาพปัญหาต่างๆที่ชุมชนเขาต้องเผชิญ ในฐานะปัจเจกชน เขาย่อมมีลักษณะเฉพาะ แต่ในฐานะสมาชิกของชุมชนและเป็นชาวกะเหรี่ยง เขาก็มีลักษณะร่วมกับคนอื่นๆในสภาพเดียวกัน ปัญหาหลักที่ท้าทายและบีบคั้นนั้น ทางหนึ่งมาจากการที่รัฐรุกเข้าในเขตป่าเขา ส่วนอีกทางหนึ่งมาจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนระหว่างผลผลิตทางการเกษตรของชาวเขากับสินค้าจากพื้นราบ นอกจากนี้ การเป็นชนกลุ่มน้อยทำให้ต้องตกอยู่ในฐานะ“คนชายขอบ” ของคนในภาคเหนือของประเทศ ทั้งทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง

ในขั้นต่อไป งานวิจัยได้นำเสนอการทำงานของเขาสถานะการณที่ต้องตกอยู่ในฐานะเบี้ยล่าง โดยพิจารณาในบริบทของพลังจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและภูมิภาค พร้อมๆไปกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับประเทศ ในภาวะการเปลี่ยนแปลงนี้ บางพลังก็เป็นแรงหนุน ในขณะที่บางพลังก็เป็นแรงถ่วง ซึ่งมาจากทั้งภายในชุมชนเองและจากทางราชการ และในการทำงานนี้ เขาได้สังสมประสบการณ์และการเรียนรู้จากหลายๆแหล่งและจากด้านต่างๆ งานวิจัยพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงบทบาทและความสำเร็จกับความล้มเหลว ในฐานะผู้นำชุมชนและนักคิดท้องถิ่น

ชีวิตประวัติของเขาแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่นควบคู่ไปกับความพยายามในการหาทางออกต่อปัญหาที่รุมเร้า ในฐานะผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับนั้น มาจากการที่เขาได้ทำงานอย่างมุ่งมั่นขันแข็ง ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้เสียงของผู้ยากไร้ได้รับการรับฟัง ข้อคิด ข้อเสนอของเขาเกี่ยวกับทางออกของปัญหาในหมู่บ้านและสังคมนั้น ได้มาทั้งจากการสังสมของภูมิปัญญาท้องถิ่นเองและจากอิทธิพลจากภายนอกประกอบกัน ซึ่งแสดงถึงความลึกซึ้งในความเข้าใจโลกและสังคม ดังกรณีเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ในด้านการนำเสนอของเขาในเรื่องแนวทางการพัฒนาต่างๆที่กล่าวขวัญกัน เช่น การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง เป็นสีสันของท้องถิ่นอันต่างไปจากการใช้ศัพท์แสงทางวิชาการหรือแนวของนักวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม เขาไม่ได้พยายามนำเสนอแต่ในเรื่องที่จะได้รับความเห็นชอบเสมอไป ข้อคิดและความเห็นในเรื่อง ‘เศรษฐกิจวัฒนธรรม’ ‘เศรษฐกิจยังชีพ’ แม้ว่าจะน่าสนใจสำหรับนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ก็ขัดกับแนวคิดกระแสหลักในชุมชน

งานวิจัยได้พยายามแสดงให้เห็นภาพอันซับซ้อนของนักคิดท้องถิ่นผู้นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเผชิญกับนานาปัญหาที่บ่อยครั้งอยู่เหนือพลังความสามารถ กระนั้นคุณูปการของเขาก็คืออยู่ที่ความทุ่มเทอย่างไม่ย่อท้อน่านับถือเป็นตัวอย่าง ควบคู่ไปกับความคิดที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมวงกว้าง และชุมชนของเขาเอง

ABSTRACT

The study explores a number of themes necessary to understand a man and his thoughts. It begins with his biography and his exposure to the problems his people and his communities have faced. Unique as an individual life is, he also shares a set of traits common among the Karen ethnic group residing in northern Thailand. He has to face the state encroachment of the forest on the one hand and the more powerful position in the market relationship on the other. Moreover as a member of the minority group, he and his people are very marginalized in relation to the Northern Thai people in socio-cultural, as much as in eco-political terms.

The study then moves to trace his works in the generally unfavorable atmosphere. He has worked and accumulated both knowledge and experiences by various means. This process is considered in the socio-economic change in the local and regional context and in the political environs of democratic development at the national level. Some forces have been in his favour, whereas domestic as well as official action presented themselves as strong obstacles. In view of different problems with varying degree, the study has tried to explain his roles together with his success and failure as community leader and thinker.

His biography well reflects a local history as well as a series of attempts for sound solutions. Under his leadership, which has shown by means of demonstration and perseverance, the community and his fellow people have been able to have their voices heard in the wider arena, and increasingly gained recognition. His proposed solution for the village and social problems are indicative of his sophistication which has been nurtured by intrinsic formation as much as external influences. His thoughts on the environment and development issues can also be better appreciated in this light. Distinct from academic jargons and an Anthropological way of representation, he gives a local voice in support of the ideas of development in vogue, be the sustainable development, development along people's strength and wisdom.

However he does not usually trade his ideas for popular approval. His view on economic and social development, embedded in moral and subsistent economy, may receive a sound echo from academics, NGOs and even state officials. But it is not always in line with the mainstream thinking among his fellow villagers.

The study has portrayed a complex picture of a man enmeshed in the problems, many of which are not within his realm of capacities. His contributions and achievements lie very rightly in the domain of idea and in his exemplar endeavors for the improvement of the society in general and his community in particular.

สารบัญ

	หน้า
บทที่ ๑ ผู้เฒ่าปกาเกอะญอแห่งขุนน้ำวาง	๑
บทที่ ๒ ชีวิตคนจน	๓
1. จิตวิญญาณของคนปกาเกอะญอ : เด็กกำพร้า และแม่ม้าย	๓
2. สี่พี่น้อง และความยากแค้นหลังสงครามเอเซียบูรพา	๑๑
3. เด็กเลี้ยงควาย	๑๒
4. เขารัต, โรงเรียนและชะตาชีวิตที่เปลี่ยนไป	๑๕
5. ฝึกผู้นำ : ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	๑๖
6. แต่งงาน : ครอบครัวคนรับจ้าง	๑๗
7. นักพนันและคนจี้เหล้า	๑๙
บทที่ ๓ บ้านหนองเต่า	๒๒
1. ชุมชนปกาเกอะญอแบบใหม่	๒๓
2. นักศึกษา คอมมิวนิสต์ ถนน และไฟฟ้า	๒๕
3. การจัดการพื้นที่และการทำมาหากิน	๓๐
บทที่ ๔ ผู้นำคนจน	๓๕
1. ชีวิต และการเดินทาง	๓๖
2. คนจน, ฝิ่น, ข้าวไม่พอกิน และการรวมกลุ่มชาวบ้าน	๓๙
3. ช้าง : เงิน และธุรกิจการท่องเที่ยว	๔๓
4. หัวหน้าหมู่บ้าน และงานพัฒนา	๔๘
5. กลุ่มชาวบ้าน และการแก้ไขปัญหาของชุมชน	๕๐
6. เครือข่ายชาวบ้าน : การเรียกร้องสิทธิพื้นฐาน	๕๒

บทที่ ๕	ชีวิตชาวบ้านในยุคพัฒนา	
	1. ชีวิตคนบนดอยและปัญหาระบบข้อมูล	๕๘
	2. คนกับป่า : สองทัศนะของความขัดแย้ง	๖๑
	3. ปัญหาสารเคมี และการเกษตรที่สูง	๖๓
	4. คนจนบนดอย กับปัญหาของการต่อสู้	๖๕
	5. ชีวิตที่ทันสมัย และการพัฒนา	๖๗
	6. หนี้สินคนจน และบทบาทของรัฐบาล	๖๘
	7. เทคโนโลยี เงินตรา และอาณานิคมทางปัญญา	๗๐
	8. ทางชีวิตคนจน และบทบาทของนักวิชาการ	๗๑
บทที่ ๖	ความรู้เรื่องป่า และการอนุรักษ์	๗๓
	1. คนกับป่า : ชีวิตและวัฒนธรรม	๗๓
	2. เรื่องของคนและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	๗๕
	3. การจัด แบ่งพื้นที่ และการจัดการพื้นที่ป่า	๗๕
	4. เครือข่ายชาวบ้าน และสำนักในการรักษาป่า	๘๐
	5. พิธีบวชป่าชุมชน : การรักษาป่าอย่างยั่งยืน	๘๓
	6. ระบบของป่า : ธรรมชาติ และการเกื้อกูล	๘๔
	7. ไพร่หมุนเวียน : การอนุรักษ์ป่าของคนอยู่กับป่า	๘๖
	8. ลูกช้าง : กอไฟ้ และวิญญาณข้าว	๙๐
	9. ชีวิตเขียดแล้ว : ถิ่นใครถิ่นมัน และชีวิตคนอยู่ป่า	๙๒
	10. ป่า : ความหลากหลายของสรรพสิ่ง	๙๓
บทที่ ๗	การวิเคราะห์ปัญหาของสังคมและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น	๙๕
	1. ความขัดแย้งและอำนาจ	๙๕
	2. ครอบครัว, ชุมชน และสิทธิชุมชน	๙๕
	3. เรื่องเล่า : ผู้หญิงผู้ขายชาวปากะญอ	๑๐๐
	4. ชีวิตโลก : องค์กรและความเกี่ยวพันของชีวิต	๑๐๑
	5. การจัดการป่า และการปลูกไม้ทำลายป่า	๑๐๔

6. ความรู้จักพอ : หลักพื้นฐานของชีวิตคนจน	๑๐๕
7. ปัญหาจิตวิญญาณ และการเรียกร่องตัวเอง	๑๐๗
8. นิทาน : ความโลภ และความต้องการเอาเปรียบ	๑๐๘
9. ความรู้ : ความรุนแรง และธรรมชาติ	๑๑๑
10. ความรู้ และชีวิต : การสั่งสอนลูกหลานของครอบครัว	๑๑๒
11. บทขอ : ความรู้เรื่องชีวิต แลธรรมชาติ	๑๑๓
12. ความรู้ชาวบ้าน : ความถ่อมตน, สติและปัญญา	๑๑๗
13. หลักสูตรท้องถิ่น : ศีลธรรม และโรงเรียนของหมู่บ้าน	๑๒๐

บทที่ ๘

บทส่งท้าย :

ความรู้ท้องถิ่น การสร้างพื้นที่ทางสังคม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

1. ความรู้, ความคิด และการสร้างพื้นที่ทางสังคม	๑๒๔
2. คำบอกเล่า และปัญหาการเขียนคำบอกเล่า	๑๓๖

บรรณานุกรม

๑๔๒

บทที่ ๑
ผู้เฒ่าปกากะญอ
แห่งขุนน้ำวาง

“...เฮาคิดว่า คนทุกวันนี้ คิดแต่การพัฒนา...เอาแต่พัฒนาอุตสาหกรรม บ่เอาเกษตรกรรม บ่เอาไร่เอานา บ่เอาป่าเอาดอย...คนเฒ่าคนแก่ปกากะญอ สอนว่า ..คนเฮจะทำอะไร ให้คิดถึงน้ำบ่อหน้าตวย คิดถึงน้ำบ่อหลังตวย การพัฒนาอุตสาหกรรมคือ เอาแต่น้ำบ่อหน้า ถ้าบ่เอาน้ำบ่อหลัง บ่คิดถึง เกษตรกรรม ที่ต้องรักษาดิน ป่า น้ำ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ และสิ่งมีชีวิตที่อยู่ใน ธรรมชาติ...เฮายูบได้ อยู่ได้อย่างไร คนเฮา กินเทคโนโลยีบ่ได้ กิน คอมพิวเตอร์ก็บ่ได้ ต้องกินข้าว น้ำ อาหาร เอาแต่น้ำบ่อหน้า ถ้าน้ำบ่อมี น้ำ เสีย น้ำเป็นพิษ กินบ่ได้ จะทำอย่างไร ก็ตายลูกเดียว เฮาเป็นคน มีประสบการณ์แล้ว ต้องคิดให้เยอะ...”

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ผู้เข้าร่วมเวทีประชุมสัมมนาเกี่ยวกับ ปัญหาการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ โดยเฉพาะปัญหาความ ขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรดินน้ำป่า ในเขตภาคเหนือของประเทศไทย ผู้เข้าร่วมเวทีสัมมนา มักจะได้รับฟังคำบอกเล่าถึง มุมมอง ข้อเท็จจริง แนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหา ที่ตรงไปตรงมา ขณะเดียวกัน ก็เสนอข้อคิดเห็น ตั้งข้อสังเกตที่กระตุ้น และชี้ชวนให้ผู้เข้าร่วมการสัมมนาขบคิดต่อ ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ตลอดจนปัญหาความอดอยากยากจน และปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนของกลุ่มผู้ด้อยพลัง อำนาจ โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือผู้มีอำนาจ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

ประกอบกับลีลาการพูดคุยหรือนำเสนอแบบ “ชาวบ้าน” พูดคุยอย่างยิ้มแย้มเบิกบาน สนุกสนาน แต่ก็แฝงความคิดอันละเอียดอ่อน ทั้งในเชิงนโยบายและการปฏิบัติ ทั้งในแง่มุมมองของ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ ผู้เข้าร่วมเสวนาและผู้ฟังบางคน ที่ไม่เคย พบเห็นอาจจะแปลกใจที่ “ชาวเขา” คนหนึ่ง อายุประมาณ ๕๐ ปีกว่า พูดภาษาไทยไม่ชัด สะพาย ย่ามสีแดง และเส้นผมที่ไม่เคยสัมผัสกับหวี จะมีความคิด คำบอกเล่า ที่ปัญญาชน/นักวิชาการ ทั้ง ชาวไทยและชาวต่างประเทศ บางคนให้ความเห็น หรือมักพูดถึงว่า “...คนนี้เป็นปัญญาชนชาว บ้านนะ...ชื่ออะไร เป็นใคร อยู่ที่ไหน ผมคิดว่าเขาลุ่มลึกทางปัญญาจริง ๆ ...ความคิด คำพูดของ

เขาใกล้เคียงกับ deep ecology (นิเวศวิทยาแนวจิตวิญญาณ)...น่าสนใจมาก...” หรือนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน (ที่เรียนจบชั้นบัณฑิตและมหาบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยแห่งมหานครใหญ่) บางคน ก็จะรำพึงรำพันว่า “....เมื่อเทียบกับการนั่งถกเถียงกัน ในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม บนโต๊ะประชุมในห้องแอร์ที่เย็นฉ่ำ....คำบอกเล่าของ พระติจอนิ บนโต๊ะเก้าอี้ซิด ๆ ใต้ร่มไม้ และสายลมที่พัดเรื่อย ๆ ทำให้เรารู้สึกปลอดโปร่งโล่งใจจริง ๆ.....” มีบางคนที่ยึดค่านิ่งไปไกลมากกว่านั้น ถึงกับกล่าวว่า “.....พบกับปราชญ์แห่งขุนเขาแล้ว...”

แม้แต่นักเคลื่อนไหวทางสังคมคนดังของสังคมนักพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือบางคน ก็ยังให้ความเคารพนับถือ และกล่าวว่า “.....วิธีคิด แนวทางการทำงาน และประสบการณ์การทำงานของพ่อหลวงจอห์น มีอิทธิพลต่อความคิด...และการทำงานกับชาวบ้านของพวกเรา ผมเรียนรู้และเข้าใจปัญหาของภาคเหนือ ปัญหาของพี่น้องบนพื้นที่สูงจากพ่อหลวงจอห์นหลายอย่างการต่อสู้เรียกร้องสิทธิของพี่น้องคนจนภาคเหนือในช่วงแรก พวกเราเผชิญกับวิกฤติหลายอย่าง แต่ด้วยจิตใจที่เสียสละอย่างแท้จริง และประสบการณ์ของพ่อหลวงจอห์น ที่พยายามแก้ไข ปัญหา พวกเราฝ่าฟันวิกฤติเหล่านั้นมาได้ บางปัญหา บางสถานการณ์ นักพัฒนาบางคน ก็ใจไม่ถึง ตัดสินใจไม่ได้ หรือถ้าตัดสินใจดำเนินการ ก็มักจะลดทอนกำลังใจของชาวบ้าน เช่น กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านพื้นราบกับชาวปกาเกอะญอ ที่บ้านแม่วาก-แม่มาลอ แม่แจ่ม ผมคิดว่าถ้าพ่อหลวงจอห์น ไม่ช่วยกู้วิกฤติการณ์นั้น ปัญหานั้นก็อาจยากที่จะคลี่คลายได้...”

ในอีกด้านหนึ่ง กว่าพระติจอนิ จะสามารถสั่งสมประสบการณ์ ระบบความรู้ และความคิดที่เป็นลักษณะเฉพาะของเขาเอง ไม่ใช่สิ่งที่กระทำได้โดยง่าย การเดินทางผ่านหุบเขาและลำห้วยจากขุนน้ำแม่ว้าง ผ่านแม่น้ำสาละวิน ไปเมืองคดยก่อก ในรัฐกะยา การเดินเท้าจากฝั่งเหนือของคดยอินทนนท์ ไปสู่คดยเชียงดาว ผ่านขุนน้ำแม่แดงและแม่ปิง ช่วงเวลามากกว่า ๕๐ ปีในการใช้ชีวิต และมากกว่า ๒๐ ปีของการเดินทางไปในที่ถิ่นต่าง ๆ ทั้งในเขตขุนเขาและพื้นราบ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ การเดินทางแสวงหาแนวร่วมและเพื่อนพ้องคนยากคนจน ทั้งในกลุ่มน้ำของภาคเหนือ และบนพื้นที่ราบสูงอันแห้งแล้งของภาคอีสาน รวมทั้งกลุ่มคนยากจนในต่างประเทศ การร่วมต่อสู้เรียกร้องสิทธิของชุมชน และการจาริกต่อสู้ในช่วงเวลาที่ผ่านมา จึงเป็นประสบการณ์ ที่หล่อหลอมความคิดและชีวิตของพระติจอนิ จนยากที่ผู้อื่นจะลอกเลียนแบบได้

แต่ในอีกด้านหนึ่ง ชีวิตของพระติจอนิกลับเต็มไปด้วยอุปสรรคนานัปการ ครอบครัวที่ประกอบด้วยลูกสาวลูกชายถึง ๕ คน ก็เชื่อว่ามีความสุขในช่วงเวลามากกว่า ๒๐ ปี ที่ พระติจอนิ เดินทางไปตามที่ต่าง ๆ ภรรยาผู้ทุกข์ยากของพระติจอนิ เชื่อว่าจะชื่นชมและสบายใจ ในทางตรง

กันข้าม ภรรยา ลูกสาวและลูกชายคนโต คือ คนที่แบกรับภาระของครอบครัว “...พะดีบ่อยู่บ้าน เป็นสิบชาปีแล้ว บางทีหายไปหลายวัน ไปไหนก็บ่บอก บ่รู้ เป็นอะไรบ้าง ที่เขาเจ็บอยู่ก็ไป...” ส่วนลูกชายคนโต ในช่วงที่ยังเป็นวัยรุ่น และดูเหมือนต้องรับภาระหน้าที่ดูแลครอบครัวแทนพ่อ อาจกล่าวได้ว่า แม้ส่วนลึกของจิตใจ จะมีความชื่นชมความเป็นผู้นำของพ่ออยู่ก็ตามที แต่เนื่องจาก ตัวเองต้องแบกรับภาระหน้าที่อย่างหนักหนาสาหัส ทั้งการทำนา และการงานอื่น ๆ ในครอบครัว ความคับข้องใจ ที่แสดงออกด้วยการถกเถียงกับพ่อ ก็มักเกิดขึ้นเสมอ “...พ่อเฮานะ บ่ห่วยบ้าน ห่วยจ้องซั๊กน้อย บางครั้งก็หายไปไหนบ่รู้ เป็นสิบ ๆ วัน พอกลับมาบ้าน บางทีก็ด่า บางทีก็สอน เขาทำงานเหนื่อย เขาโมโหพ่อสักน้อย พ่อพูด เขาก็เถียงพ่อจริงจัง ๆ เถียงไปเถียงมาหลายปี เดียวนี้ เขาพูด พ่อเขาเจ็บจริงจัง ๆเอ !!! แต่เอาไปเอามา เขาก็คิดเหมือนพ่อเฮานะ....”

ในชุมชนบ้านหนองเต่า ซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของพะดีจอห์นเอง แม้ผู้นำและชาวบ้านกลุ่มหนึ่งสนับสนุนและช่วยเหลือพะดีอย่างเต็มที่ แต่ผู้นำและชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่ง ก็เชื่อว่าจะยอมรับ ความคิด แนวทางและการทำงานของเข ในทางตรงกันข้าม ผู้นำบางคนตั้งตัวอยู่ฝ่ายตรงข้ามกับ พะดีอย่างชัดเจน บางคนพยายามสร้างกลุ่มพวกพ้อง ตั้งใจขัดขวางการทำงานของพะดีจอห์น แทบทุกด้าน ในเวทีการประชุมของหมู่บ้าน ความคิดเห็นของพะดีจอห์น ไม่เพียงได้รับการคัดค้าน และ ตั้งคำถามในแง่ลบที่ก่อความกังวลจากคนบางคนแล้ว หากยังถูกมองและรายงานให้กับหน่วยงานของรัฐ บางหน่วย ในฐานะคนที่สร้างความวุ่นวายให้กับชุมชนด้วย

ครั้งหนึ่ง พะดีจอห์นมีเรื่องไม่พอใจเกี่ยวกับปัญหาที่ดินกับชาวพื้นราบ ซึ่งเป็นลูกจ้างของ หน่วยงานทางราชการคนหนึ่ง ต่อมาชายคนนั้นก็ถูกลอบยิงตาย การกระทำดังกล่าว เพียงหวังผล ป้ายความผิดให้พะดีจอห์น เป็นหลัก หรือเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เถียงนาที่ใช้ เก็บฟางข้าวสำหรับเลี้ยงควัวควายในฤดูแล้ง ถูกเผาอดวายเหลือแต่ซาก แรงกดดันจากเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ พะดีจอห์นต้องอดทน และมุ่งใช้สันติวิธีเป็นเครื่องมือคลี่คลายปัญหาที่อยู่ใกล้ชิดกับตน

ส่วนการเรียกร้องสิทธิชุมชนต่อรัฐบาล ในกรณี ๗ วันบนท้องถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน ในปลายเดือนเมษายนสู่เดือนพฤษภาคมของปี พ.ศ. ๒๕๓๗ พะดีจอห์นในฐานะประธานเครือข่าย กลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (กคน.) ซึ่งเป็นองค์กรของชาวบ้าน ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการ ประกาศขยายเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของรัฐ การเคลื่อนขบวนของชาวบ้านจำนวนเรือนพันเรือนหมื่น เชื่อว่าจะไม่มียุบสรรค ตรงกันข้าม นับตั้งแต่วันแรกของการเรียกร้อง เพื่อต้องการกดดันให้กลุ่ม คนยากจน ออกไปให้พ้นอาณาบริเวณของมหาวิทยาลัย ผู้บริหารมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในสมัยนั้น สั่งตัดน้ำตัดไฟ สั่งปิดห้องน้ำห้องส้วม ห้ามคนยากจนอาศัยศาลาอ่างแก้วเป็นที่พักพิง

กลุ่มคนจนนับจำนวนหลายพันคน จำเป็นต้องเคลื่อนขบวนออกจากมหาวิทยาลัยแห่งภาคเหนือ แม้ว่าท้องฟ้าจะมีดครีမ်ด้วยเงาฝน แต่ขบวนคนจนก็จำเป็นต้องเดินออกสู่ท้องถนนที่โล่งกว้าง แม้ว่านักศึกษา และนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน จะช่วยจัดขบวนของชาวบ้าน เพื่อให้เป็นระเบียบเรียบร้อย แต่พะติจอห์นในฐานะผู้นำของกลุ่มคนจน ก็ต้องรับภาระปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเจรจาต่อรองกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาลในสมัยนั้น ที่นอกจากไม่สนใจปัญหาของคนจนภาคเหนือแล้วยังทำทนายชาวบ้านว่า “...ชาวบ้านคนจนภาคเหนือ เดือดร้อนไม่จริง เป็นกลุ่มมือเบียดตั้ง ถ้าไม่มีผู้เดือดร้อนนับจำนวน ๑๐,๐๐๐ คน ไม่ต้องพูดถึงการเจรจา...”

ท่ามกลางดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน รั้วขบวนคนจนที่ยาวร่วม ๓ กิโลเมตร บนถนนสายห้วยแก้ว จึงต้องเผชิญทั้งแสงแดดที่แผดกล้าในช่วงเวลากลางวัน และพายุฝนฟ้าคะนองในช่วงกลางคืน โดยเฉพาะในยามดึกก่อนคืน บนถนนสายเชียงใหม่-ลำปาง ช่วงก่อนถึงที่ว่าการอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน พายุฝนที่พัดกระหน่ำจนลืมนตาแทบไม่ได้ ไม่เพียงพัดพาต้นไม้ที่หักข้างถนนปลิวว่อนแล้ว หากยังทำให้ขบวนของคนจน ต้องกระจัดกระจายแยกย้ายไปคนละทิศทาง บางส่วนอาศัยศาลาวัด และโรงเรียนชั้นประถมบ้านจำซิมคเป็นที่พักผ่อน บางส่วนก็อาศัยอาคารเรียนของวิทยาลัยเกษตรกรรมลำพูนเป็นที่พักนอน ยิ่งกว่านั้น ยังต้องเผชิญกับ “ความเฉยเมย” ของตัวแทนของรัฐบาล ซึ่งทำหน้าที่บริหารประเทศชาติ และแก้ไขปัญหาคาใจความเดือดร้อนของประชาชนด้วย ท่ามกลางอุปสรรคและปัญหาที่รุมเร้าอย่างรอบด้าน พะติจอห์น ในฐานะผู้นำองค์กรชาวบ้าน เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ และแกนนำคนสำคัญของกลุ่มคนจน ต้องใช้ทั้งความอดทนและสติปัญญา เพื่อแก้ไขอุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นอย่างเต็มที่

หรือในช่วง ๔๕ วัน ในช่วงฤดูร้อนต่อฤดูฝนในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่หน้าทำเนียบรัฐบาล การที่เพื่อนบ้านป่าบนคอยจำนวนหลายร้อยคน ซึ่งบางคนไม่เคยแม้แต่จะลงจากภูเขาเข้ามาในตัวเมืองเชียงใหม่ แต่ในครั้งนี้ กลับต้องใช้ชีวิตบนท้องถนนใจกลางมหานครใหญ่ ห่างไกลจากท้องถิ่นเหย้าเรือนของตนนับพันกิโลเมตร และต้องเผชิญกับอากาศในเมืองคอนกรีตที่ร้อนอบอ้าว หายใจเข้าก็อึดอัด รถราที่วิ่งขวักไขว่ส่งเสียงดังตลอดวันคืน สภาวะแวดล้อมเหล่านี้ ไม่เพียงต่างจากบ้านบนภูเขาจากหน้าเป็นหลังแล้ว ยังกระทบ กอดค้นจิตใจของคนจนผู้ไกลบ้านอย่างรุนแรง ในสภาพดังกล่าว พะติจอห์น ในฐานะแกนนำของกลุ่มด้อยพลังอำนาจ นอกจากต้องปรับจิตใจในส่วนของตนให้มั่นคง ไม่ไหวหวั่นแล้ว ยังต้องช่วยแก้ไขความตึงเครียด และความไม่มั่นคงทางใจของเพื่อนคนจนคนอื่น ๆ ที่ร่วมขบวนเดียวกันด้วย ยิ่งกว่านั้น ยังต้องอดกลั้นต่อ “ความเชื่องช้าของรัฐบาล” และแรงกดดันแทบทุกทิศทาง จากหน่วยงานของทางราชการ

กรณีดังกล่าวไม่แตกต่างจาก ๒๗ วันหลังประเพณีสงกรานต์ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ กลุ่มคนจนที่แตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ จำนวนนับ ๑๐,๐๐๐ คน ที่ตั้ง “หมู่บ้านคนจน” หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะดูแลจัดการ แม้ว่ากลุ่มแกนนำของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ จะพยายามประสานงาน และทำงานอย่างเต็มที่ แต่พะติจอนิในฐานะผู้นำของชาวบ้าน ก็จำเป็นต้องร่วมประชุมพูดคุย และให้ข้อเสนอแนะต่อกลุ่มแกนนำชาวบ้านนั้นอย่างสม่ำเสมอ ใกล้วันจะตกดิน พะติจอนิก็ต้องเข้าร่วมประชุมสรุปเหตุการณ์ ปัญหาบริหารจัดการหมู่บ้านคนจน และสรุปผลการประสานงานกับรัฐบาลเพื่อคลี่คลายปัญหา

ขณะเดียวกัน ก็ต้องเข้าร่วมประชุมกับ แกนนำของการเคลื่อนไหว เพื่อเตรียมกิจกรรมหรือเตรียมการเจรจาต่อรองกับ ตัวแทนของรัฐบาลทุกวัน ในช่วงกลางคืน พะติจอนิก็จะไปนั่งพูดคุยกับเพื่อนคนจนที่มาจากหมู่บ้านอื่นทั่วภาคเหนือ หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งชาวอาข่า ลีซู ลาหู่ เมี่ยน และชาวม้ง พอถึงย่ำรุ่งก่อนดวงอาทิตย์จะทอแสง พะติจอนิก็ต้องร่วมประชุมกับ กลุ่มชาวปกาเกญอ ซึ่งมีการพูดคุยที่แจ้ง ถึงแนวทางการต่อสู้ และสรุปความก้าวหน้าของการเจรจาในทุกเช้า พอช่วงกลางวัน บางครั้งก็ต้องเข้าประชุมในการเจรจาต่อรอง และต้องพูดคุยให้สัมภาษณ์กับผู้สื่อข่าว ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์

อย่างไรก็ตาม พะติจอนิเล่าว่า “...รัฐบาลยุคนายกหลักการ คนจนลำบากจริง ๆ ไม่ขมขื่นเจ้าหน้าที่ที่จับทุกวัน เก็บผัก หาเงินในป่า ทำไรไม่ได้เลย พอขมขื่นเพื่อให้รัฐบาลรู้ปัญหา นายกก็อ้างหลักการ อ้างหลักกฎหมาย เพื่อบริหารจัดการประเทศชาติ อ้างอย่างนี้ชาวบ้านสู้ไม่ได้ แต่เราก็ต้องสู้ละ....” ตลอดช่วงของการชุมนุมก็มีการเจรจาระหว่างตัวแทนชาวบ้านกับ ตัวแทนรัฐบาลเป็นระยะ แต่ในกลางคืนของวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ การปล่อยข่าวลือถึง การใช้กำลังเจ้าหน้าที่ทำการสลายผู้ชุมนุมก็เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน และท่ามกลางความเงิบของราตรี นับตั้งแต่นั้นประมาณ ๐๒.๓๐ น. เสียงพลุก่อวณก็คำรามมาเป็นระยะ และในท้ายที่สุด ก่อนแสงสีทองของดวงตะวันจะจับขอบฟ้า ของวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อนพี่น้องคนจน ผู้ถูกทัณฑ์ด้วยสารพัดสารพันปัญหา และพะติจอนิก็ต้องเผชิญหน้ากับ กำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจมากกว่า ๕๐๐ นาย ที่อ้างว่ามารักษาความสงบเรียบร้อย และกองกำลังชายฉกรรจ์ ซึ่งจัดตั้งและบัญชาการ โดยเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ มากกว่า ๑,๐๐๐ คน ที่เตรียมพร้อมในการใช้กำลังและความรุนแรงสลายหมู่บ้านคนจน การเจรจาต่อรองเป็นไปอย่างเคร่งเครียด เพื่อหลีกเลี่ยงการเสียชีวิตและชีวิต ในที่สุดคนจนนับจำนวนมากกว่าพัน ก็เคลื่อนย้ายจากหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ มาปักหลักที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ “...รัฐบาลไม่จริงใจ ไม่ช่วยคนจน ผู้ว่าก็ใจดำ หมู่เฮากับตัวแทนรัฐบาลก็ตกลงกันแล้ว วันนี้ก็จะกลับบ้าน เขายังเอาอำนาจมาบังคับอีก....”

แม้ว่า พระติจอนิจะเผชิญกับอุปสรรคและปัญหาอันหนักหน่วงรุนแรง แต่ก็ไม่ได้ทำให้เขา ท้อถอย เดินทางขึ้นเหนือลงใต้ ไปอีสาน ตลอดทั้งปีพระติจอนิแทบจะไม่ได้อยู่กับครอบครัว ใน เวทีประชุมของตัวแทนชุมชนในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เขามักจะกล่าวถึงการกระทำ ของตน เพื่อเป็นกำลังใจต่อเพื่อนพ้องคนจนด้วยกันว่า “...สิ่งที่เขาทำ สิ่งที่เขาเรียกร้อง บำใช้ความ พิศ บำใช้ความพิศ หมู่เขาเป็นคนจน เขาต้องทำหน้าที่คนจนให้ดีที่สุด...” ด้วยความเข้าใจและจดม่ง หมายดังกล่าว พระติจอนิ จึงทำ “หน้าที่ของคนจน” อย่างจริงจัง ทั้งการเรียกร้องสิทธิที่คนจนพึงมี พึงได้ และการแสวงหาเพื่อนพี่น้อง ทั้งในชุมชนท้องถิ่น ในภูมิภาคและในระดับสากล เขามักจะ พุดเสมอว่า “...ถ้ามีคนเชิญ มีคาร์ด มีข้าวกิน มีที่นอน เขาจะไปอยู่ ไปพุดทุกหนทุกแห่ง ให้คนใน สังคมเข้าใจกัน....ถ้าคนในโลกเข้าใจคนจน ปัญหาสังคม ปัญหาคนจนต้องแก้ไขได้...”

แม้ว่า พระติจอนิจะไม่ใช่วัฒนของ “ชาวเขา” ทั้งหมด ที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่ในประเทศไทย แต่ก็อาจจะอยู่ในฐานะตัวแทนของชาวเขาบางกลุ่ม ซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐและสังคม ต่างเข้าใจและ มองว่าคนกลุ่มนี้คือ “กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า” ซึ่งหมายถึง ผู้บุกรุกแผ้วถาง ครอบครองพื้นที่ ป่า และเป็นผู้กระทำผิดตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ หรือพระราชบัญญัติอุทยานแห่ง ชาติ หรือพระราชบัญญัติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จำเป็นต้องจำกัดควบคุมพื้นที่ที่อยู่อาศัยทำกิน หรือ ดำเนินการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ ขณะเดียวกัน แม้ว่าการต่อสู้ของพระติจอนิและกลุ่มชาวบ้าน ไม่ ประสบผลสำเร็จอย่างสมบูรณ์ และการต่อสู้เรียกร้องก็ได้ล่วงเลยไปมากกว่า ๑๐ ปี แต่เจตนารมณ์ และความมุ่งมั่นในการต่อสู้ของ พระติจอนิ ก็ยังคงอยู่ ประเด็นคำถามที่สำคัญก็คือ

ท่ามกลางอุปสรรคและปัญหาในการต่อสู้เรียกร้อง เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิชุมชนในการจัด การทรัพยากร หรือสิทธิชุมชนในการจัดการป่า อะไรคือ หลักความคิด ความเชื่อ ที่อยู่เบื้องหลัง เจตนารมณ์ และความมุ่งมั่นในการต่อสู้ขึ้น ? และ/หรือ มโนคติ (concept) ของพระติจอนิต่อชุมชน และธรรมชาติ รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างไร ? และ/หรือ ในฐานะผู้นำคน หนึ่งของขบวนการคนยากจนภาคเหนือ พระติจอนิ มองปัญหาความยากจน มองชีวิต มองโลก และ สังคม อย่างไร ? ประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่ง ในข้อถกเถียงเรื่อง “คนกับป่า” พระติจอนิ คิดอย่างไร และมองถึง เงื่อนไขและข้อจำกัดของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการป่าอย่างไร ?

บทที่ ๒ ชีวิตคนจน

“...เขาเป็นลูกกำพร้า แม่ตายเมื่อเขาอายุได้ ๘-๙ เดือน พ่อก็คิด
ฝัน พี่สาวเป็นคนเลี้ยง จนพี่สาวตาย ครอบครัวยากจนมาก จน
จริง ๆ บิไซจนธรรมดา...พี่สาวต้องทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่าง
ค้าข้าว ตักน้ำ แบกพื้น ห่ออาหารหมู แลกข้าวกิน...”

เมื่อเมฆฝนสีดำจางหายไป ท้องฟ้าสีครามสดใสมาเยือน สำหรับคนบนภูเขาแล้ว นั่นคือ
สัญญาณว่า ความเหน็บหนาวที่มากับลมเหนือ จะสลายปีกครอบคลุมทุกอณูของพื้นที่ คำคืนหนึ่ง
ของช่วงต้นหมันฤดู แม้ยังหวั่นไหวแต่ความเหน็บหนาวก็เริ่มเย็นมา คนบนภูเขาแต่ละครอบครัว
ต่างซุกกายอยู่ภายในบ้าน นั่งล้อมรอบเตาไฟอันอบอุ่น ในกระท่อมหลังหนึ่ง แม่ ลูกชาย ลูกเขย
หลานชาย และหลานสาวตัวเล็ก ๆ ต่างนั่งฟังพ่อเล่าถึง ชีวิตตอนเป็นเด็กอย่างใจจดจ่อ เสียงเล่า
ที่ซาเนิบนาบ บางครั้งก็มีเสียงของแม่ที่ขัดคอการเล่าของพ่อ สลับเสียงหัวเราะหึ ๆ หุคเป็นช่วง ๆ
เพื่อสับหูที่มวนจากใบตองแห้ง เด็ก ๆ ต้องบอกให้ผู้เฒ่าเล่าต่อ แม่ดูเหมือนชีวิตวัยเด็กของผู้เล่า
เต็มเปี่ยมไปด้วยความยากลำบาก ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้มีชีวิตรอด แต่น้ำเสียงและสายตาของผู้เล่า
หาได้อ่อนน้อมต่อความทุกข์ยากนั้น ตรงกันข้าม กลับเต็มไปด้วยความสุขที่ฝนฟ้าอุปสรรคปัญหา
ของชีวิต จนก้าวเข้าสู่ปัจฉิมวัย มีลูกหลานมากกว่า ๑๐ คน หลังจากสุดควันบุรีเช้าปอดอีกหนึ่ง
ครั้ง พร้อมกับพ้นควันบุรีเป็นทางยาวออกทางจมูก เสียงเล่าช้า ๆ ก็เริ่มขึ้น¹

วันที่เขาเกิด ทหารญี่ปุ่นมาเต็มหมู่บ้าน คิดว่าเป็นปี พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นช่วงหลังสงคราม
โลกครั้งที่ ๒ ทหารญี่ปุ่นไปทำสงครามที่พม่า แพ้สงครามต้องกลับประเทศ พวกเขาเดินจากเมือง
พม่า มาทางอำเภอขุนยวม ผ่านบ้านแม่จาง มาที่หนองเต่า ไปบ้านกาด และออกไปขึ้นรถที่อำเภอ
สันป่าตอง คนเฒ่าคนแก่บอกว่า ถ้าเด็กเกิดในวันที่มีคนภายนอกมาที่บ้าน เด็กนั้นจะถูกตั้งชื่อ
เหมือนชื่อคนที่มานั้น อย่างเขา เมื่อก่อนชื่อ แจแปนิ บิไซชื่อ จอนิ ชื่อนี้ได้ทีหลัง ตอนที่โตแล้ว
คนปากกะญูเรียกคนญี่ปุ่นว่า “แจแปนิ” เรียกตามฝรั่ง ใหญ่ขึ้นมาไปทำบัตรประชาชน เจ้าหน้าที่
อำเภอฟังบิไซ เปลี่ยนเป็น “จอนิ” อายุได้ ๘-๙ เดือน แม่ก็ตายไป พ่อเป็นคนคิดฝัน รับจ้างขุดไร่
ฝืนคนมั่ง ไปทุกที่ ที่บ้านมั่งขุนวาง ม่อนยะ ไปหมด ไปทำงานรับจ้าง บางทีก็ได้ข้าวบ้าง ได้เงิน

¹ เนื้อหาของบทที่ ๒ แทบทั้งหมดเป็นการพูดคุยในช่วงปลายฤดูฝน และตลอดฤดูหนาวปี พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยส่วนใหญ่
จะเป็นการพูดคุยในยามค่ำคืน หลังจากกินข้าวตอนเย็นเรียบร้อยแล้ว วงพูดคุยมักจะอยู่รอบ ๆ เตาไฟกลางบ้าน และจะประกอบ
ด้วยสมาชิกของครอบครัวเกือบทุกคน ผู้เรียบเรียงเป็นส่วนหนึ่งของวงพูดคุยนี้

บ้าง ถ้าได้เงินพอก็ซื้อผืนสุมหมด แต่ส่วนมากรับจ้างแลกผืน บ่ได้ข้าว บ่ได้เงิน พี่สาวต้องไปขอทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างตำข้าว หาแบกฟืน แบกน้ำ ที่บ้านญาติพี่น้อง แลกข้าว มาเลี้ยงดูพี่ ๆ น้อง ๆ ที่อยู่ด้วยกัน เขาเป็นคนจน จนตั้งแต่เกิด คิด ๆ ดู คนปกากะญอเป็นคนจิตใจดี วัฒนธรรมดี เห็นใจ ช่วยเหลือคนยากจน เด็กกำพร้า เขาจึงมีชีวิตอยู่ได้ เขาจำได้น้อย ๆ ว่า แม่ป้าบ้านทุ่งหลวง คนหนึ่ง เมื่อพี่สาวไปหาทำงานที่บ้านเขา เขาก็เป็นคนจน ข้าวบ่มีจะกินเหมือนกัน แต่ยังมีข้าวเชื้อ (พันธุ์ข้าวที่เก็บไว้เพาะปลูก) เขาก็เอาข้าวเชื้อไปตำ หุงให้หนูเขากิน

เด็กกำพร้าอย่างหนึ่ง แม่ม่ายอย่างหนึ่ง โดยทั่วไปคนปกากะญอมักจะช่วยเหลือ อย่างเขา กำพร้าแม่ พ่อก็คิดผืน ถ้าพี่น้องชาวบ้านบ่ช่วยเหลือเลี้ยงดู คิดว่าคงตายไปแล้ว คนปกากะญอมีเรื่องเล่าถึงเด็กกำพร้ากับแม่ม่ายเยอะแยะ อย่างเรื่องของเด็กกำพร้า ที่ชอบช่วยเหลือคนเฒ่าคนแก่ คนยาก คนจนสุดท่ายก็ได้ดี เรื่องพวกนี้คนเฒ่าคนแก่จะเล่าให้เด็กฟัง เด็กก็ทำตามคำสั่งสอน ทำตามเรื่องเล่า นั้น เล่านี้ทานนี้สมัยก่อนสำคัญมาก วิทูรมี ที่วิบมี เด็ก ๆ ก็ฟังคนเฒ่าเล่านิทานอย่างเดียว เล่าทุกคืน คนที่เล่าเก่งก็มีเด็กชอบฟัง อย่างเรื่อง การช่วยเหลือกันคนเฒ่าคนแก่เล่าให้ฟังว่า

1. จิตวิญญาณของคนปกากะญอ : เด็กกำพร้า และแม่ม่าย

เมื่อก่อนมีแม่อยู่คนหนึ่ง เป็นแม่ม่าย อยู่ ๒ คนกับหลานผู้ชาย แม่อยู่เลี้ยงหลานจนโตเป็นผู้ใหญ่ ทำไร่ทำนาได้ แต่แม่ผู้นั้นบ่มีที่ไรที่นา บ้านเมืองที่เด็กคนนั้นอยู่ มีกษัตริย์ปกครองอยู่คนหนึ่ง กษัตริย์มีกฎปกครองบ้านเมืองว่า ถ้าประชาชนผู้ใดบ่มีที่ไร่ทำนา ต้องการไร่ทำนา ให้ไปขอที่ดินที่กษัตริย์ ถ้ากษัตริย์บ่ให้อนุญาต ประชาชนก็ถางแผ้วที่ไร่ทำนาได้ ตอนแรกเด็กคนนี้บ่อยากขอที่ดินกษัตริย์ เด็กนี้ไปหาถางที่ไร่คนเดียว พอไปถางไร่ที่ไหน กษัตริย์ก็บ่บอกว่า ถางบ่ได้ เด็กคนนั้นไปทางเหนือก็ได้ ไปทางใต้ก็ได้ เด็กคนนั้นก็มาคิดว่า ถางได้ที่ไร่ที่นาแล้วจะทำอย่างไร ต้องไปขอแล้ว ถ้ากษัตริย์บ่ให้ที่ดิน ข้าวกินก็จะบ่มี กษัตริย์คงให้ที่ดินสักเล็กน้อย เด็กคนนั้นต้องขอที่ไร่จากกษัตริย์ เป็นอย่างนั้นแล้ว กษัตริย์ก็พาเด็กนั้นเดินไปในป่า เดินไป เดินไปเรื่อย ๆ จนถึงแผ่นหินแผ่นหนึ่ง กษัตริย์ก็บอกว่า ให้เธอทำไร่บนแผ่นหินนี้ เด็กคนนั้นก็จำเป็นต้องทำไร่บนแผ่นหินนั้น แผ่นหินนั้นกว้างยาว ปลูกข้าวได้ ๘ กอเท่านั้น

ถึงเวลาทำไร่ เด็กคนนั้นก็ไปขโมยดินของกษัตริย์ เอามากองไว้บนแผ่นหิน เวลาขโมยดิน เด็กก็บ่ได้เอาทีเดียว วันนี้ก็ไปเอาที่นั่น อีกวันหนึ่งก็ไปเอาที่โน้น ขโมยทางโน้นนิดทางนี้หน่อยเอามากองไว้ จนได้ดินหนาประมาณพอปลูกข้าวได้ วันหนึ่งกษัตริย์ก็มาดูไร่ของเด็ก กษัตริย์เห็นดิน ก็รู้ว่าเด็กไปขโมยดินจากที่อื่น แต่ก็พิสูจน์บ่ได้ ถ้าขุดเอาดินจากที่ใดที่หนึ่ง กษัตริย์ก็พิสูจน์ว่า เด็กขโมยดินที่นี้ กษัตริย์ก็จะจับ แต่เด็กเอาดิน ที่ละนิดละหน่อย แล้วเอามารวมกัน วัน

หนึ่งกษัตริย์ถามเด็กนั้นว่า “เธอไปขโมยดินที่ไหนมาใส่ไร่” เด็กก็ตอบกษัตริย์ว่า “เขาบ่ได้ขโมย ถ้าบ่เชื่อก็พิสูจน์เต๊อะ” กษัตริย์ก็พิสูจน์ไม่ได้ การทำไร่ของเด็กกำพร้า ต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ กษัตริย์ตลอด ถึงเวลาเผาไร่ ก็ต้องไปขโมยใบไม้ใบหญ้าที่นั่นที่นี่ ขโมยเอากิ่งไม้ทางเหนือทางใต้ ไปขโมยกิ่งไม้กิ่งตอกของคนอื่น เอามากองในที่ไร่ของตัวเอง ถึงเวลาเผา ก็เผาไร่เหมือนกัน พอฝนตก ถึงเวลาปลูกข้าวเด็กก็ปลูกข้าว เวลาถอนหญ้า ดูเลไร่ข้าว เด็กกำพร้าก็ทำเหมือนคนอื่น

เด็กกำพร้าไปไร่เหมือนทุกวัน วันหนึ่งเมื่อเดินไปถึงป่าห้วย เห็นแม่ฮู้คนหนึ่ง แต่งตัวเหมือนแม่ฮู้ที่อยู่ด้วยกันที่บ้าน แม่ฮู้นี้คิดอยู่กลางป่าห้วย หนามห้วยเกี่ยวเสื่อ เกี่ยวจั่น (ผ้าถุง) จนแม่ฮู้ออกไปหาขายบ่ได้ ก่อนหน้านั้น ทหารลูกน้องกษัตริย์ เดินผ่านมาที่ตรงนั้นแล้ว แม่ฮู้คนนั้นก็ร้องช่วย แต่ทหารลูกน้องกษัตริย์ บอกว่าแม่ฮู้นี้เป็นคนจน ช่วยแล้วก็บ่มีอะไรตอบแทน เสียเวลา แล้วยังถูกน้ำลายใส่หน้าแม่ฮู้คนนั้น ทหารลูกน้องกษัตริย์เป็น ๒๐-๓๐ คน เดินผ่านไป บ่มีใครที่ช่วยเหลือแม่ฮู้คนนั้นสักคนเดียว เมื่อเด็กกำพร้าเดินไปที่นั่น แม่ฮู้คนนั้นก็ร้องขอให้ช่วยอีก เด็กกำพร้าก็เดินไปดู มันก็คิดว่า เอ...แม่ฮู้นี้เป็นใคร แก่เหมือนกับแม่ฮู้เฮา แล้วมันก็เอามิดเล็ก ๆ ค่อย ๆ ตัดหนามห้วย เสร็จแล้วก็วิ่งแม่ฮู้คนนั้นออกจากป่าห้วย

แม่ฮู้คนนั้นก็ถามว่า “หลานจะไปทางไหน” เด็กกำพร้าบอกว่า “จะไปไร่” แม่ฮู้นั้นก็ถามอีกว่า “ไร่อยู่ที่ไหน” เด็กตอบว่า “อยู่โน้น” แม่ฮู้นั้นก็ว่า “เอ ! ฮู้มาไกล บ่มีที่อยู่ หลานช่วยสร้างตูป (กระท่อม) หลังเล็ก ๆ ให้ฮู้ได้ก่อ” เด็กก็บอกว่า “บ่เป็นหยั่ง ถ้าไปถึงไร่แล้ว จะสร้างตูปหื้อ” แม่ฮู้คนนั้นก็บอกว่า “ฮู้จะเผ่าไร่ให้หลานนะ จะช่วยถอนหญ้าในไร่ให้ด้วย” แม่ฮู้คนนั้นก็อยู่ที่ไร่ตลอด เด็กก็เลี้ยงดูแม่ฮู้คนนั้น เหมือนแม่ฮู้ของมัน จนถึงเวลาเกี่ยวข้าว ข้าวสุก (แก่) แล้ว เด็กก็ไปเกี่ยวข้าว เกี่ยวข้าว ๑ กอที่ปลูกไว้ เกี่ยวทั้งวันข้าว ๑ กอนั้นก็บ่หมด เกี่ยวกอนั้นกอนี้ก็ขึ้นมา เกี่ยวกอนี้กอนั้นก็ขึ้นมาอีก เกี่ยวทั้งวันก็มี ๑ กอเท่าเดิม เกี่ยวข้าวจนเหนื่อย สู้บ่ไหวแล้วก็กลับไปบ้าน วันรุ่งขึ้นก็กลับมาเกี่ยว ข้าวก็มี ๑ กอเท่าเดิม เมื่อกษัตริย์เกี่ยวข้าวเสร็จ ชาวบ้านทุกคนเกี่ยวข้าวเสร็จ เด็กกำพร้าก็เกี่ยวข้าว ๑ กออยู่อย่างนั้น ทุกคนเสร็จแล้ว มันก็หยุดเกี่ยวข้าว มันเกี่ยวข้าว ๑ กออยู่ ๑ วัน ๑ คืน จนได้กองข้าวเท่ากับกองข้าวของกษัตริย์

เด็กกำพร้าบ่รู้ว่า แม่ฮู้นี้เป็นพญาอินทรีพญาพรหม เด็กคนนี้จิตใจดี พอเห็นคนอื่นเดือดร้อน มันก็ช่วยเท่าที่ช่วยได้ อย่างช่วยเหลือแม่ฮู้นั้นด้วย จนถึงเวลาตีข้าว (นวดข้าว) ข้าวที่กองไว้ตีทุกวันก็บ่รู้จักหมด จนต้องสร้างหลองข้าว (ยุ้งข้าว) ๑ หลอง ถึงจะใส่ข้าวเปลือกที่นวดแล้วได้เสีย (หมด) เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว เด็กกำพร้าก็พาแม่ฮู้คนนั้นมาอยู่ที่บ้าน วันหนึ่งแม่ฮู้คนนั้น ก็บอกกับว่า “ฮู้จะอยู่กับหลานแค่นี้แล้วนะ ฮู้จะกลับแล้ว” เด็กก็ถามว่า “แม่ฮู้จะกลับ

ไปไหน ไปอย่างไร ต้องการอะไรบ้าง” แม่ผู้นั้นก็บอกว่า “อ้ายจะบินไป หลานไปหานกตัวหนึ่ง มาให้อ้ายหนึ่งตัวนะ” เด็กคนนั้นก็ไปเอานกมา เอาหมา ในป่านี้นี้มีสัตว์เยอะ หาอะไรก็ง่าย แม่ผู้นั้นก็บอกว่า “หลานเอาของพวกนี้ไปที่ไร้ เอาแถมกันนะ ” เด็กก็เอานก เอาหมาไปที่ไร้ เอาหลายสิ่งหลายอย่างแถม แม่ผู้นั้นก็บอกว่า “ให้หลานเอาไปวางที่ตอไม้โน้นนะ” ทำอย่างนี้ก็คือ ทำพิธีส่งอ้ายนั้นไปสวรรค์ เด็กนั้นทำพิธีส่งแม่ผู้นั้นไปบนฟ้า ก่อนไปแม่ผู้นั้นก็สั่งว่า “ข้าวเปลือกในหลองนะ ให้หลานแบ่งให้คนทุกชั้นคนยากนะ หลานแบ่งให้ไปเลย หลานไม่ต้องกลัวหมดไป” แม่ผู้นั้นยังบอกอีกว่า “ทุกปี เมื่อหลานเผาไร้แล้ว ให้หลานทำพิธีเหมือนที่ทำวันนี้ละ ถ้าอ้ายเห็นแล้ว อ้ายก็จะลงมาหาหลาน จำไว้ดี ๆ นะ” แล้วแม่ผู้นั้น ก็กลายร่างเป็นนกบินขึ้นไปบนสวรรค์

เด็กคนนั้นก็เชื่อฟังคำสั่งแม่ผู้นั้นอย่างดี ถ้าคนทุกชั้นคนจนมาเยี่ยมข้าว เด็กก็แบ่งข้าวให้คนหมูนั่น แบ่งไปอย่างไรข้าวก็หมด เพราะคนทุกชั้นคนยากแบ่งไปแล้ว พอถึงเวลาเก็บเกี่ยวในปีต่อไป คนหมูนั่นก็เอาข้าวมาใส่ในหลองเหมือนเดิม เรื่องนี้เมื่อก่อนกลายเป็นความเชื่อแล้ว ส่วนพิธีส่งนกขึ้นสวรรค์ ทุกวันนี้คนปกากะญอก็ยังทำอยู่ คนที่ทำพิธีส่งนกขึ้นสวรรค์ พวกนี้ถือว่าเป็นคนที่อยู่ใน “ตระกูลลูกพร้า” หมายความว่า คนหมูนี้นี้สืบทอดมาจากเด็กลูกกำพร้า เป็นชาวบ้านธรรมดาเป็นลูกน้องของกษัตริย์ มีชาวปกากะญอบางตระกูล บำทำพิธีส่งนกขึ้นสวรรค์ พวกนี้ถือว่าเป็นคนมีอำนาจ สืบทอดเชื้อสายมาจาก “ตระกูลกษัตริย์” อย่างเช่น พระติแก้ว บ้านทุ่งหลวง แต่ในหมู่คนปกากะญอ คนที่เป็น “ตระกูลลูกกำพร้า” จะมีจำนวนมากกว่า

เขาฟังเรื่องเล่านี้ตั้งแต่เป็นเด็ก รู้ตัวว่าเป็นลูกกำพร้า ต้องขยันทำงานจึงจะมีกิน เรื่องนี้อยู่ในใจตลอด การสอนแบบนี้เป็นวัฒนธรรมของคนปกากะญอด้วย อย่างเรื่องแบ่งปันข้าว ทุกวันนี้บางหมู่บ้านก็มีบ้าง แต่ส่วนใหญ่หายไปแล้ว ในหมู่คนปกากะญอ คนไหนมีข้าวกินมาขอแบ่งขอยืม หมู่เขาก็แบ่งก็ปันให้ เมื่อก่อนบ้านนี้ (บ้านทุ่งหลวง) ก็เหมือนกัน ชาวบ้าน ๕-๖ ครอบครัวข้าวพอกิน คนที่ข้าวพอกินก็จะแบ่งปันให้คนที่บ่พอกิน หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวในแต่ละปีเรียบร้อยแล้ว คนที่ข้าวบ่พอกินและไปขยืมข้าวของคนอื่นมากิน ก็จะเอาข้าวไปใส่คั้นไว้ในหลองเหมือนเดิม เอาไป ๕ ปี๊บ (ถัง) ก็เอามาใส่คั้นในหลอง ๕ ปี๊บ ถ้าเอาไป ๑๐ ถัง ก็เอามาคั้น ๑๐ ถังมา ใส่คนเดียว ถึงเวลาเก็บเกี่ยวแล้ว ต้องเอามาใส่คั้นเอง เมื่อประมาณ ๒๐ กว่าปีที่ผ่านมา การแบ่งปัน การให้ขยืมข้าวในหมู่คนปกากะญอ จะกินกำไรบ่ได้ เอาไปเท่าใดก็เอาคืนมาเท่าเท่า ตอนขยืมข้าว คนที่ให้ขยืมข้าว บ่ต้องไปดูก็ได้ คนที่ต้องการขยืมข้าว ไปตัดเอาคนเดียว ตอนที่เอาข้าวมาคืน ก็เหมือนกัน เจ้าของข้าวบ่ต้องดูก็ได้ คนคืน เขาจะคืนเท่าเดิม สมัยก่อนคนปกากะญอทำกันแบบนี้ อยู่กันแบบนี้ หมู่บ้านก็ชุ่มเย็น อยู่กันมีความสุข เป็นพี่เป็นน้อง บ่เคียดแค้น ถ้าบ่มีความเชื่อแบบนี้ บ่มีวัฒนธรรมแบบนี้ เด็กกำพร้า แม่ม่าย คนทุกชั้นคนยากอาจจะอยู่ลำบาก ตัวเขาอาจตายไปแล้วก็ได้

นิทานที่คนเฒ่าคนแก่เล่า คิดดูแล้วก็ป็นคำสอนที่ดี อย่างเรื่องนี้ ลึก ๆ แล้ว ชาวบ้านบางคนก็ยังเชื่ออยู่ เขาจะเชื่อว่า คนบ่ใช่เจ้าของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก สิ่งต่าง ๆ ต้องแบ่งกัน บางปีข้าวเขาบ่ดี ข้าวคนอื่นดี ได้ข้าวมาก คนอื่นก็แบ่งปันให้เขา ถือว่าต้องเอาใจ ต้องวัดน้ำใจกัน คนเขาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน หมู่บ้านเดียวกัน เห็นหน้ากันทุกวัน อยู่ในโลกเดียวกัน เกิดในที่เดียวกัน มาจากที่จากแหล่งเดียวกัน เป็นอย่างนี้จริง ๆ เรื่องทรัพยากรนี้ ที่ดินที่ป่านี แต่ก่อนนี้ บ่ใช่ว่าเป็นของคนนั้นคนนี้ เป็นของพวกเขาสงทุกคนนั้นแหละ ก็อยู่ที่ว่า ใครมีกำลังเยอะ ทำได้ดี ก็ดูแลได้ บางคนทำบ่ได้ดีก็มีปัญหา คนที่ทำงานได้ดี ได้ข้าวเยอะ ๆ ก็แสดงว่าคนนั้นมีบุญคุณน้อย ผลของบุญคุณช่วย จึงได้มากตามมา สำหรับคนที่เอาเปรียบคนอื่น เขาก็ต้องช่วยกันจัดการ บางปีก็จะบ่ได้ข้าวก็มี บ่ได้ข้าว คนช่วยเหลือก็บ่มี การช่วยเหลือเม้ม่าย เด็กกำพร้า เรื่องนี้อยู่ในใจทุกคน

2. สี่พี่น้อง และความยากแค้นหลังสงครามเอเซียบูรพา

เขาเกิดหลังสงครามญี่ปุ่น ตอนนั้นชีวิตคนบนดอยลำบากจริง ๆ น้ำมันบ่มี เวลากลางวันต้องใช้ไม้เกียะจุดไฟ² เวลาเดินทางไปทีนั้นทีนั้นก็ใช้ไม้เกียะ (ไม้สน) จุดไฟเอา ข้าวหายากมาก พ่อคิดฝัน บ่ทำไร มีที่นาที่บ่ทำ รับจ้างลูกเดียว รับจ้างไปเรื่อย ๆ บ่เป็นที่เป็นทาง รับจ้างแลกฝิ่นก็มี แลกข้าวก็มี ถ้าเป็นเงิน ได้มาก็ซื้อฝิ่นสูบหมด บางทีเงินรับจ้างบ่พอซื้อฝิ่น ก็ไปยืมฝิ่นคนอื่นสูบ หรือเอาซื้อฝิ่น ที่คิดในกลองสูบฝิ่น เอามาเผาสูบต่อ เมื่อแม่ตาย ชีวิตเขานี้ทุกข์ยากจริง ๆ พี่น้องทั้งหมด ๕ คน พี่ชายคนที่ ๑ ตายตั้งแต่เป็นเด็กเล็ก ๆ อายุบ่ถึง ๑ ปี คิดว่า ตายเพราะแม่บ่ได้กินข้าวอิ่ม บ่มิให้น้ำนมให้ลูกกิน หรือเจ็บไข้บ่สบาย แม่บ่ได้ดูแล พี่คนนี้ก็เลยตาย คนที่ ๒ เป็นผู้หญิง คนนี้เลี้ยงดูเขา พออายุได้ ๑๕-๑๖ ปี ก็ตายไป คนที่ ๓ เป็นผู้ชาย คนนี้ตายเมื่ออายุได้สัก ๑ ปี คนที่ ๔ เป็นผู้หญิง คนนี้ตอนเด็ก ๆ ตาก็ดีอยู่ มองอะไรก็เห็น แต่พอใหญ่ขึ้นมา วันหนึ่งบ่มิอะไรกิน มีเสือมาขบ (กัด) หมูของป้าคนหนึ่ง ป้านั้นบ่กิน พี่คนนี้ก็อยากกินข้าวมาก คิดว่าหิวข้าว เอาเนื้อหมูไปปิ้งกิน หลังจากกินเนื้อหมูนั้น อยู่ต่อมาบ่นาน ตาของพี่สาวนี้ก็ค่อย ๆ ฟ้าฟาง อีก ๒-๓ ปีต่อมา ตาของเขา ก็บอดไปเลย คิดว่า พืชเสือที่อยู่ในเนื้อหมู ทำลายตาของพี่สาวคนนี้ อันนี้เขาคิดคนเดียว คิดว่าเสือก็มีพืช คนปกากะญอบ่กินเนื้อเสือเลย เมื่อก่อนบริเวณนี้มีหลายตัว

คนที่ ๕ คือตัวเขา ชีวิตตอนเป็นเด็ก นีบ่อยากพูดถึงสักหน่อย (ไม่อยากพูดถึงเลย) เด็กสมัยนี้สบายกว่าเยอะ เมื่อพี่สาวได้ข้าวเปลือกมาหนึ่งก๊อก (หนึ่งลิตร) ก็เอามาตำเป็นข้าวสาร แล้วนึ่งสุน (ปน) กับหัวเผือกหัวมันกิน ถ้าหาได้น้อยกว่านั้น ตัวพี่สาวก็บ่ได้กิน ให้เขากินคนเดียว พี่

² ไม้เกียะ คือ ไม้สนชนิดหนึ่ง เนื้อไม้มีน้ำมันเป็นเชื้อไฟที่ดี ใช้จุดไฟตอนกลางวัน ปัจจุบันหมู่บ้านชาวปกากะญอในเขตอำเภอแม่แจ่มบางหมู่บ้านก็ยังคงใช้อยู่

สาวคนที่ตาบอด หิวข้าว แต่ไม่มีอะไรกิน หออะไรก็บ่ได้ ตาเขมอมบ่เห็น เขาก็กินดินแทนข้าว กินดินจนตาย พี่สาวคนนี้ตายเมื่ออายุ ๑๑-๑๒ ปี ตอนที่สาวคนนี้ตาย จำได้ลง ๆ ท้องของพี่สาวดูป่อง ๆ พอง ๆ นะ เสาคิดว่า เขากินดิน กินพยาธิเข้าไป ท้องก็เป็นอย่างนั้น

ตอนเฮายังเล็ก ๆ พี่สาวไปทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ แลกข้าวกิน วันหนึ่งไปที่บ้านห้วยตอง อีกวันหนึ่งก็ไปบ้านทุ่งหลวง ไป ๆ มา ๆ ระหว่างสองหมู่บ้านนี้ ชาวบ้านห้วยตอง บ้านทุ่งหลวง ข้าวอาหารจะดีกว่าหมู่บ้านอื่น สองหมู่บ้านนี้ตั้งมานาน ชาวบ้านมีไร่นาเยอะ ชาวบ้านทำไร่ก็ทำ ทำนา ก็ทำ ถ้าข้าวไร่บ่ดีก็มีข้าวนา ถ้าข้าวนาบ่ดีก็มีข้าวไร่ ทั้งสองหมู่บ้านบ่มีคนอดข้าวมากเท่าที่อื่น พี่สาวก็ไปขอตำข้าวบ้าง ตักน้ำบ้าง ขอบไปตัดฟืนบ้าง ไปเก็บผักให้หมู่บ้าน ได้ข้าวมากก็กินด้วยกัน เสาอายุได้ ๖-๗ ปี พี่สาวที่ตาบอดก็ตาย คนนี้ตายได้บ่ถึง ๑ ปี พี่สาวที่ดูแลเสาก็ตายอีกคน ตอนที่พ่อก็กลับมาอยู่บ้าน พ่อไปรับจ้างตัดฟืน แบกของ ถางหญ้า ถางไร่ ชุบไร่ฝืนข้าวม้ง พ่อไปไหนก็เอาเสาคือ พาไปทุกหนทุกแห่ง จนอายุได้ ๕-๑๐ ปี ไปกับพ่อก็บ่สะดวก ทำงานรับจ้างจริง ๆ ก็บ่ได้ เสาก็ไปรับจ้างเป็นเด็กเลี้ยงควาย แลกข้าวกิน แลกเสื้อผ้าใส่

อย่างหนึ่ง ถ้าพูดจริง ๆ แล้ว คิดว่าตอนนี้อยู่บ้านกับม่วนเท่าใด พ่อก็บ่ได้ดูแล พ่อมีแม่ป้า หมายความว่า พ่อแต่งงานใหม่ มีน้องคนหนึ่ง อยู่บ้านก็ลำบากนิดหน่อย ข้าวก็บ่มีกิน พ่อทำงานได้บ้าง ก็ต้องทำ แม่ป้านี้ ถ้าว่าใจดีก็ดี ถ้าว่าบ่ดีก็บ่ดี ค่าเสาบ้าง ใช้เสาทำงานเยอะสักหน่อย ทำงานแล้วเสื้อผ้าดี ๆ งาม ก็บ่ได้ทอให้ เสาก็คิดว่า ไปทำงานรับจ้างดีกว่า

3. เด็กเลี้ยงควาย

เรื่องเลี้ยงควาย สมัยก่อนมีปัญหาหลายอย่าง อย่างหนึ่งคือ สมัยก่อนในป่ามีสัตว์ป่า มีหมูป่า มีเสือ มีหมี เสือบางตัวอันตราย บางครั้งมันหิว หาจับสัตว์ป่า สัตว์อื่นบ่ได้ ก็จับควายไปกินหนักกว่าเสือ เสาเป็นลูกคนจน ลูกคนติดฟืน คนทำงานรับจ้าง โดนเด็กเลี้ยงควายคนอื่น แกล้งมาก ตอนที่เลี้ยงควายของแม่คำเสา อู๋นี้ทอหมวกให้หนึ่งใบ เสาก็ใส่ไปเลี้ยงควาย เลี้ยงควาย ๓ ตัวนะ หมู่เขานี้ทรมานเสาจริง ๆ แกล้งเอากังยิง (หนังสะตึงยิง) เสากลัวเจ็บ ก็เอาหมวกทอนี้บังลูกกั้งไว้ หมู่เขายังหมวกจนและหมดเลย เสาเสียดาหมวกมาก ร้องไห้เลย พวกเขาเอากังยิงถูกหลัง ถูกขา ก็เจ็บอยู่ เขาทรมานอย่างนี้ทุกวันเลย บางวันก็แกล้งไล่ควายเสา ไปในป่า เสาก็ต้องไปกับควาย กลัวเสือกก็กลัว แต่ก็กลัวควายหนีหายไปป่ามากกว่า เสาก็ต้องเข้าป่าไปกับควาย ไปคนเดียวด้วย พวกเขาคงคิดว่าเสาเป็นคนจน บ่มีคนดูแล พ่อก็บ่ดูแล แม่ก็บ่มี พ่อเสาบ่ใช่คนที่นี่ มาจากที่อื่น มาจากบ่อแก้ว ญาติพี่น้องก็บ่มี ใครอยากทำอะไร ก็ทำได้ บ่มีคนว่าคนด่า บ่มีผู้ใหญ่ดูแล บ่มีใครที่เชื่อถือได้ บ่มีคนเฒ่าคนแก่เป็นพี่น้อง พวกเขาเลยได้ใจ รังแกเสาใหญ่เลย

คนจนนี้ จะถูกทรมาน ถูกรังแกตั้งแต่เด็ก และถูกรังแกตลอดเลย คนจนที่ไหนก็ถูกรังแกเหมือนกัน และส่วนใหญ่จะโดนแบบนี้ การถูกรังแกนี้ เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตเขา ตอนเป็นเด็ก เขาโดนคนมีกำลัง มีอำนาจรังแกตลอด ถูกรังแกมานานมากกว่า ๑๐ ปี ช่วงหลังมานี้ละ เขาก็คิดย้อนหลัง บ่อยเปลี่ยนนะ โลกก็ก้าวหน้ามาก ทันสมัยมาก แต่รุ่นพี่ที่ชอบทรมานรุ่นน้อง คนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นอย่างนี้ บ่กัวันมานี้ได้ยินว่า เด็กหมู่บ้านนี้ไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนสงเคราะห์เชียงใหม่ รุ่นพี่ก็รังแกรุ่นน้องมาก รุ่นพี่เจอรุ่นน้อง บ่ชอบรุ่นน้องคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ก็จะทรมานรุ่นน้อง รุ่นเก่าออกไป รุ่นใหม่เข้ามา รุ่นเก่าก็ทรมานรุ่นใหม่ ทรมานรุ่นน้องสืบกันเป็นทอด ๆ ต่อกันไปเป็นรุ่น ๆ เป็นอย่างนี้ เขาคิดว่า คนจน คนอ่อนแอจะถูกรังแกมีอำนาจ มีกำลังแข็งแรงกดขี่ตลอด รุ่นเก่าจะทรมานรุ่นใหม่ อันนี้ถ้าเรียนด้วยกัน ก็ยังทำกันอย่างนี้ เป็นปัญหาใหญ่เหมือนกัน ก็ถึงว่า ปัจจุบันนี้ คนมีอำนาจ คนมีเงิน ถึงเรียนหนังสือมาก มีความรู้มาก ก็ยังชอบเอาเปรียบ ชอบทรมานคนจนตลอด เพราะว่าทัศนียภาพจากโรงเรียน ตีมาตอนที่ยังเรียนหนังสือ อย่างนี้เป็นปัญหาโรงเรียนส่วนหนึ่ง

สมัยเขาเป็นเด็ก ลูกคนจนจะบ่มีหมู่ มีพวก หาหมู่หาพวกยากเหมือนกัน คนจนด้วยกันก็บ่มีเวลาจะพูดคุย เป็นเพื่อนเป็นฝูงกัน ต้องทำงานรับจ้างก ๆ นะ ฝนตกก็รับจ้าง แดดออกก็รับจ้าง เป็นอย่างนี้ บางทีคนที่พอจะมีเงินในหมู่บ้าน ก็มีปัญหากับกลุ่มคนจน แบ่งเป็นหมู่เป็นกลุ่ม แยกกันอยู่คนละหมู่คนละพวก ลูก ๆ ก็จะเข้ากันบ่ได้ เมื่อพ่อแม่เข้ากัน ลูกก็คิดนิสัยบ่ดี ลูกคนมีเงินบ้าง ก็ไปทรมานลูกคนจน เป็นอย่างนี้ก็มี แต่ละหมู่บ้านนี้เป็นอย่างนี้อยู่ ทั้งบ้านใหญ่บ้านน้อย ในหมู่บ้านเล็ก อยู่ด้วยกัน ๒๐-๓๐ หลังคาเรือนก็เป็นอย่างนี้ บางทีอยู่ดี ๆ ก็ทะเลาะกันก็มี ถ้าทะเลาะกันก็แยกหมู่บ้านไปอยู่อีกที่หนึ่ง เมื่อหายโมโหกัน ก็กลับมาอยู่หมู่บ้านเดียวกัน อย่างบ้านหนองเต่านี้ ที่ตั้งบ้านเก่า มี ๕๐ กว่าแห่งนะ หมู่บ้านบางที่มี ๓-๔ หลังคาเรือน บางทีก็มี ๒๐-๓๐ หลังคา บ้านเล็กบ้านน้อยแยกออกไป เพราะทะเลาะกับบ้านอื่นก็มี เมื่อพ่อแม่ทะเลาะกัน ลูก ๆ ก็ทะเลาะตาม แกล้งกันเรื่อย ๆ ผู้นำหมู่บ้านก็ดูแลบ่ทั่วถึง ถ้าจะว่าไปแล้ว เวลานั้นเป็นช่วงที่หมู่บ้านดูแลยาก ยาเสพติด ยาฝิ่นมีมาก เมื่อเฮายังเล็ก คนบริเวณนี้ คนปกากะญอส่วนใหญ่ติดฝิ่น พ่อก็สูบแม่ก็สูบยา คนที่ใจดี คนที่ดูแลลูกดี ๆ มีบ่กี่คน อย่างเฮานี้ ครอบครัวแตก แม่ก็ตาย พ่อติดฝิ่นอย่างหนัก บ่ตายก็เหมือนตาย คนก็ดูแลบ่ได้เลย ต้องรับจ้างเลี้ยงควายแลกข้าวกิน เลี้ยงชีวิต

ครั้งแรกสุด ไปรับจ้างเลี้ยงควายของ พี่หนุ่ม ตอนนี่ตายแล้ว เขาเลี้ยงควายให้เขา ๓ ปี เขามีควายมากกว่า ๑๐ ตัว แต่เขาให้เลี้ยง ๓ ตัว เขาว่าเฮาตัวเล็ก ดูแลควายหลายตัวบ่ได้ เลี้ยงคนเดียวบ่ได้ ต้องไปเลี้ยงกับคนอื่น ๆ แยกไปเลี้ยงคนเดียว ก็กลัวเสีย กลัวหมี เลี้ยงควายในป่านี้ กลัวก็กลัว เหนื่อยก็เหนื่อย แต่อยากได้ควายเป็นของตัวเองสัก ๑ ตัว เอาไว้ทำนา เขาบอกว่าถ้าเฮา

เลี้ยงควายครบ ๓ ปีแล้ว จะแบ่งควายให้ ๑ ตัว แต่เฮเลี้ยงครบ ๓ ปีแล้ว ควายบ่ยอมเกิดลูก เขาก็แบ่งควายให้ สมัยก่อนทำงานรับจ้างยากนะ เฮเลี้ยงควาย ๑ ปี เขาทอเสื่อให้ ๑ ตัว ถ้าเป็นคนรับจ้างทั่วไป ทำงาน ๑ ปี ได้ค่าจ้าง ๓๐ บาทเท่านั้น ตอนที่เป็เด็กเล็ก เขาให้เลี้ยงควายแลกเสื่อ และถ้าครบ ๓ ปี ก็จะได้ควายอีก ๑ ตัว คิดแล้วเฮก็ดีใจจริง ๆ เรื่องเลี้ยงควายนี้ เลี้ยงไปเลี้ยงมา ควายเขาจับหายเกือบหมดเลย เสื่อกินเรื่อย ๆ ออกลูกก็บ่ออก เมื่อก่อนแม่อยู่นี้มีควาย ๓๐ กว่าตัว เฮเลี้ยงไปเลี้ยงมา ควายของเฮเหลือ ๑๐ กว่าตัว พอครบ ๓ ปีแล้ว เขาก็บ่บอกว่า เขาขาดทุนจริง ๆ ควายที่มีอยู่ก็น้อยลง ควายที่เกิดใหม่ก็บ่มี เฮแบ่งควายให้บ่ได้ เฮเลี้ยงควายของแม่อยู่นี้ ถ้าเสื่อบ่เอาไปกิน ก็เป็นข้าว แล้วก็ตาย ควายก็เลยบ่แพร่ (ไม่ออกลูกเพิ่ม)

ครั้งที่สองไปเลี้ยงควาย แม่คำเสา ครั้งนี้ก็เหมือนกัน ควายแม่อยู่นี้มี ๓๐ กว่าตัว เฮเลี้ยงไปเลี้ยงมาครบ ๓ ปี ควายแม่อยู่เหลือ ๑๐ กว่าตัว เฮบ่ได้ควายซักตัวเหมือนเดิม ครั้งที่สาม เลี้ยงควาย พะติโพ ตอนที่พ่อเอาที่นาไปขายจำนองเฮด้วย พ่อลุงคนนี้บ่บอกว่า ถ้าเลี้ยงควายให้เฮ ๓ ปี เฮจะให้ควาย ๑ ตัว และคืนที่นาด้วย นาที่พ่อเอาไปจำนอง เมื่อเลี้ยงควายครบ ๓ ปีแล้ว เฮบ่ได้ควายซักตัว ก่อนเฮไปเลี้ยงให้ พ่อลุงคนนี้มีควาย ๒๐ กว่าตัว พอเฮไปเลี้ยงบ่ถึง ๓ ปี ควายพ่อลุงนี้เหลือบ่ถึง ๑๐ ตัว ครั้งนี้ก็ได้ควายเหมือนเดิม แต่ดินค่น้อย ได้ที่นาคืนมา คิดดูแล้วบ่ได้ควายก็บ่เป็นไร ได้ที่นาที่ปู่บุกเบิกคืนมาก็ดีแล้ว คนเฒ่าคนแก่บ่บอกว่า เฮเลี้ยงควายบ่ได้ ขวัญบ่สู้ เป็นขวัญกินวัวกินควาย ขวัญแสง (แรง) เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย เลี้ยงอย่างไรมาก็ได้ คิดดูแล้ว เฮเลี้ยงควายเลี้ยงแต่เลี้ยงว่า (เลี้ยงจริง ๆ) เลี้ยง ๕ ปี ตั้งแต่อายุ ๕ ปี จนอายุ ๑๘ ปี ที่สุดแล้ว บ่ได้ควายซักตัว

เฮเป็นหนุ่มแล้ว ก่อนหน้านั้น คิดว่า จะเลี้ยงควายดี ๆ ถ้ามีควายแล้ว จะทำนาดี ๆ ให้ข้าวพอมีกินแล้ว จะหาเมียสักคน ตอนนั้นก็ไปทำงานรับจ้างเก็บเงินเก็บทอง รับจ้างถางไร่ ขุดไร่ชาวม้ง รับจ้างขุดนาฟืน้องปกากะญอ ได้เงินก็เก็บไว้ คิดว่าเอาไว้แต่งงาน คิดอย่างนี้เหมือนกัน ตั้งหน้าตั้งตาทำงาน ทำหนักจริง ๆ รับเหมาขุดไร่ฟืน ๓ ไร่ภาชีบ้าง ๕ ไร่ภาชีบ้าง อย่างขึ้นไปที่บ้านแม่วาก รับจ้างขุดไร่ฟืนชาวม้งว่าง (ชาวม้งตระกูลว่าง) ประมาณ ๕ ไร่ภาชี ขุดทั้งกลางวันกลางคืน ทำนานหลายเดือน มีเสื่อผ้าชุดเดียว ใส่นอนด้วย ใส่ทำงานด้วย จนที่สุดเสื่อผ้าขาดหมดเลย เมื่อขุดไร่เสร็จแล้ว ก็กลับบ้าน มองดูตัวเอง ดูบ่ได้เลย เสื่อกีขาดบะหล่อนต่อนแต่น (เสื่อขาดกระรุ่งกระรัง) เตี่ยว (กางเกง) ก็ขาด ขาเตี่ยวสั้นยาวก็บ่เท่ากัน อายุตัวเก่าจริง ๆ พอดูผ้าเคียนหัว (ผ้าขาวม้าโพกหัว) สีดำจิลี ดูอย่างกับเตี่ยวหม้อหนึ่ง³ รู้สึกอายสักหน่อย ๆ (รู้สึกอายอยู่บ้าง) ตอนกลับบ้าน ก็แอบ

³ สีดำจิลี หมายถึง สีดำที่สกปรกมาก / เตี่ยวหม้อหนึ่ง คือ อุปกรณ์หนึ่งชาวม้งใช้ เป็นผืนผ้าขนาดกว้าง x ยาว ประมาณ ๑๕ ถึง ๒๐ x ๕๐ ถึง ๗๐ เซนติเมตร ใช้พันรอบปีศรยต่อหม้อค้ำน้ำกับไหใส่ข้าว เพื่อให้น้ำร้อนออกตามรอยต่อระหว่างหม้อกับไห เนื่องจากอยู่กับไอน้ำและควันไฟทุกวัน และนานหลายเดือนหลายปี เตี่ยวหม้อหนึ่งจึงมีสีดำ อังกว่าผ้าสีขาว

กลับตอนกลางคืน บักเล่าเดินผ่านกลางหมู่บ้าน แอบย่องมาทางหลังหมู่บ้าน ก่อนถึงบ้าน ต้องข้ามห้วยแม่สะป๊อก ถ้าจะเข้าบ้าน ต้องข้ามรั้วด้วย กลางคืนมองอะไรไปเห็น มองเห็นรั้วชัด เดินชนรั้วจนพังเลย อีสาวคนหนึ่งมาอาบน้ำ มองเห็นเขาเดินชนรั้ว เขาอายุจริง ๆ

ตอนที่เข่าบ่าวแล้ว (วัยรุ่น) ที่บ้านก็มีไฟ มีเฮกับพ่อ แม่ที่อยู่กับพ่อ ก็เป็นแม่ป้า คิดว่าเอ ! ถ้ามีเมียก็อาจจะดี อยากได้เมียเหมือนกัน พ่อไปแฉ่สาวบ้านไหน ถ้าพ่อแม่รู้ว่า เขาไปแฉ่หาลูกสาว ถ้าลูกสาวบ่โดนค่า พ่อแม่สาวก็ให้ลูกรีบแต่งงานกับคนอื่นเลย เขาคิดตลอดเวลาว่า เอ ! เป็นแบบนี้ เขาคงจะหาเมียบ่ได้แล้วก้า ! นอนคิดทุกคืนทุกวันเลย เขาก็คิดอยากได้เมียนิดหน่อย

4. เข้ารีต, โรงเรียนและชะตาชีวิตที่เปลี่ยนไป

ฝรั่งคนหนึ่ง สอนศาสนาอยู่ที่บ้านห้วยตอง พยายามมาสอนศาสนาที่บ้านหนองเต่าหลายปี ตอนที่เขาอายุ ๑๕ ปี พ่อก็เข้ารีตนับถือพระเยซู เมื่อเลิกรับจ้างเลี้ยงควาย ฝรั่งชื่อ พ่อเซกินอต (Joseph Sequinotte) ก็มาชวนเขาไปเรียนหนังสือที่บ้านแม่ปอน⁴ โรงเรียนนี้อยู่บนดอยอินทนนท์ อำเภอจอมทอง สมัยนั้นคนที่เรียนหนังสือ แปลว่า คนฉลาด คนที่บ่เรียนหนังสือ ก็ถูกบอกว่าเป็นคนโง่ คนปกากะญอที่เข้ารีตนับถือคาทอลิก ส่วนมากจะได้เรียนหนังสือ เขาส่งไปเรียนที่โรงเรียนนี้ พวกเขาเป็นคาทอลิกคนแรก ๆ ของบ้านหนองเต่า พ่อเซกินอต ก็เลยส่งไปเรียนที่แม่ปอน ที่โรงเรียนสอน ๔ อย่างมีพระคัมภีร์เก่า-ใหม่ หนังสือปกากะญอ หนังสือไทย หนังสืออังกฤษ ได้เรียนคิดเลขบ้าง แต่บ่มาก เรียนหนังสือไทย ๔ เดือน เรียนอยู่ทั้งหมด ๘ เดือน หนังสือไทยก็เรียนเรื่องกาติงู ภูติกา ตาคำเก่าทำนากะเมียแกล แกมีวัว ๒ ตัว เรียนอย่างนี้ พ่อเรียนจบ ๘ เดือนแล้วก็กลับมาอยู่บ้าน จากนั้นก็อ่านคนเดียว เห็นหนังสือวางอยู่ที่ไหนก็อ่านเอา เมื่อลูกสาวเรียนจบ ป. ๔ ลูกสาวก็ช่วยสอน เรียนหนังสือกับลูก สัมครเรียน กสน. (การศึกษานอกโรงเรียน) จนจบ ป. ๔

ตอนอยู่โรงเรียนบ้านแม่ปอน พ่อเซกินอต เอาหนัง (ภาพยนตร์) มาฉายให้ดูด้วย เขาดูหนังชีวิตของเยซู ชีวิตฝรั่งที่ไปเผยแผ่ศาสนาที่แอฟริกา เป็นหนังกระด้าง มีหนังอีกหลายเรื่องที่ได้ดูได้เห็น สมัยนั้นแสดงว่า เขาได้เห็นเรื่องราวต่าง ๆ ระดับโลกแล้ว ในหนังมีเรื่องสงคราม เกิดที่ไหน เกิดอย่างไร คนผิวขาวเอาเปรียบคนผิวดำอย่างไร กษัตริย์คนนั้นทะเลาะกันอย่างไร คิดว่าได้ดูภาพระดับโลก ตอนนี้อยู่ได้แล้ว คิดได้บ้าง แต่ถ้ามองอีกแง่หนึ่งก็สนุก ถ้าฉายเรื่องของชาติ เรื่อง

⁴ โรงเรียนบ้านแม่ปอน ตั้งอยู่บนดอยอินทนนท์ ที่บ้านแม่ปอน หมู่ ๑๕ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันอยู่ภายใต้สำนักงานประถมศึกษาอำเภอจอมทอง แต่เดิมเป็นโรงเรียนภายใต้การดำเนินงานโดยมิสซังคาทอลิกภาคเหนือ ก่อตั้งประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยบาทหลวง Joseph Sequinotte ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ มิสซังคาทอลิก ได้โอนให้สำนักงานประถมศึกษาอำเภอจอมทองดำเนินการต่อ

นี้ตกลง แต่ก็ตกลงแปลก ๆ บ่มีเสียง บ่ค่อยเข้าใจเท่าไร เรียนหนังสือที่นี้ อย่างหนึ่งคือ รู้จักคนมากขึ้น คนปกากะญอที่นับถือคาทอลิก ในเขตแม่วาง จอมทอง ขุนยวม แม่สะเรียง ส่วนมากมาเรียนหนังสือที่นี้หมด พวกที่เรียนหนังสือเก่ง หลังจากจบที่โรงเรียนแม่ปอนแล้ว พ่อเชकिनอด ก็จะส่งไปเรียนที่ โรงเรียนมอฟอร์ต ส่วนมากพวกนี้เรียนหนังสือถึงปริญญาทุกคน

วันเสาร์อาทิตย์ เขาต้องลงมาที่จอมทองเกือบทุกอาทิตย์ มาแบกข้าวสาร จำได้ว่าพอไปอยู่โรงเรียนแม่ปอน เรียนหนังสือได้สักเดือนหรือสองเดือน เขาก็ได้ลงมาที่เชียงใหม่ ตอนนั้นดีใจจริง ๆ สมัยก่อนคนที่จะเข้าไปในเวียงได้ ต้องมีเงิน ค่ำรถไปให้หาได้ง่าย ขึ้นรถที่จอมทองมาลงที่ประตูเชียงใหม่ ไปพักที่โรงเรียนมอฟอร์ตบ้าง โรงเรียนพระหฤทัยบ้าง ถ้าหลวงพ่ (บาทหลวงเชकिनอด) อยู่เชียงใหม่หลายวัน เขาก็ไปนั่งเรียนหนังสือกับนักเรียนชั้น ม. ๕ ม. ๖ ฟังครูสอน รู้บ้างปู้บ้าง บางทีก็เดินเที่ยวในเมืองเชียงใหม่ด้วย เดินมาเที่ยวที่ประตูท่าแพ ผ่านวัดชัยมงคล เขายังจำได้ เมื่อก่อนเชียงใหม่บ่ใช้อย่างนี้ สมัยนั้นที่ถนนท่าแพมีโทรทัศน์เครื่องเดียว คนไปดูโทรทัศน์เต็มถนน โทรทัศน์มีที่ร้านดนตรีอักษะอีกเครื่อง ที่นี้คนก็เต็มเหมือนกัน เขาไปดู คนอื่นก็ไปดู สมัยนั้นเขาชอบดูหนังผี อีกอย่างบางที่ที่โรงเรียนมอฟอร์ตมีงาน เช่น งานวิทยาศาสตร์ นักเรียนที่บ้านแม่ปอน ก็จะลงจากคอยมาดู เขาก็มาด้วย มากันเยอะ มีครูคนหนึ่งเขาชอบมาก เดียวนี้ไปไหนบ่รู้ ครูคนนี้อัลดมใส่ในขวดแล้วทำเป็นระเบิด ขวดน้ำอันหนึ่ง ขวดแม่โขงอันหนึ่ง ใส่มาแล้วทำอย่างไรก็ดูบ่ทัน พอเปิดฝาดังสนั่นหวั่นไหว เขาบอกว่า อันนี้ทำหัวเขื่อปรมาณู คนนี้เป็นฝรั่งสอนเก่ง สอนวิทยาศาสตร์เก่ง เขาชอบครูคนนี้มาก

เรียนหนังสือนี้ เขาชอบเขียนการ์ตูน ถ้าครูสอนเรื่องอะไร ก็กลับไปเขียนเป็นรูปการ์ตูนวาดอันนั้นอันนี้ สอนเด็กที่หมู่บ้าน อยู่ที่โรงเรียน ว่าไปแล้วเขามีอายุนักที่สุด อย่างปาดิ (ประเสริฐ ตรีการศุภกร) ก็เรียนหนังสือชั้นเดียวกัน พ่อสนั่น (บาทหลวงสนั่น สันติมนโนกุล ปัจจุบันไม่ได้บวชเป็นบาทหลวงแล้ว) นี่เป็นรุ่นน้อง เรียนหนังสือ ๘ เดือน ก็กลับบ้าน ตอนนี้อยู่อ่านเขียนภาษาไทยได้นิดหน่อย กลับมาอยู่บ้าน ลุงก็ให้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ่ใช่อำเภอดั่ง ลุงตั้งคนเดียว

5. ฝึกผู้นำ : ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

เมื่อกลับมาอยู่บ้าน พูดภาษาไทยได้นิดหน่อย อ่าน เขียนหนังสือไทยก็ได้นิดหน่อย ลุงเป็นผู้ใหญ่บ้าน อ่านหนังสือไทยบ่ได้ มีจดหมาย มีหนังสือของอำเภอส่งมา ก็เอามาให้อ่าน เขาก็อธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจ บางทีนายอำเภอ ปลัดอำเภอ เจ้าหน้าที่มาหมู่บ้าน ก็เป็นคนแปลภาษาให้เจ้าหน้าที่มาหมู่บ้าน ฟังภาษาปกากะญออยู่เรื่อง ชาวบ้านก็ฟังภาษาไทยบ่ได้ เขาก็ช่วยแปลให้ ทำไปทำมาลุงก็ให้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ลุงตั้งคนเดียว เมื่อก่อนบ่มีปัญหา เป็นผู้ช่วยฟรี ๆ ๖ ปี เงิน

เดือนบ่ได้สักบาท ปี ๒๕๑๔ อำเภอกี้แต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการ ทำหน้าที่นี้
อีก ๔ ปี ก็เป็นผู้ใหญ่บ้าน และก็เป็นผู้ใหญ่บ้านอีก ๘ ปี สุดท้ายลาหยุดเลย

ทำหน้าที่ช่วยบ้านเมือง ๑๘ ปี บ่ได้เรียนหนังสือเรื่องบ้านเมือง ก็เหมือนได้เรียน บ่รู้ก็
เหมือนรู้ ระบบระเบียบราชการบ่ทำก็เหมือนทำ หน้าที่ของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านก็ดี หน้าที่ผู้ใหญ่บ้าน
ก็ดี ต้องสัมพันธ์กับคนหลาย สัมพันธ์กับคนเยอะ คนดีก็มี คนบ่ดีก็มี ต้องมีความคิด มีสติปัญญา
พิจารณาเรื่องต่าง ๆ ต้องรู้เรื่องอื่น ๆ ประกอบกัน เรื่องการเมือง เรื่องเศรษฐกิจ สังคม เรื่องอย่างนี้
จำเป็นต้องรู้ บางทีคุยกับนายอำเภอ ปลัดอำเภอ คุยกับตำรวจ ถ้าโง่เกินไป คิดบ่ทัน พูดถามอะไรก็
บ่รู้เรื่อง เจ้าหน้าที่หมู่บ้าน ก็ชอบเอาเปรียบ อย่างเช่นปี พ.ศ. ๒๕๑๘ มีโครงการเงินผันนะ หลายหมู่บ้าน
เจ้าหน้าที่หมู่บ้านเอาเปรียบชัดเจน คนมาทำงาน ๓๐ คน ก็เขียนเป็น ๕๐ คน เรื่องนี้เขาต้องรู้
ต้องพูดคุยกับเจ้าหน้าที่เหล่านั้น ประสพการณ์นี้ สอนชีวิต ทำให้เห็นระบบราชการได้ดี บางทีถ้า
พบปลัดอำเภอ นายอำเภอที่ดี ก็ดี ถ้าพบนายอำเภอ ปลัดอำเภอที่แย่ ชาวบ้านก็แย่แน่นอน ปัญหา
บางอย่าง ปลัดอำเภอ นายอำเภอ ก็แก้ไขบ่ได้ ผู้ว่าก็แก้ไขบ่ได้ ประสพการณ์ที่ร่วมทำงานกับเจ้า
หน้าที่ ทำให้ค่อยเรียนรู้ทีละเล็กละน้อย สุดท้ายก็สรุปว่า จริง ๆ แล้ว นายอำเภอกี้ดี ผู้ว่าก็ดีบ่ได้มี
อำนาจมากนัก จังหวัดก็เหมือนกัน เรื่องทุกอย่างเป็นคำสั่งหน่วยเหนือ คำสั่งรัฐบาล

6. แต่งงาน : ครอบครัวคนรับจ้าง

กลับมาอยู่บ้านสัก ๑ ปี⁵ ก็แต่งงาน ตอนนั้นอายุได้ ๑๘ ปี พ่อไปขอให้ จำได้ว่าไป ๔-๕
ครั้ง เขาบ่เคยไปพูด บ่ไปแ้วหาด้วย รู้สึกอายตัวเก่าสักน้อย ตอนเป็นละอ่อนหนุ่ม ไปเลี้ยงควาย ก็
เห็นกันแล้ว แต่บ่ได้พูดคุยกัน ตอนอายุสัก ๑๕-๑๖ ปี เขาไปเลี้ยงควายแม่ฮ้อยของ โม⁶ ตอนนั้นโม
ก็อยู่กับแม่ฮ้อยนี้ด้วย แม่ฮ้อยก็บอกว่า ถ้าใหญ่แล้วมึงก็เอาฮ้อยนี้ละ ตอนโมยังเป็นสาว ดูแล้วก็งามสัก
น้อย ซอกก็เก่ง หนุ่ม ๆ สู้บ่ได้ ทำงานก็เก่ง หนุ่มอยากได้เยอะจริง ๆ แต่โมบ่เอา คนรวย ๆ อยากได้
ก็มี แต่โมก็เลือกเอาเขา ตอนนั้น ยังจำได้พ่อไปบ้านโมทุกวัน สุดท้ายก็แต่งงานกัน ฝ่ายพี่น้องโมบ่
พอใจเท่าใด ลูกของโม ก็บอกว่า ถ้าอยากแต่งงานกับหลานเขา ก็บ่ต้องนับถือพระเยซู ให้กลับมา
ถือศาสนาดั้งเดิม ถ้าบ่ฟังก็บ่ต้องเข้ามาบ้าน พ่อเขาก็บ่ยอม ตอนแต่งงาน ลูกก็ไป ที่บ้านกับมา ที่
โบสถ์ก็ไป เขาบ่ชอบเขานับถือพระเยซู วันแต่งงานมีคนมาส่งสัก ๒๐ คน ตอนนั้นที่บ้านหนอง
เตายังบ่มีโบสถ์ ต้องไปทำพิธีที่โบสถ์บ้านห้วยตอง เสร็จพิธีแล้ว ก็กลับมากินข้าวที่บ้าน ทำพิธี
แต่งงานเรียบร้อยดีแล้ว เขาก็พาโมมาอยู่ที่บ้านเลย

⁵ หมายความว่า หลังจากไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านแม่ปอน ๘ เดือน และกลับมาทำงานที่บ้านอีกประมาณ ๑ ปี

⁶ โม เป็นภาษาปกากะญอ แปลว่า แม่ของลูก

7. นักพนัน และคนขี้เหล้า

ในวงพูดคุยรอบเตาไฟคืนหนึ่ง เมื่อพูดคุยกับพะตึจอนิ ถึงเรื่องราวสารพัดสารพันแล้ว โมคงอยากจะเล่าถึงเรื่องที่ไม่ดีของพะตึจอนิบ้าง โมก็กล่าวขึ้นว่า

“...พูดไปพูดมา ๓ วัน ๓ คืนแล้ว พะตึพูดถึงความดีตัวเก่าอย่างเดียว เรื่องบ่ดีของตัวเก่า ดึงบ่พูด บ่เล่าให้ลูกหลานฟัง เมื่อก่อนพะตึบ่ใช้อย่างนี้ กินเหล้า สูบปรี (บุหรี่) เล่นไพ่ เล่นไฮโล บ่สูวนสูตึน ๓ วัน ๓ คืน หน้าก็บ่ล้าง น้ำก็บ่อาบ เล่นบ่ป่นหรียญอย่างเดียว...”

พอโมเล่าอย่างนั้น พะตึจอนิก็หัวเราะหึ ๆ และพูดแก้ตัวว่า

พูดอย่างนี้บ่ได้ ความจริงแล้ว มันเป็นอย่างนี้ ตอนนั้นเป็นการเรียนรู้ เป็นการทดลอง สมัยนั้นคนในหมู่บ้าน เล่นพนันกันเยอะแยะ เขาเป็นผู้ใหญ่บ้าน ห้ามใครก็บ่ฟัง เฮาก็เลยเล่นเป็นหัวหน้า เป็นเจ้ามือเลย เขาเล่นเพราะว่าต้องการปราบนะ ต่อมาพอเลิกเล่นการพนัน ชาวบ้านเลิกด้วยหลายคน เรื่องเล่นพนัน พบเห็นเล่นมาตั้งแต่ยังเป็นละอ่อนน้อย (เด็กตัวเล็ก ๆ) แล้ว คนเล่นไพ่ เล่นไฮโล เล่นถั่ว ตอนเป็นเด็กก็เห็นแล้ว ที่เหมืองแร่บ่อแก้ว สะเมิง (เหมืองแร่ ต. บ่อแก้ว อ. สะเมิง จ. เชียงใหม่) ตอนนั้นพ่อไปรับจ้างต้มน้ำร้อนน้ำชา เอาหัวเอาฟันแลกฟันแลกยา พ่อเอาเขาไปด้วย เป็นเด็กไปกับพ่อ เขาเล่นอย่างไรรู้เห็นหมดแล้ว เล่นเสียว่วเสียควายก็มี เสียไร่เสียนา ก็เห็นแล้ว บางคนเล่นเสียจนหมดตัวแล้ว ทะเลาะกันในครอบครัวก็มี

บริเวณนี้เล่นกันหนัก ประมาณปี ๒๕๑๐ บ่อนการพนัน ย้ายมาเล่นที่บ้านห้วยตอง หมู่บ้านแถบนี้เดือดร้อนมาก คนในหมู่บ้านแถบนี้ก็เล่นเยอะ บางคนก็ขายข้าว ขายวัว ขายควาย ขายไร่ ขายนา เล่นก็มี คนบ้านอื่น อยู่ไหนก็บ่สู้ก็มาเล่น วุ่นวายวุ่นวาย คนเล่นไพ่ คนสูบยาเตี๋ยลัดไร ลัดนา ข้าวในนาเสียหายจนเกี่ยวบ่ได้ อย่าง พะตึพะจิโน ชาวบ้านห้วยตอง คนเล่นไพ่ คนสูบยา บ้านห้วยเกี๋ยง เตี๋ยลัดนาจนคันนาแหลวแพะแหลวแพ่น (เดินลัดนา จนคันนาเสียหายใช้ไม่ได้) บางคนก็มาเล่นไพ่ บางคนก็มาเซาะยา (หาซื้อยาฝิ่น) เยอะอะหยั่งไผ่ก็บ่ได้ (ทำอะไรใครไม่ได้) พะตึพะจิโนโมโหมาก วันหนึ่งก็ไปกินเหล้าจนเมา พอเมาแล้วก็ร้องไห้อี ๆ ๆ ดังได้ยินทั่วไปหมด ตอนนั้นบางที่ก็ยิงกันตาย บางที่ก็ปล้นกัน คนปลากะตูดบางคน บ่พอใจเจ้ามือไพ่ เจ้ามือไฮโล ไปลอบยิงก็มี อย่าง บ่าส่วยเฮ (นายส่วยเฮ) คนแม่ลาน้อย มาเล่นไพ่เสียเงินหมดเลย ไปปล้นสำงสา (นายสำงสา) ชาวไทใหญ่ สำงสาเป็นพ่อค้ารับซื้อฝิ่นด้วย เป็นเจ้ามือไพ่ไฮโลด้วย ว่าไปแล้วสำงสาเป็นคนรวย มีเงินมีคำสักน้อย วันนั้นสำงสา เอามาไปล่ามที่สวนห้วยนา (เอามาไปผูก) บ่าส่วยเฮก็ไปลอบยิงถูกที่ห้วยนม สำงสา ก็หนีกลับไปบ้านที่เชียงรายเลย

เรื่องเล่นการพนัน เขาเล่นมาตั้งแต่เป็นเด็กแล้ว เมื่อก่อนตอนเขาเป็นเด็กเลี้ยงควาย คนใหญ่ก็เล่นปั่นหัวปั่นก้อย ใส่เงินกันสองร้อยสามร้อยแถบ (สองร้อยสามร้อยรูป อัตราแลกเปลี่ยนตามแนวชายแดน ปัจจุบัน ๑ รูปประมาณ ๑๐ บาท) เด็ก ๆ ก็เล่นคู่คือ กำลูกบ่าก่อ (ลูกเดียวป้าชนิดหนึ่ง) ไว้ในอุ้งมือ เข้ามือเป็นคนกำ คนแทงก็แทงว่าคู่หรือคี่ ใส่ชิกับไฟ (ชีไม่ชีดไฟ) บางทีก็แทงกันด้วยลูกบ่าก่อ พอโตขึ้นมา ก็เล่นเหมือนผู้ใหญ่ เล่นปั่นหัวก้อย ตอนนี้อยู่ใส่เงินก็มีบ้าง

เขาหยุดเล่นการพนัน ประมาณปี ๒๕๓๒-๓๓ นี้ เคยเล่นเสียเป็นเงินสูงสุด ๑,๐๐๐ บาท เล่นบ่ใส่เงินก็เล่น เล่นปั่นหัวก้อยนี้เล่นจริง ๆ บ่ใช่เล่นธรรมดา บางครั้งงานศพ ๓ วัน ๓ คืน เล่นบ่หยุดเลยก็มี ครั้งหนึ่งงานศพที่ห้วยเกียง ไปเจอคนเก่ง เล่นไปเล่นมา หมากระเป๋าละ บ่เหลือสักบาท ปูนี่มันอยู่บ้านห้วยอีค่าง เก่งบ่เก่ง เขาเป็นเจ้ามือ เอาเงินแถบ (เหรียญ ๑ รูป) ปั่น ๒๕ ครั้ง เอาเหรียญ ๑ บาท ๕ เหรียญ ปั่นอีกเหรียญละ ๕ ครั้ง เอาเหรียญ ๕ บาท ๕ เหรียญ ปั่นอีกเหรียญละ ๑๐ ครั้ง มันทาบพิศซักรั้งเดียว มันทาบถูกหมดเลย เจอคนแบบนี้ เขาคิดได้เลย กำเหรียญที่เหลือขว้างเข้าป่าไปเลย ตั้งแต่นั้นมา เขาตั้งบ่เล่นปั่นเหรียญอีก

พอเลิกเล่นปั่นเหรียญ เขาก็มาเล่นไพ่ป๊อก ปี ๒๕๓๐-๓๓ ทำบริษัททัวร์ มีเงินนิดหน่อย ช่วงนี้เล่นไพ่เสียเงินน่าดู บางทีได้ บางทีก็เสีย ก่อนหน้านั้นนิดหน่อย เขาเป็นพ่อค้าวัวควาย ค้าหมู น้อย (ค้าลูกหมู) ค้าน้ำผึ้ง พอได้เงินมา ก็แบ่งเอาไปซื้อข้าว ซื้อเสื้อผ้าให้ลูกบ้าง แบ่งให้โมบ้างนิดหน่อย ป้องกันบ่ให้โมพูดมาก เขาบ่ต้องจ่ายเงินให้บ้าน โมเลี้ยงวัวควาย เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ โมขายหมูขายไก่ หาเงินได้คนเดียว บางทีค้าขายขาดทุน บางทีเล่นไพ่ขาดทุน ก็ขอเงินเมียไปลงทุนค้าขาย ได้เงินนิดหน่อยก็เล่นไพ่ บางทีก็เสียหมดตัว แต่บ่ใช่ทั้งหมด เงินส่วนหนึ่งเก็บไว้ที่บ้าน บ่เอาไปดวย ถ้าเอาไปบ่เหลือแน่นอน อันนี้รู้ตัวเก่า ไปที่ไหนก็เก็บเงินไว้ที่บ้านส่วนหนึ่ง บ่เอาไปทั้งหมด เพราะว่าถ้าไปเจอเล่นไพ่ เล่นไปเล่นมา หมดแล้วบ่มีทุน

ในขณะที่ พะต๋จอนิเล่าถึงเรื่องราวในอดีตอย่างสนุกสนาน เสียง โมก็เล่าแทรกว่า

เรื่องเล่นพนัน พะต๋จอนิเล่าถึงตัวเองน้อยเดียว เมื่อก่อนพะต๋จอนิเล่นพนันมาก เล่นบ่เล่น งานศพพี่น้องบ้านทุ่งหลวงครั้งหนึ่ง ห้วยเกียงอีกครั้งหนึ่ง พะต๋จอนิบอกว่าไปแอ่งงานศพ กำเดียวจะปักมา (ไปไม่นานสัก ๒๐-๓๐ นาทีจะกลับมา) ที่ไหนได้ ไป ๓ วัน ๓ คืน ยังปัก เล่นบ่เล่น บางที ๕ วัน ๕ คืน น้ำก็บ่อาบ ปักมากินข้าวก็ปัก (ไม่กลับมากินข้าวที่บ้านเลย) นั่งเล่นปั่นหัวปั่นก้อย ทั้งวันทั้งคืน บ่หลับนอน ไปทำงานรับจ้างชุดดิน เลื่อยไม้ ขายเปลือกก่อเปลือกไม้ ได้เงินมา เอาไปเล่นหมดเลย งานที่ไร่ก็บ่ไปทำ งานที่นาหยุด ปล่อยให้โมพาถูกไปคนเดียว บางทีพะต๋จอนิไปเล่นไพ่ว่ที่ไหนบ่สู้ ไปที่ไหนก็บ่ยอมบอก พะต๋จอนิบอกว่า โมเป็นคนโง่ บอกไปแล้วก็บ่รู้เรื่อง โมไปนา ไปดูน้ำ

ดูข้าว ข้างหลังก็แบกถ้วย แบกพิน ข้างหน้าก็ใส่ลูก ในท้องก็มีอีก ๑ คน เดินไปไร่ไปนา ก็ไปเช้า ๆ ไปถึงไร่ก็ถึงเวลากินข้าวตอน (ข้าวกลางวัน) ทำงานนิดเดียว ถอนหญ้าได้สองวา ก็ค่ำแล้ว เดินกลับบ้านก็ต้องค่อย ๆ เดิน พอถึงบ้านก็ต้องเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู พะต๋ช่วยสักน้อย

อย่างตอนพะต๋เป็นผู้ใหญ่บ้าน กินเหล้า นักบ่นนักบ่ต้องพูดแล้ว (ดื่มเหล้ามากจนไม่รู้จะพูดอย่างไร) บางทีกินเหล้าเมา บ๊อบหมูบ๊อบไก่กิน ฮ้องเจ้าหมูเจ้าจุมมากินกัน (ฆ่าหมูฆ่าไก่กิน เรียกเพื่อนฝูงมานั่งกินกันอย่างสนุกสนาน) กินเหล้าด้วย กินหมู กินไก่ด้วย กินเหล้าไปแล้ว เมาไปแล้ว ลูก ๆ หลาน ๆ ได้กินข้าวบ่ได้กินข้าว พะต๋ลืมหมดเลย กินหมูกินไก่จนหมดเลย ลูกก็หอบตาย (ลูกได้แต่มองดูเฉย ๆ) บางคนร้องให้หิวข้าว พะต๋ก็บ่สนใจ หมดหม้อแล้ว ก็ทำใหม่อีก มีเท่าไรกินจนหมด ลูกหลานหิวข้าว ต้องดำนํ้าพริกกิน เมื่อก่อน พะต๋ฮ้ายจริง ๆ บ่ดีซักน้อย (เกรงจริง ๆ) กินเหล้าทุกวันทุกคืน ครั้งหนึ่ง โมต้มเหล้าเอาไปส่งบ้านแต่งงาน พะต๋กลับบ้านเห็นเหล้าแล้ว บ่ถามอะยังสักอย่าง เอาเหล้าไปกินเลย กินแล้วก็บอกว่า “ฮิ !! เหล้านี้บ่ล้า” (เหล้าไม่ร่อย) พะต๋เอาเหล้าไปล้างกินเลย (ล้างตูด) ทำแล้วก็บอกว่า “เหล้าอย่างนี้ หือกันกินดีกว่า” คิดดูแล้ว ถ้าโมมีพ่อแม่ มีบ้านมีของอยู่เหมือนคนอื่น โมท่าจะกลับไปพักพ่อนที่บ้านบ้าง แต่บ้านบ่มีจะปัก (แต่ไม่มีบ้านพ่อแม่ที่จะกลับไปพักอาศัยด้วย) ไปที่ไหนก็บ่ได้ พะต๋ก็ดีใจเลย

เรื่องพะต๋หยุดกินเหล้า บ่ใช่ว่าพะต๋คิดได้แล้วหยุด ถ้าพะต๋บ่กินยาม่าบั้ง (ยาม่าแมลง) เดียวนี้ก็จะหยุดบ่ได้ (ถ้าพะต๋ไม่ดื่มยาม่าแมลง วันนี้ก็คงจะหยุดดื่มเหล้าไม่ได้) วันนั้นพะต๋ไปไหนมาบ่รู้ มาถึงบ้านเห็นขวดใส่ยาวางข้างฝา พะต๋คิดว่าเป็นเหล้า ยกใส่ปากเลย ยานี้บ่มีกลิ่น ตัวเก่าเป็นคนเอาใส่ ก็บ่ดูให้ดี ถ้าจะเมามาซักน้อยบ่รู้ พะต๋บอกว่ากินไปอีกเดี๋ยว กินไปแล้ว เอาไปส่งโรงยาเกือบจะบ่ทัน ถ้าลูกบ่มาเห็นก่อน พะต๋ถ้าจะบ่อยู่แล้ว พอเป็นอย่างนี้ พะต๋เลิกกินเหล้าเลย

บทที่ ๓ แม่ เซาะ ปอ ตี (บ้านหนองเต่า)

“.....เมื่อก่อน หมู่บ้านอยู่ใกล้แม่น้ำแม่สะป๊อก นอนหลับได้ยินเสียงน้ำไหลดังซ่า ๆ ตลอด เสียงกบเจียดก็ดัง บางคืนก็มีงูตัวใหญ่ มาหากินกบกินเจียด ก็คิดว่า เอ ! อย่างนี้ถ้าจะบ่ดีเท่าใด ก็เลยคิดหาที่อยู่ใหม่ เฮาหัวก้าวหน้า คิดว่าบนดอยต้องเปลี่ยนแปลงแน่นอน หมู่บ้านคนพื้นราบ มีถนน มีโรงเรียน มีอนามัย มีถนนผ่ากลางบ้าน รถยนต์ก็ไปมาได้ บ้านเรือน ก็ต้องจัดระเบียบใหม่ บ่เหมือนเก่า คิดอย่างนี้ และต้องการทำหลายอย่าง คนเฒ่าคนแก่บ่พอใจ หมู่เฮา ๓-๔ หลังคา ก็ย้ายหาที่อยู่ใหม่ พวกกันมาอยู่ที่นี่.....”

ในทศวรรษของกระแสการอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรชุมชน อาจจะกล่าวได้ว่า หมู่บ้านชาวปกากะญอหนองเต่า แห่งลุ่มน้ำแม่ว่าง ไม่เพียงมีชื่อเสียงอยู่ในระดับชั้นแนวหน้าของประเทศ หากกิจกรรมการอนุรักษ์ของหมู่บ้าน และผู้นำชาวบ้าน ยังได้รับการยอมรับจากคนภายนอก ทั้งหน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา ผู้นำกลุ่มองค์กรชาวบ้าน นักพัฒนา นักศึกษา และนักวิชาการ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แม้ว่าเส้นทางคมนาคมสายอำเภอแม่ว่าง-บ้านห้วยตอง-บ้านแม่แฮ ที่มุ่งไปสู่หมู่บ้านหนองเต่า ต้องเลาะเลียบขึ้นไปตามสายน้ำแม่ว่าง ต้องขึ้นยอดเขาที่สูงชัน แต่ด้วยการปรับปรุงเส้นทางโดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (ร.พ.ช.) ก็ทำให้การเดินทางนั้นไม่ลำบากเกินไปนัก

ดังนั้น ผู้ที่สนใจประเด็นปัญหาคนอยู่กับป่า ปัญหาการจัดการทรัพยากร และชาติพันธุ์ศึกษา ตลอดจนประเด็นที่เกี่ยวข้องกับระบบความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น น้อยกลุ่มนักที่จะละเลยการไปศึกษาดูงาน และพูดคุยแลกเปลี่ยนกับกลุ่มผู้นำบ้านหนองเต่า โดยเฉพาะ การพูดคุยแลกเปลี่ยนกับ พะตือจอน โอะโดเขา ที่นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนบางกลุ่มกล่าวว่า “เปรียบเสมือนชุมทรัพย์ทางปัญญาแห่งลุ่มน้ำแม่ว่าง” หรือไม่ก็กล่าวว่า นี่คือ “ปราชญ์แห่งขุนเขา”

หากเดินทางถึงยอดเขาเหนือหมู่บ้าน และทอดสายตาสู่ด้านล่าง สิ่งปลูกสร้างในชุมชนที่ดูเป็นระเบียบ ถนนในหมู่บ้านที่กว้างประมาณ ๖ เมตร ตัดแบ่งพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดต่าง ๆ ภาพปรากฏเบื้องหน้า จึงยากที่จะชี้ชัดว่า นั่นคือ หมู่บ้านของชาวปกากะญอ ภาพปรากฏนั้น ไม่ใช่นักที่จะบ่งบอกถึงความแตกต่างจากชุมชนชาวพื้นราบ แม้จะเดินทางเข้าไปใกล้หมู่บ้านมากกว่าเดิม สิ่งที่มองเห็นคือ พื้นที่ตั้งบ้านเรือนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีรั้วรอบขอบเขตที่แสดงออกถึง การครอบครองพื้นที่ของแต่ละครอบครัว รูปทรงบ้านเรือนแบบสองชั้น หรือไม่ก็ปล่อย

พื้นล่างให้โล่ง สูงจากพื้นดินประมาณ ๒ เมตร สำหรับคนที่ไม่คุ้นเคยกับชุมชนชาวเขามากนัก ยากเป็นอย่างยิ่งที่จะแยกแยะ และทราบโดยทันทีว่า หมู่บ้านนี้คือ หมู่บ้านชาวปกากะญอ ส่วนคนที่เคยดำรงชีวิตอยู่บนภูเขามาแล้วในช่วงเวลาหนึ่ง ความเป็นระเบียบเรียบร้อย การจัดแบ่งพื้นที่ตั้งบ้านเรือน และสภาพปรากฏดังกล่าว ก็คงยากอย่างยิ่งที่จะไม่รู้สึกรู้ถึง ความแตกต่างระหว่าง หมู่บ้านหนองเต่ากับ หมู่บ้านชาวปกากะญอที่ตนเคยสัมผัสมาแล้วในช่วงก่อนหน้านั้น

แม้จำนวนประชากรของบ้านหนองเต่า ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนมากกว่า ๕๐๐ คน และมีจำนวนครัวเรือนมากกว่า ๕๐ หลังคาเรือน ซึ่งเปรียบเทียบกับชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มอื่น รวมทั้งชุมชนของชาวปกากะญอที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงแล้ว อาจกล่าวได้ว่า บ้านหนองเต่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ แต่เมื่อใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านในช่วงเวลาหนึ่ง โดยเฉพาะในยามค่ำคืน ชาวบ้านหนองเต่าแต่ละครอบครัว ต่างซ่อนกายอยู่เพียงในบ้านเรือนของตน มากกว่าที่จะไปมาหาสู่ ตั้งกลุ่มพูดคุยกันถึง เรื่องสัพเพเหระในชีวิตประจำวัน เรื่องราวของชุมชนมักจะพูดคุยกันในวงประชุมของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน ซึ่งดูเหมือนมีระเบียบ/ระบบชัดเจน และเป็นทางการ สภาพและบรรยากาศดังกล่าว ทำให้รู้สึกได้ว่า ชุมชนบ้านหนองเต่าเสมือนเป็นชุมชนสมัยใหม่ มากกว่าเป็นชุมชนชาวปกากะญอ แบบดั้งเดิม ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า รั้วรอบขอบเขต และรูปสี่เหลี่ยมของพื้นที่ตั้งอาคารบ้านเรือน ซึ่งเป็นการจัดวาง “พื้นที่” แบบใหม่ ได้สร้างความคิดและความรู้สึกถึง “บางอย่าง” ที่กลายเป็นแบบแผนของความสัมพันธ์แบบใหม่ of ชุมชนไปเรียบร้อยแล้ว หากพูดคุยถึงที่ไปที่มา และลักษณะเฉพาะของบ้านหนองเต่า ตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน พะตึจอินก็จะเล่าว่า

1. ชุมชนปกากะญอแบบใหม่

เมื่อก่อนบ้านหนองเต่า อยู่ใกล้ห้วยแม่สะป็อก ที่นั่นเป็นป่าบาหิน (พื้นที่ที่มีก้อนหินขนาดใหญ่อยู่มากมาย) ใกล้แม่น้ำด้าย นอนหลับก็ได้ยินเสียงน้ำไหล ซ่า ๆ ตลอดคืนตลอดวัน ปี ๒๕๑๓ หมู่เฮา ๔ ครอบครัว ก็ย้ายเขื่อนมาสร้างอยู่ที่นี่ บริเวณนี้เมื่อก่อนเป็นทางเดินไปป่าช้า เป็นที่วางถั่ววางซังของคนตายไปแล้ว คนเฒ่าคนแก่ก็กลัว ที่ตรงนี้จึงเป็นที่ว่าง บ่มีคนเอา บ่มีคนทำไร่ทำนา แต่หมู่เฮาเข้าคาทอลิก นับถือพระเยซูแล้ว บ่กลัว ก็เลือกเป็นที่ตั้งบ้านเฮื่อนได้ พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ราบ ด้านตะวันออกเป็นช่องเขาเปิด ตอนเช้าแดดก็ส่อง อุ่นพอดี ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ก็มีช่องเขา ลมก็พัดสบายดี แม่น้ำใหญ่ก็มี หนองน้ำใหญ่ก็อยู่ใกล้ อยู่ห่างบ้านไปทางใต้สัก ๒ กิโลเมตร (กิโลเมตร) หน้าฝนน้ำก็เต็ม หน้าแล้งบางทีก็แห้งหมด ในความคิดเฮา ที่บ้านที่เฮื่อนที่หลับที่นอน บ่ที่ตั้งอยู่ใกล้หนองน้ำใหญ่ ใอน้ำที่มากเกินไปจะทำให้ยุบสลาย อาทาศบ่ดี กลางวันก็

ร้อน กลางคืนก็เย็น บางทีก็มีมยุรมีเมฆหลายอย่าง เมื่อก่อนหมู่เฮาบ่ใช้มุ้ง คนบนคอยนอนรอบเตาไฟ นอนอย่างนี้ ป้องกันตัวเองลำบาก รอบ ๆ ที่ตั้งหมู่บ้านใหม่ มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่บ้าง แต่บ่ใช้ป่าทึบ เป็นป่าต้นไม้อเล็ก ๆ ป่าอย่างนี้ คิดว่าดี ช่วยอากาศเย็นดี

ก่อนสร้างเฮือนสองสามปี เฮากับเจ้าหมู่ ๒-๓ คน ก็แผ้วถาง ล้อมรั้ว จับบองพื้นที่ไว้ มีเวลาจะไปตัดเสาบ้าน เสาหลองข้าว (ยุ้งข้าว) เก็บไว้ พอไม้เสาแห้งดีแล้ว ก็ไปแบกมาเก็บเอาไว้มองกันไว้ที่บ้านใหม่ พอถึงเวลาย้ายบ้าน ก็แปงหลองข้าวก่อน หลองข้าวหลังที่เห็นอยู่นี้แหละ จากนั้นก็เก็บไม้ เก็บตอก เกี้ยวคา ไผคา หาซื้อหาแปเพิ่มเติม เมื่อเก็บเกี่ยวข้าว แบกขนไปเก็บในยุ้งฉางใหม่เรียบร้อยแล้ว ก็ช่วยกันสร้างเฮือน ก่อนวันคริสต์มาส ครอบครัวยุ้งเฮา ทั้ง ๔ ครอบครัวยุ้ง มีเฮา อ้ายของจอกเอะ จ่อฮี และปลา ก็ย้ายมาอยู่หมู่บ้านใหม่พร้อม ๆ กัน

อยู่ได้ปีสองปี ญาติพี่น้องทางเมีย ก็ค่อย ๆ ย้ายบ้านย้ายเฮือนมาอยู่ด้วย เมื่อก่อนรูปแบบหมู่บ้านของคนปกากะญอ บ่ได้เป็นอย่างนี้ หมู่บ้านบ่มีกอง (ไม่มีถนน) บ้านแต่ละหลังบ่มีรั้ว บ่มีขอบเขต บ้านเรือนก็อยู่ติดกัน บ่มีระเบียบ เฮาหัวก้าวหน้าสักหน่อย ต้องการทำถนนผ่านหมู่บ้านให้รถยนต์วิ่งผ่านไปมาได้ เห็นหมู่บ้านทางลุ่มแล้ว (หมู่บ้านชาวไทยพื้นราบ) ต้องการทำให้หลายอย่าง คนเฒ่าคนแก่บางคนก็บ่พอใจเท่าใด เฮาบ่ต้องการทะเลาะกับคนเฒ่าคนแก่ ก็ย้ายเฮือนหาที่อยู่ใหม่ หาหมู่บ้านใหม่ ที่นี้ต้องการพัฒนาอะไร ก็ทำได้ไม่ยาก อย่างเรื่องถนนในบ้าน ที่นี้เฮาทำถนนกว้าง ๑๒ สอก ผ่านกลางหมู่บ้านเลย ก็บ่มีใครว่า ถ้าเป็นบ้านเก่าทำอย่างนี้บ่ได้แน่นอน แต่เมื่อคนเฒ่าคนแก่ย้ายมาอยู่ด้วย บางคนด่าเฮาก็มี อย่างถนนที่ตรงขึ้นไปทางโบสถ์ พะตือคนหนึ่งด่าเฮาทุกวัน จนเมื่อเจ้าหน้าที่ทำถนน จากอำเภอแม่วางไปบ้านห้วยตอง แล้ววกมาบ้านหนองเต่า มีรถยนต์เข้ามาหมู่บ้าน ลูกหลานเขาซื้อรถยนต์ พะตือนี้เลิกด่าเลย

ตอนย้ายจากบ้านเก่ามาอยู่ที่นี่ เฮากับเจ้าหมู่อีก ๓ หลังคา แบ่งที่ดินกันตามความพอใจ เมื่อก่อนที่ดินของเฮากว้างบ่กว้าง ลองคิดดู ที่ดินของโรงเรียน ๖ ไร่ ที่ตั้งอนามัย ๒ ไร่ ที่ตั้งโครงการหลวงอีก ๒ ไร่ เมื่อก่อนบริเวณนี้เป็นที่ป่าของเฮาทั้งหมด เมื่อทางราชการต้องการสร้างโรงเรียน เฮาก็แบ่งที่ดินให้ ต้องการสร้างอนามัย สร้างสถานโครงการหลวง ก็แบ่งให้ เดียวนี้เฮาเหลือที่ดินบ้าน ๒ ไร่ ภาษีเท่านั้น คนอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ที่ดินอ้ายของจอกเอะ ก็แบ่งให้ญาติพี่น้อง แบ่งให้เป็นวัด เดียวนี้ก็เหลือสัก ๒ ไร่ ภาษีเหมือนกัน ญาติพี่น้องย้ายมาอยู่ด้วย หมู่เฮาก็แบ่งที่ให้ทุกคน มีลุงเฮาคนหนึ่ง เมื่อก่อนเป็นผู้ใหญ่บ้าน เขามีที่ดินมีสัก ๕๐-๖๐ ไร่ หมู่เฮาต้องการที่ดินทำโรงเรียน เขาตั้งแบ่งให้ เขาเป็นคนขี้ใจ (คนขี้เหนียว) อย่างที่ดินของโรงเรียนที่เขาแบ่งให้ เขายังขี้ใจไปอีก ๒-๓ ไร่ ตอนที่เฮาแบ่งที่ดินให้โรงเรียน แนวเขตที่ดิน ตรงกับแนวรั้วบ้านเฮาพอดี แล้วยาว

ลงไปจนถึงห้วย แต่เดี๋ยวนี เห็นชัดเจน รั้วโรงเรียน บ่ตรงรั้วบ้านเฮาแล้ว พะตึคนี ทำรั้วรุกเข้าไป ในที่ของโรงเรียนอีก ๕ วา ขวไปจนสุดห้วย

ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ โรงเรียนก็สร้าง ครูก็เข้ามาสอน สงเคราะห์ชาวเขาก็ออยู่ พระธรรมจาริกก็ มีอยู่แล้ว แต่ยังอยู่ที่บ้านเก่า ตระกูลพะตึเมะ ๗ หลังคา ย้ายมาอยู่กับเฮาก่อน ลัก ๓-๔ เดือนต่อมา หมูบ้านยางตาดก็ย้ายมาเพิ่ม ๒๐ กว่าหลังคา สุดท้ายบ้านหนองเต่าเก่า ๒๐ กว่าหลังคา ก็ย้ายข้าม ห้วยมาอยู่ฝั่งเดียวกับโรงเรียน บ้านหนองเต่าใหม่ ก็มีคนอยู่มากขึ้น แต่ก็แยกกันอยู่เป็นกลุ่ม ๆ บ้านยางตาดก็อยู่รวมกันกลุ่มหนึ่ง บ้านหนองเต่าเก่าก็กลุ่มหนึ่ง คล้าย ๆ แย่งกันเป็นผู้นำหมู่บ้าน ด้วย แต่ก็แบ่งอำนาจกัน กลุ่มที่มีคนนัก ก็ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มที่มีคนน้อย ก็เป็นผู้ช่วย เป็น กรรมการ แบ่งอำนาจกันไปคนเล็กคนน้อย คนหลายหมู่อยู่ด้วยกัน ก็มีขัดแย้งกันบ้าง

เรื่องขัดแย้งบ้านหนองเต่า บ่ใช้เกิดขึ้นเมื่อวันสองวัน มันเกิดขึ้นนานแล้ว มีประวัติที่คน เฒ่าคนแก่เล่าว่า ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ คนบ้านหนองเต่ากลุ่มหนึ่ง เคยเข้าคอก (เข้าคุก) เป็นทาส เป็นคนทำงานของเจ้าเมืองเชียงใหม่ บางคนก็เฝ้าหลองข้าว (ยังข้าว) บางคนก็อยู่ในโรงงาน เป็น คนตีเหล็ก ตีมีด มีแม่อยู่คนหนึ่ง พันโทแล้ว ก็หนีเข้ามาอยู่ที่แม่วิน แล้วก็ย้ายขึ้นมาอยู่หนองเต่า อยู่คนนี้ถูกสักรูปไก่อัดไว้ที่ข้อมือ รูปนี้แสดงว่าเคยเป็นทาส เคยติดคุก คนปกากะญอ ที่บ่เคยเป็น ทาสก็ติดคุก กฎระเบียบบ้านเมืองเมื่อก่อน ถ้าคนในครอบครัวทำผิด ๑ คน เจ้าเมืองจับไปติดคอก เป็นทาสทั้งครอบครัว ถ้าครอบครัวทำผิดก็จับทั้งหมู่บ้าน จับทั้งละอ่อนทั้งคนใหญ่ จับแล้วก็สัก รูปไก่อัดที่ข้อมือเอาไว้ คนปกากะญอที่ถูกสักรูปไก่อัดจะอายขนาด (อายมาก) ไม่อยากให้คนอื่นรู้ บาง คนก็ไม่อยากเจอหน้าใครเลย บางคนพันโทออกมา หนีออกมาแล้ว มาตัวตายก็มี เรื่องติดคุกกัน เป็นอย่างนี้สืบต่อ จนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน อันนี้ความจริงแล้ว เป็นความขัดแย้งทางชนชั้น

2. นักศึกษา คอมมิวนิสต์ ถนน และไฟฟ้า

ประมาณปี ๒๕๑๗-๑๘ พี่น้องชานาแม่วาง-สันป่าตอง ที่เชียงใหม่หลายที่หลายแห่ง ร่วมกันตั้งสหพันธ์ชานาต่อสู้เรื่องค่าเช่านา เรื่องการทำนาผ้าง เรื่องนี้เป็นเรื่องการกดขี่ เจ้าของ ที่นา บ่ได้ลงทุนสักอย่าง มีที่นาอย่างเดียว พอทำนา เกี่ยวข้าวตีข้าว (นวดข้าว) เรียบร้อยแล้ว ก็แบ่ง ข้าวเปลือกไปกึ่งหนึ่ง คนทำนาไถนา ทำนาเกือบตาย ได้ข้าวกึ่งเดียว เรื่องนี้คนเช่านา หันว่าเป็น ธรรม หมู่นี้ก็รวมกลุ่ม ต่อสู้เรียกร้อง มีการประชุม อู้กันทุกเดือน

พอดีรัฐบาลก็ประกาศห้ามถางป่า คนบนดอยทำอะไรบ่ได้ อันนี้เดือดร้อนมาก เมื่อก่อนชาว บ้านบริเวณนี้ บ่ใช้ทำนาอย่างเดียว ทุกบ้านส่วนใหญ่ทำไร่หมุนเวียน ปลูกข้าวด้วย ผู้ใหญ่บ้านบน

คอยบางคน เมื่อไปประชุมประจำเดือนที่อำเภอแล้ว ก็ไปประชุมกับกลุ่มสหพันธ์ชาวนา เมื่อรัฐบาลห้ามทำไร่ เก็บภาษีไปเรื่อยไปเรื่อย อยากเก็บภาษีอะไรก็เก็บ ภาษีข้าวก็มี ภาษีไร่ ภาษินาก็มี ก็เดือดร้อนไปทุกบ้าน คนบนคอย ยากจนอยู่แล้ว เรื่องอย่างนี้มีขึ้น ปัญหาคนบนคอยก็มากขึ้น ผู้นำหมู่บ้าน อย่างพะตือจิกเก บ้านทุ่งหลวง พอไปประชุมอำเภอ ก็ร่วมประชุม พูดคุยกันกับพี่น้องพี่น้องราบ คุยกันไปพูดกันมา มีนักศึกษาเข้ามาช่วย คนหมู่บ้านเห็นว่า รัฐบาลเอาเปรียบชาวบ้าน คนคอยก็เริ่มเป็นกลุ่มก้อน พอนักศึกษาขึ้นมาอยู่บนคอย คนบนคอยก็รวมตัวกับพี่น้องพี่น้องราบ ร่วมมือกันเรียกร้องความเป็นธรรมกับรัฐบาล ตั้งเป็นสหพันธ์ชาวนาชาวไร่

ก่อนหน้านี้คนปากกะญอบริเวณนี้ มีปัญหากับนายทุนอยู่แล้ว นายทุนเจ้าของเหมืองแร่ บ่อแก้ว (บ้านบ่อแก้ว ต. บ่อแก้ว อ. สะเมิง จ. เชียงใหม่) เหมืองนี้ขุดกัน ตั้งแต่เขาเป็นเด็ก ตอนแรกซื้อที่นาชาวบ้าน ๘ คนเท่านั้น เจ้าของนาบางคนไม่อยากขาย นายทุนก็สับเอาเลย ๆ บางคนก็โดนขูดรีดรอบ ๆ ที่นา พื้นที่นาที่สูง น้ำก็ไปที่นาบได้ ทำนาปลูกข้าวบได้ นายทุนก็บจ่ายเงินให้ นาที่อยู่ข้างล่าง จี๊แร่ จี๊ทรายก็ไหลท่วม ปลูกข้าวบได้ คนบ่อแก้วเสียที่นาไปฟรี ๆ ๕๐-๖๐ คน ชาวบ้านประท้วงหลายครั้ง ต่อสู้กันที่ศาลด้วย แต่สู้นายทุนบได้ ปัญหาคนแม่วาง ทุกคนเห็นอยู่

ประมาณปี ๒๕๑๕-๑๖ เหมืองแร่ก็ขยายมาที่บ้านห้วยอีค่าง ตอนแรกก็สำรวจก่อน ขุดแร่เป็นหลุมลึกลงในดิน ขุดทั่วไปหมด อย่างบ้านหนองเต่านี้ก็ขุด วัควายตกลงไปตายก็มี ต่อมาก็จะตั้งเหมืองที่บ้านห้วยอีค่าง นายทุนไปทำอ่างกั้นน้ำห้วยปูแก้ว แล้วต่อท่อใหญ่มาก เอาน้ำลงมาจืดแร่ คนที่ใช้น้ำห้วยปูแก้ว อย่างพ่อของพะตือเสาะ พ่อของพะตือมกล (พะตือเสาะ ผู้นำชาวบ้านแม่ชะปู อ. สะเมิง, พะตือมกล ผู้นำชาวบ้าน บ้านห้วยอีค่าง อ. แม่วาง) ทำนาปลูกข้าวก็บมีน้ำ หินดินทรายก็ไหลลงห้วยแม่เตียน ไหลท่วมไร่ว่นนา ประสบการณ์คนเฒ่าคนแก่มีอยู่แล้ว เคยเห็นแล้ว นาก็เสีย ปากก็เสีย น้ำก็เสีย หมู่บ้านก็ยุ่ง ลักขโมยกันก็มี คนข้างนอกเข้ามาเยอะ

ประมาณปี ๒๕๑๖ พ่อหลวงนุชิก เมื่อก่อนเป็นผู้ใหญ่บ้านห้วยอีค่าง เป็นคนรู้สึกหน่อย เป็นคนใจสู้ เคยร่วมประชุมกับนักศึกษา สหพันธ์ชาวนาชาวไร่ พอดีรู้ว่าจอมพลถนอม (จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในช่วงเวลานั้น) จะมาเปิดตาพระเจ้า ที่วัดหลวงสันป่าตอง ก็เรียกคนเฒ่าคนแก่มาประชุม คนที่โดนปัญหาจะมาประชุมรวมตัวกัน ตกลงกันส่งตัวแทน ๒๐ คน ไปยื่นหนังสือให้จอมพลถนอม พ่อหลวงนุชิก ให้เขาไปช่วยพูด ช่วยแปลภาษาไทย ชาวบ้านก็ไปรอยื่นหนังสือประท้วงที่สันป่าตอง ที่ทางแยกสันป่าตองเข้าแม่วาง เดินไปนอนที่บ้านกาด ดั้นเข้าข้าวยังบได้กิน ก็เดินจากบ้านกาด ไปรอจอมพลถนอมที่สามแยก เจ้าหน้าที่ก็คิดว่าชาวบ้านมารอดื้อนรับ บรู้ว่าไปยื่นหนังสือประท้วง พอจอมพลถนอมเดินมา พะตือจิกก็ยื่นหนังสือให้ จอมพล

ถนนเปิดอ่านเลย พุดคุย ถามสองสามคำ แล้วก็บอกว่าอีก ๗ วัน ให้รอฟังผล พอถึง ๗ วัน สั่งปิดเหมืองแร่ห้วยอีค่างเลย อันนี้ก็เป็นประสบการณ์ชาวบ้านชนะครั้งที่หนึ่ง

ปี ๒๕๑๗-๑๘ ช่วงนี้คนที่ลุ่มก็มีปัญหา พ่อหลวงอินตา ผู้นำชาวนาที่คอยสะกดถูกยิงตาย มีคนตายหลายคน นักศึกษาบางคนก็ถูกยิงตาย จำชื่อไม่ได้ โดนตำรวจยิงตายที่สี่แยกกรีนคำ รดติดไฟแดง ตำรวจเข้ามายิงหน้าชื่อเลย (ยิงตรง ๆ ต่อหน้าคนจำนวนมาก) แก่เหมืองเก่าฝ่ายบางคน ก็หนีขึ้นมาอยู่บนคอย ไปนอนอยู่ในป่า อยู่กระท่อมในไร่ พอนักศึกษาหนี ก็มาอยู่ในป่าด้วย พวกนี้รู้จักกับพ่อหลวงนุชิก ถือว่าเป็นหมู่เดียวกัน พอหนีตายขึ้นบนคอย หมู่เขาก็ช่วยเหลือ พาไปหลบอยู่ในป่าก็มี หลบอยู่ในถ้ำก็มี ชาวบ้านก็ช่วยกันเอาข้าวเอาน้ำให้ หมู่เขาอยู่ลำบากน่าดู เขาบอกว่าเขาต้องการยึดพื้นที่ บังคับกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง หมู่เขาสอนชาวบ้านหลายอย่าง ชาวบ้านบางกลุ่มต้องเรียนรู้ เรื่องการบ้านการเมือง วิเคราะห์ปัญหายากจน การทุจริต เรื่องชนชั้น อยู่ไปอยู่มา นักศึกษาในเมืองถูกฆ่ามากขึ้น หมู่เขาก็หนีมาอยู่บนคอยมากขึ้น หนีมาหาเจ้าหมู่ พ่อหลวงนุชิกก็พานักศึกษาไปซ่อนในป่า ไปอยู่หลายที่ บางหมู่ก็อยู่ตามไร่ตามสวน ตามขุนห้วย

ชาวบ้านมีปัญหาอะไร ก็ไปพุดคุยกัน นักศึกษาคนหนึ่ง ก็สอนชาวบ้านว่า เรื่องอย่างนี้เป็นปัญหาเรื่องชนชั้น เขาบอกว่า สังคมมี ๓ ชนชั้น คือ ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง ชนชั้นสูงเป็นชนชั้นปกครอง ชนชั้นนี้ บ่ทำงาน ทำตัวเป็นเจ้านาย ทำตัวเหมือนปลิงดูดเลือดชาวบ้าน คนทุกข์คนยาก เอาเปรียบคนจนโดยธรรมชาติ ชนชั้นกลาง บางทีเป็นนายทุน บางทีก็เป็นเจ้าหน้าที่ราชการ พวกนี้ก็เหมือนกัน นายทุนพ่อค้าบ่ทำการผลิต อยู่ได้เพราะซื้อขายเอากำไร การต่อสู้ในช่วงต้น ต้องสามัคคีชนชั้นนี้เอาไว้ก่อน คนที่สามัคคีได้ก็สามัคคีไว้ อย่างเพิ่งทะเลาะ เรื่องที่ต้องต่อสู้ก็ต่อสู้ ต้องมุ่งสู้ที่ผู้ปกครองก่อน ต้องล้มล้างผู้ปกครองก่อน

อันนี้สำคัญ การต่อสู้ต้องมีการแยกแยะ กำหนดเป้าให้ชัด ชนชั้นปกครองเป็นปัญหาของเขา เป็นปัญหาของชนชั้นคนจน บางทีชนชั้นคนรวย ก็บ่ใช้ศัตรูทั้งหมด บางส่วนบางคนต้องเอามาเป็นแนวร่วมได้ ต้องแยกมิตรแยกศัตรูให้ชัด ถ้าบ่จำเป็น บ่ต้องทำลายแนวร่วม ศัตรูสำคัญคือชนชั้นปกครอง อันนี้ต้องจำให้แม่น ผู้ปกครอง คือ ศัตรูหลัก การต่อสู้ต้องมุ่งปลดปล่อยตัวเก่าจากผู้ปกครอง จากเจ้าหน้าที่ ในหมู่บ้านก็มีชนชั้น แต่บ่ต้องคิดว่า คนหมู่บ้านนั้นเป็นศัตรู ชนชั้นคนรวยในหมู่บ้าน ต้องพยายามให้การศึกษา ต้องพยายามให้เป็นแนวร่วม ให้ช่วยเหลือ

ตอนนั้น บริเวณนี้ นักศึกษาคอมมิวนิสต์ เข้ามาอยู่หลายที่ เข้ามาอยู่ที่แม่ลาน้อย แม่แจ่ม อย่างบ้านเซโดชา บ้านแม่แฮใต้ (ต. ปางหินฝน อ. แม่แจ่ม) ที่นี้เป็นเหมือนฐานใหญ่เลย สร้างโรงเรียนด้วย นักศึกษาหมู่บ้าน เขาบอกว่า เขาต้องการปลดปล่อยคนจน ต้องการให้คนจนเป็นอิสระ ให้

คนจนมีเสรีภาพ บ่ถูกกดขี่ ขูดรีดเอาเปรียบ พอบอกอย่างนี้ ชาวบ้านหนองเต่า ทุ่งหลวง ห้วยอีค่าง ส่วนหนึ่งก็เชื่อฟังนักศึกษา บางคนก็ไปฝึกอบรมด้านทหาร ด้านสู้รบเลย ชาวบ้านเรียกคนหนุ่มนี้ว่า “ทหารบ้าน” ติดอาวุธ เตรียมสู้กับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง สู้ทหาร สู้ตำรวจ บางคนใจสู้มาก ก็สมัครไปสู้รบแนวหน้า ที่อำเภอเทิง ที่เชียงคำ แม่บ้าน ผู้หญิงสาวหลายคน ก็อบรมเป็นพยาบาล เรียนล้างแผล ให้อาเจียรด้วย ไปเรียนในป่าเป็นที่ ๆ ชาวบ้านบางคนใจสู้มาก ก็ไปอยู่ในป่ากับนักศึกษาเลย ก็เรียนการสู้รบอย่างเดียว ต้องการต่อสู้ อย่าง จอละ ใจสู้ขนาด อยู่ในป่าตลอด เดินไปทุกที่ แม่แจ่ม สะเมิง เชียงดาว เมืองฝาง พะเยา ลำปาง น่าน ไปทั้งหมด เขาฝึกเป็นคนนำทาง ชาวบ้านที่แม่แจ่ม มี ๒-๓ คน ไปอบรมที่ค่ายปางช้าง ประเทศพม่า ก็มี

นักศึกษาที่อยู่ในป่า อยู่กินลำบาก เวลานอนก็ต้องย้ายไปย้ายมา นอนบ่เป็นที่เป็นแห่ง มีผ้าร่มผืนหนึ่ง ใช้นอนด้วย ใช้ห่มด้วย ถ้าฝนตก ก็หลบไปนอนตามห้วยนา ถ้าบ่มีข้าวกิน ก็เข้ามาขอที่หมู่บ้านบ้าง ลงมาทำงานแลกข้าวบ้าง ชาวบ้านไปอยู่กับนักศึกษาก็มี นักศึกษาหนุ่มนี้ดี ช่วยทำงานในไร่นาดด้วย สอนชาวบ้าน เข้าใจปัญหาความทุกข์ความยากของตัวเองแล้ว ถ้าคนจนบ่เข้าใจปัญหาตัวเอง การแก้ปัญหาทำบ่ได้ ปัญหาตัวเอง คนอื่นแก้บ่ได้ คนมีปัญหาคงเข้าใจก่อน แก่ก่อน นักศึกษาหนุ่มนี้อยู่กับหมู่เขาประมาณ ๕-๑๐ ปี ถึงปี ๒๕๒๓ ก็กลับไปในเมือง

ในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่สงเคราะห์ชาวเขา ก็เข้ามาตั้งหน่วยส่งเสริมปลูกกาแฟ เมื่อก่อนในบ้านนี้เป็นสวนกาแฟเต็มหมด เขาเป็นเกษตรกรตัวอย่างอยู่ ๔-๕ ปี ทำไปทำมากาแฟขายบ่ออก ตอนนี้อย่างมาก ปลูกกาแฟเต็มสวนขายบ่ได้ พอเจ้าหน้าที่สงเคราะห์มาอยู่ พระสงฆ์วัดศรีโสดาก็มาด้วย มาตั้งสำนักสงฆ์เผยแพร่ศาสนา ช่วงแรกก็สอนเรื่องศีลธรรม ต่อมาก็เริ่มทำงานพัฒนากลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน บางทีก็สอนนักศึกษาผู้ใหญ่ สอนภาษาไทย สอนตอนกลางคืน อันนี้หมู่ นักศึกษาบอกว่าเป็นการทำงานมวลชน ตอนที่นักศึกษาอยู่ในป่าเยอะ ๆ เจ้าหน้าที่หมู่บ้านนั้น ๆ ก็ขึ้นมานบคอยครั้งหนึ่ง ถ้าขึ้นมาก็อยู่ในหน่วย บ่ออกไปไหน มาที่หมู่บ้านบ้าง

ปี ๒๕๑๖ พระเจ้าอยู่หัวมาเสด็จที่บ้านโป่งลมแรง เขาเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ได้เข้าเฝ้าด้วย เสด็จขอโรงเรียน อีก ๒-๓ เดือน อำเภอเข้ามาสำรวจ อำเภอบอกว่า ต้องหาที่ดินอย่างน้อย ๖ ไร่หาที่ดินที่ไหนก็ได้ ลุงเฮมีที่ดินเยอะ แล้วก็เป็นผู้ใหญ่บ้านด้วย เป็นผู้นำหมู่บ้านด้วย ที่ดินก็มีมากกว่าคนอื่น พอหมู่เขาไปขอแบ่งที่ดินทำโรงเรียน ลุงเขาบ่ให้ พอที่ดินเขามีอยู่บ้าง ก็เลยแบ่งที่บ้านประมาณ ๖ ไร่ สร้างโรงเรียน ต่อมาแบ่งอีก ๒ ไร่ สร้างอนามัย อยู่ต่อมาก็แบ่งอีก ๒ ไร่ สร้างสถานีโครงการหลวง เมื่อก่อนที่ดินแถวนี้เป็นที่ดินของเฮหมด ปีนั้นพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ ทหารก็ตัดถนนมาทางบ้านแม่ขุนวาง ผ่านบ้านโป่งลมแรง แต่บ่ถึงบ้านหนองเต่า

ประมาณปี ๒๕๑๗ ถ้าจำผิด คิดว่าเป็นทหาร น.พ.ค. (หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่) ตัดถนนจากแม่วาง ผ่านบ้านแม่วิน แม่สะป๊อก ขึ้นบ้านห้วยตอง แล้วก็วกมาบ้านหนองเต่า จากห้วยตองก็ไปห้วยอีค่าง บ้านแม่แฮ จริง ๆ แล้วถนนนี้ตัดขึ้นมาปราบปรามนักศึกษา ปราบปรามคอมมิวนิสต์ ตำรวจ ต.ช.ค. มาตั้งค่ายอยู่ที่บ้านห้วยข้าวลิบด้วย พอมีถนนเข้าหน้าที่ก็เริ่มขึ้นมาบนคอยบ้าง พอถึงปี ๒๕๒๐ หน่วย พ.ค. (หน่วยพัฒนาที่ดิน) ก็เข้ามาเปิดป่าบริเวณบ้านหนองเต่า จัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้าน พื้นที่ใกล้บ้านหนองเต่า เจ้าหน้าที่ พ.ค. เอรอดแทรกเตอร์เกรดดิน ไม้ต้นตอก โลงหมดเลย แล้วก็แบ่งที่ทำกินกันให้ชาวบ้าน เมื่อก่อนชาวบ้านหนองเต่าทุกคนมีที่ดินหมดเลย ต่อมาขายหมดก็มี ตอนนั้นดินไม้รอบหมู่บ้านมีสักคัน ปีนั่นลมแรงมาก ลมหมุน พังบ้านเป็นหลัง เปิดหลังคาบ้านเกือบทุกหลังคาเลย ตั้งแต่นั้นมาหมู่บ้าน ก็ช่วยกันดูแลป่า ดูแลดิน ไม้รอบ ๆ หมู่บ้าน บ่ให้ไฟไหม้ ดินไม้ก็ค่อยใหญ่ เป็นป่าเป็นเหล่า ลมก็บ่แรง

ปี ๒๕๒๘ กำนัน สภาตำบลแม่วิน ทำโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ถามชาวบ้านหนองเต่าว่า มีปัญหาอะไร ต้องการอะไร ชาวบ้านก็บอกว่า ต้องการไฟฟ้า คณะกรรมการหมู่บ้านก็ทำหนังสือถึงสภาตำบล ทางสภาตำบลก็ทำโครงการไฟฟ้า ประมาณปี ๒๕๓๑-๓๒ เจ้าหน้าที่ไฟฟ้าก็เข้ามาฝังเสา มาเดินสายไฟ เริ่มเดินก็เสียเงินแล้ว บ้านเขาหมดไป ๑,๐๐๐ กว่าบาท ค่าสายไฟ หลอดไฟ ต่อมาทุกเดือนก็ต้องเสีย ถ้าใช้ไฟให้สว่างอย่างเดียว คิดดูก็แพงเท่าใด เดือนหนึ่ง ๑๐-๒๐ บาท แต่บ่ใช้อย่างนั้น พอมีไฟฟ้า ก็มีของอย่างอื่นแถมมาด้วย ที่นี้หมู่บ้านก็ใช้เงินสนุกสนานเลย เรื่องไฟฟ้าถ้าจะพูดว่า ดีก็ดี มีดีก็มีเสีย ข้อดีก็คือ สะดวกสบาย ไปไหนก็สว่าง คนที่มีโทรทัศน์ ก็รู้ข่าว รู้ความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองได้ง่าย แน่แน่นอนว่า เขาอยากรู้ อยากม่วน ก็เสียเงินเยอะขึ้น ค่าไฟฟ้าด้วย ค่าดูโทรทัศน์ด้วย บางคนแถมตู้เย็นเข้ามา ค่าไฟเดือนหนึ่งก็เป็นร้อย

ถนนก็มีแล้ว ไฟฟ้าก็มีแล้ว หมู่บ้านก็ทันสมัยแล้ว ที่นี้ลูกก็ต้องใช้เงินเยอะขึ้น ค่าเสื้อผ้า ค่าขนม ทุกคนก็พยายามหาเงินให้มาก ทำงานหนักขึ้น ปลุกผักปลูกไม้ขายลูกเดียว แต่หาเท่าไรก็บ่พอใช้ แถมบ่พอยังมีหนี้สินด้วย ในที่สุดสิ่งแวดล้อมก็เสีย ดินก็เสีย ป่าก็เสีย ช่วงนี้บางคนก็ไปรับจ้างเลื่อยไม้ ปลุกดอก ปลุกผักเมืองหนาว ใช้น้ำปุ๋ยใช้ยา อันนี้อันตราย เรื่องนี้พูดถึงชาวบ้านฝ่ายเดียวก็ได้ ทางราชการ โครงการหลวง พ่อค่านายทุนช่วยกันส่งเสริม เอาปุ๋ยเอายามาให้ชาวบ้านใช้ก่อน บางคนปลุกผักสลัด แครอท ปลุกผักหลายอย่างไปขาย ใช้น้ำปุ๋ยหนี้ยา หาเงินให้นายทุนพ่อค้า อย่างบ้านหนองเต่านี้ชัดเจน พ่อค้าก็เอาปุ๋ยเอายามาวางขายที่หมู่บ้าน เอามาใช้ก่อน เอาเงินไปจ่ายทีหลัง ซื้อเงินสดก็มี บางทีลงทุนให้ชาวบ้านปลุก แล้วรับซื้อผลผลิต หักค่าปุ๋ยค่ายาแล้ว ชาวบ้านบางคนก็ได้เงิน บางคนก็เจ๊ง บ่มีเงินใช้ค่าปุ๋ยค่ายากี่มี บางคนก็ยกที่ดินให้พ่อค่านายทุนก็มี ปัญหาบนคอยเกี่ยวพันกัน วกลงมา แก่ไขบ่ได้ง่าย ๆ เกี่ยวข้องเป็นองค์รวม

3. การจัดการพื้นที่ และการทำมาหากิน¹

บ้านหนองเต่ามีพื้นที่ประมาณ ๘,๐๐๐ ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ๔,๐๐๐ ไร่ พื้นที่ทำกิน หมายความว่า เป็นที่บ้าน ที่ไร่ ที่สวน ที่นา รวมแล้วประมาณ ๑,๕๐๐ ไร่ ป่าใช้สอย เป็นป่าใช้สอย อย่างยั่งยืนด้วย ใช้ทำบ้าน ทำหลังทำฟืน ๑,๕๐๐ ไร่ ประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่เป็นป่าความเชื่อ หมายความว่า พื้นที่ที่ชาวบ้านเชื่อถือ อย่างป่าช้า อันนี้เกี่ยวกับชีวิต เมื่อมีชีวิต ยังบ่ตาย เขาก็อยู่ที่นี่ อยู่ที่ บ้าน ถ้าตายก็ไปฝังที่โน่น อยู่ที่โน่น อยู่ที่บ้านป่า อีกแบบหนึ่ง เป็นพื้นที่เลี้ยงผีป่า มีหลายอย่าง ปก่า เด หมื่อ เบอ อันนี้เป็นป่าที่เป็นเนินเหมือนหลังเต่า น้ำไหลอ้อม ปก่า ค่ำ เด โด อันนี้เป็นป่าช่องเขา เป็นทางผีเดิน ทางบ่ได้ ตัดไม้บ่ได้ ปก่า ที หนา จจะ คี อันนี้ป่าขุนห้วย เป็นที่อยู่ของเจ้าป่าเจ้าเขา คนปกากะญอมีความเชื่อ บ่ทำกิน บ่ถางไร่ในที่ป่าอย่างนี้ อันนี้เป็นป่าความเชื่อ

พื้นที่ทั้งหมด เกี่ยวข้องการทำมาหากิน คนอยู่บนคอย ชีวิตอยู่ดีอยู่บ่ดี ขึ้นอยู่กับ ทรัพยากรธรรมชาติ ถ้าธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ คนบนคอยก็บ่ลำบากเท่าใด อาหารผักไม้ ก็หาง่าย สักหน่อย ถ้าป่าบ่ดี น้ำบ่ดี อาหารในป่าบ่มี ปลาในน้ำก็บ่มี อันนี้เป็นเรื่องยุ่งที่สุด คนบนคอย ลำบากแน่นอนในสภาพปัจจุบัน ถ้าจะให้ถูกต้องจริง ๆ และคนบนคอยจะมีความสุขจริง ๆ ต้อง แบ่งพื้นที่หมู่บ้าน พื้นที่ที่ต้องดูแลรักษาเป็น ๗ ส่วน มี ๑) พื้นที่ป่าความเชื่อ ป่าพิธีกรรม ๒) ป่า อนุรักษ์ ๓) ป่าใช้สอย ๔) ที่นา ๕) ไร่หมุนเวียน ๖) ที่อยู่อาศัย ๗) ที่สวน ปลูกไม้ผล ปลูกผัก อาหาร ถ้าแบ่งพื้นที่หมู่บ้านอย่างนี้ อยู่ได้แน่ เป็นองคร่วม เอื้อชีวิตกัน แต่หลักสำคัญคือ ต้องบ่ขี้ โลก ต้องรู้จักพอ ถ้ามีความต้องการบ่มีสิ้นสุด ได้บ้าน ๑ หลัง ก็เอา ๒ หลัง มีรถยนต์ ๑ คัน ก็ อยากรถ ๒ คัน ถ้าต้องการอย่างนี้ ทำอย่างนี้ ทรัพยากรธรรมชาติก็อยู่บ่ได้ ป่าก็อยู่บ่ได้ ในที่สุด คนก็อยู่บ่ได้เหมือนกัน

คนบ้านหนองเต่า เมื่อก่อนทำไร่หมุนเวียนด้วย บ่ใช้ทำอย่างเดียว พื้นที่รอบหมู่บ้าน เป็นไร่ข้าว บนคอยสูงก็เป็นไร่ฝิ่น บางส่วนก็เป็นของพี่น้องปกากะญอ แต่ส่วนมากเป็นไร่ฝิ่นที่ นื่องมั้ง พื้นที่ป่าดี ๆ มีบ่หนัก ประมาณปี ๒๕๑๖-๑๗ หน่วย พ.ด. ได้ปรับพื้นที่ ดันไม้ไผ่บ้านบ่ เหลือสักน้อย ปีนี้ลมพายุพัดแรงมาก หลังคาบ้านพังไปหลายหลัง ต่อมาชาวบ้านก็ช่วยกันฟันฟูป่า ช่วยกันรักษาป่า พื้นที่รอบหมู่บ้าน ก็หยุดไว้ ให้ต้นไม้ใหญ่ขึ้น บ่แผ้วถางทำไร่ ผ่านไป ๑๐-๒๐ ปี ก็เป็นป่าใหญ่ จริง ๆ แล้ว ช่วงนี้ เขาวชนเป็นกำลังสำคัญ หมู่เขาพยายามชักชวนให้ชาวบ้านช่วย

¹ หัวข้อนี้เรียบเรียงจากการพูดคุยแลกเปลี่ยน ระหว่างพะตือจอนิกับคณะดูงาน ๒ คณะ คือ คณะผู้รับการฝึกอบรมหลักสูตรป่าชุมชน ของศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บ้านผาผึ้ง-อุมเม้ง ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่ ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๕๔๓

กันอนุรักษ์ป่า ต่อมาเยาวชนรุ่นใหม่ ๆ แต่งงานมีบ้านเรือน เป็นพ่อบ้านแม่บ้าน การอนุรักษ์ป่าก็ เป็นรูปเป็นร่างดีขึ้น ประมาณปี ๒๕๓๕-๓๖ การบริหารการจัดการก็ชัดเจน ป่าที่ไหนจะอนุรักษ์ ป่าที่ไหนจะเป็นไร่หมุนเวียน มีกลุ่มองค์กรดูแลรักษาป่า มีกฎระเบียบชัดเจน การอนุรักษ์ป่าก็ ทะเลาะกันบ้าง กัดหูกัดหางกันพอสมควร แต่พอร่วมกันขึ้นป่าลงป่าทุกอาทิตย์ คุยกันไปคุยกันมา ในที่สุดชาวบ้านช่วยกันขึ้นไปตรวจดูแลป่า ตรวจแล้วตรวจเล่า บังคับไฟป่าเกิดขึ้น ในที่สุดป่าก็ดีขึ้น ชาวบ้านก็เริ่มคุยกัน จะรักษาป่ายังไง ทำไมต้องรักษาป่าตรงนั้น ทำไมรักษาตรงนี้ อย่างพะตือ คนหนึ่งไปสอนเด็กที่โรงเรียน เขาก็บอกว่า พื้นที่ป่าช้าต้องรักษาไว้ เพราะว่า เขาต้องตาย ทุกคน ต้องตายเหมือนกัน ถ้าตายแล้วจุดจบก็จะอยู่ที่นั่น ที่ประชุมหมู่บ้านก็คุยอย่างนี้ คุยไปคุยมา ชาว บ้านก็บอกว่า อย่างนั้นก็ต้องรักษาไว้ ที่นั่นเป็นต้นน้ำห้วยใช้ทำนา อันนี้ก็ต้องรักษาไว้

ความจริงแล้ว บ้านหนองเต่าอนุรักษ์ปามานาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ อันนี้ทำชัดเจน แต่ว่า ตอนนั้นคนอนุรักษ์มีแค่คนเดียว แก้วเดียว บริเวณเดียว ห้วยเดียว พะตือสระแฮ เป็นลุงเฮา ทำคน เดียว รักษาป่าต้นน้ำของ ป่าขุนห้วยห้วยนา น้ำห้วยไหลใส่นา รักษาคนเดียวตลอด ต่อมาปี ๒๕๐๔- ๐๕ พะตือคาเชอ ก็ไปถามว่า เอ ! พะตือป่านี้อย่างปลูกข้าวไร่ดีกว่า (ถางป่าปลูกข้าวไร่น่าจะดี) ถางแล้ว หมู่เฮาจะแบ่งข้าวให้ พะตือสระแฮตกลง พะตือคาเชอก็พาชาวบ้าน ถางพื้นที่ป่าเกือบหมดเลย ถางป่า ปลูกข้าวแล้ว ก็แบ่งให้พะตือสระแฮคนละ ๒ ตางบ้าง ๓ ตางบ้าง (ประมาณ ๓-๕ ไร่) แล้วแต่ขนาด พื้นที่ แลุ่มบ่อ (มากไปกว่านั้น) พะตือคาเชอยังจ้างชาวบ้านถางป่าปลูกข้าวของตัวเองอีก ตอนนั้น เมียเฮา เป็นสาวแก้ว (วัยรุ่น) ก็ไปถางไร่ปลูกข้าวเหมือนกัน ป่าที่เฮาเห็นนั้น เดียวนี้มันอุดม สมบูรณ์ ต้นไม้ขนาดใหญ่มีเยอะ ตอนนั้นถางไปยกหนึ่งแล้ว

พะตือสระแฮ ดูป่าของตัวเองแล้ว ถ้าจะบ่มวน ปีต่อมาเขาก็ห้ามบ่ให้ใครขึ้นไปถางอีก พะตือ สระแฮประกาศปิดป่า บ่ให้ใครไปถาง ห้ามเด็ดขาดเลย ป่านี้นี้เป็นห้วยนา เป็นขุนห้วยไหลใส่นาของ พะตือ ถ้าบ่รักษาป่า ก็ทำนาบ่ได้ ใครก็ต้องพึ่ง บอกว่าบ่ให้ถาง ใครก็ถางบ่ได้ ต่อมาปี ๒๕๑๔-๑๕ พะตือคาเชอ ก็ไปขอถางอีก ที่นี้พะตือสระแฮให้ถางน้อยหนึ่ง บ่ถางเป็นผืนใหญ่แล้ว ปีต่อมาบ่รู้ว่า พะตือสระแฮคิดอย่างไร ที่นี้ห้ามเด็ดขาดเลย บ่ให้ใครถางแม้แต่คนเดียว เอาไปเอามา พื้นที่นี้ก็ถูก ปิดอย่างถาวรเลย น้อยเดียว ก็บ่ให้ใครไปถาง จนพะตือสระแฮตาย ป่าที่นั่นก็เป็นป่าใหญ่

ประมาณปี ๒๕๒๕ กลุ่มเยาวชนบ้านหนองเต่า เข้มแข็งสักน้อย มีความคิดเรื่องอนุรักษ์ ก็ พุดคุยกัน ขอร้องให้พ่อแม่ ญาติพี่น้องทั้งไร่หมุนเวียน บ่ถางป่าแล้ว พื้นที่ตรงนั้นก็ขอไว้ ตรงนี้ถ้า บ่จำเป็นทำไร่ ก็ขอบ่ให้ถาง คนในหมู่บ้านก็บ่ถางแล้ว ที่โน่นก็บ่ถาง หมู่เฮาปล่อยให้ต้นไม้อุดม เป็นป่านะ คุยกับชาวบ้าน คุยกับทุก ๆ คน ตอนนั้นชาวบ้านแต่ละคน แต่ละครอบครัว ก็ปล่อยให้

ที่ไร่ของตัวเก่าเป็นป่า คนบ้านหนองเต่าทิ้งไร่ของตัวเองเยอะเลย คิดว่ามากกว่า ๑,๐๐๐ ไร่ อย่างเฮาก็ทิ้งไป ๓๐-๔๐ ไร่ อย่างพะตือจอนิก็ทิ้งไป ๒๐-๓๐ ไร่ ทุกคนทิ้งเหมือนกัน ทิ้งเป็นป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน พื้นที่ป่าอนุรักษ์บ้านหนองเต่าก็ขยายมากขึ้น ป่าพวกนี้แท้จริงแล้ว เป็นพื้นที่ทำกินมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย ต่อมาปีที่แล้ว ก็มาถึงในหลวงฉลอง ๕๐ ปี หมู่เฮาปู้จะเอาอะไรถวาย หมู่เฮาที่เป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชน ก็ช่วยกันรักษาป่า บวชป่า ๕๐ ล้านต้นให้

การอนุรักษ์ ต้องแบ่งพื้นที่ให้ชัดเจน อย่างบ้านหนองเต่า มีทั้งหมด ๘,๐๐๐ ไร่ ก็แบ่งคร่าว ๆ ว่า ทิ้งเป็นป่าอนุรักษ์ประมาณ ๔,๐๐๐ ไร่ เอาแถวขุนห้วย ทางโน้นบ้าง ทางนี้บ้าง พื้นที่ใช้สร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ที่นา ที่ไร่ ที่สวนปลูกผักปลูกไม้กิน ประมาณ ๑,๕๐๐ ไร่ พื้นที่เกี่ยวกับความเชื่อ ที่นี้เป็นป่าช้า เป็นป่าอนุรักษ์ประมาณ ๑,๕๐๐ ไร่ พอแบ่งคร่าว ๆ อย่างนี้แล้ว ก็ช่วยกันสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา พุดคุยกัน ประชุมกันทั้งหมู่บ้าน พ่อบ้าน แม่บ้าน เยาวชน ทุกคนให้มาร่วมกัน พื้นที่ตรงนี้ทำได้หรือไม่ ตรงโน้นทำอย่างไร ก็คุยกัน คอยนี้ห้วยโล้นต้องอนุรักษ์ ต้องปล่อยให้มันเป็นป่า คอยนี้ดินดีให้เป็นที่ทำกิน ทำไร่ และถ้ายอยนี้ เนินนี้อนุรักษ์เอาไว้ พื้นที่ตรงนี้เป็นที่ไร่ หรือว่าที่นาก็แบ่งเอาไว้ กำหนดไว้ เมื่อทำให้ชัดเจนอย่างนี้แล้ว ไม่ใช่ว่าปัญหาจะหมดไป ปัญหาเกิดขึ้นมา การอนุรักษ์ ถ้าเขาทำคนเดียว คนเฒ่าคนแก่ทำคนเดียว บ่สนใจคนหนุ่มคนสาว เอาเฉพาะตัวเฮา การอนุรักษ์ทำบ่ได้ เฉพาะตัวเฮา คนแก่ทำอะไรก็บ่ได้ เฮาก็แก่แล้ว คนเฒ่าคนแก่นี้ไม่ไหว เดินขึ้นบนคอยสูง ก็เหนื่อยแล้ว ทำไม่ไหว เฮาต้องให้เด็ก ๆ เยาวชนเข้ามาช่วย อย่างปีที่แล้ว หรือว่าปีก่อนนั้น ไฟป่าแรงมาก คนเข้าไปเผาป่ามาก ทำแนวกันไฟที่ไหนไฟก็ลุกลม ทำแนวโน้นไฟก็ลุกลม ทำแนวนี้ไฟก็ลุกลม ปีนนี้หมู่เฮาทำแนวกันไฟ ๓ ชั้นเลย สุดท้ายทำแนวกันบ่ไหวแล้ว พวกเด็ก ๆ พวกเยาวชน ก็เลยไปนอนเฝ้า ไปนอนในป่า เฝ้าเอาไว้ ทำกันอย่างนี้ จึงรักษาป่าได้ส่วนหนึ่ง การรักษาป่า บ่ใช่ทำได้ง่าย ต้องทำด้วยใจร่วมกัน

เรื่องอนุรักษ์ บางทีก็มีปัญหากับหมู่บ้านอื่น อย่างพี่น้องม้ง เมื่อก่อนต้องการที่ปลูกกระหล่ำมาก ผู้หลักผู้ใหญ่ของหมู่บ้านต้องช่วยกัน ต้องหาทางร่วมมือกันดูแลป่า ลงมือปฏิบัติร่วมกัน แต่กว่าจะลงตัวได้ ต้องคุยกัน ๑๐-๒๐ ครั้ง ต้องประชุมร่วมกัน คุยกัน ผู้นำหมู่บ้านต้องเรียกประชุม บ่ต้องทะเลาะกัน คนปกากะญอต้องค่าคนม้ง ถ้าค่ากันไปค่ากันมา ปัญหาที่แก้บ่ได้ ต้องเจรจาแบ่งเขตกันให้ชัดเจน คอยนี้พื้นที่นี้คนปกากะญอจะดูแล คอยนี้ป่านี้นคนม้งดูแล ถ้าแบ่งเขตกันชัดเจน คนปกากะญอ ก็อนุรักษ์ป่าจริง ๆ ทำไปทำไม คนม้งก็เริ่มมีการอนุรักษ์เหมือนกัน เพราะว่าไปทีไหน คนอื่นก็เริ่มอนุรักษ์หมด หมู่บ้านรอบ ๆ ก็ทำป่าอนุรักษ์ มีแนวเขตป่าชุมชนชัดเจน จะไปเอาไม้ใช้สอยบ้านอื่นก็บ่ได้ เขาไม่ให้ ไปลักตัดเขาก็ปรับไหม บางทีก็ถูกป่าไม้จับ ไม้ใช้สอยก็บ่มี อีกอย่างหนึ่ง ก็บ่รู้จะไปทำลายป่าที่ไหน ในที่สุดก็ต้องอนุรักษ์ ถ้าหมู่เฮาบ่ช่วยกันดูแล

ป่า เน้นอนกบมีไม้ใช้สอย อย่างนี้ ต้องดูแลป่าของตัวเก่า ถ้าเราทำอย่างนี้ จัดการป่าต้นน้ำลำธาร อย่างนี้ ในระยะยาวหมู่เขาก็มีไม้ใช้สอยด้วย ปัญหาป่าไม้เสื่อมโทรมแก้ไขได้ พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ก็ลดลง ป่าจะดีขึ้น แต่จัดการอย่างนี้ ก็ยากอยู่ บ่ใช่ทำได้ง่าย

เรื่องจัดการป่า ผู้หญิงสำคัญที่สุด ผู้ชายเป็นคนทำงานในหมู่บ้าน ทำงานส่วนรวม ถ้าเมีย บ่เข้าใจ ก็ทำบ่ได้ อันนี้ชัดเจน ถ้าเมียเข้าใจ บ่ต่อต้าน เมียเข้าใจว่ารักษาป่า รักษาป่าสำคัญ หาหว่า หาพินง่าย หาหน่อไม้หาผักง่าย อย่างนี้งานส่วนรวม งานพัฒนาต่าง ๆ ก็ทำต่อไปได้ เมื่อก่อนตอนที่เฮาเป็นผู้ใหญ่บ้าน พอเรียกประชุมชาวบ้าน ผู้ชายทุกคนมาพร้อมกันหมด เฮาก็ถามว่า ทำอย่างนี้ พัฒนาอันนี้ดีไหม ทุกคนก็บอกว่าดี พอถามอีกว่า หมู่เฮาจะทำไหม ทุกคนก็บอกว่าทำ บอกว่า พัฒนาอันนี้ดีไหม เขาก็บอกว่าได้ บ่มีปัญหา พอนัดวันพัฒนา นัดวันทำงาน ที่ไหนได้พอถึงวันทำงานจริง คนทั้งหมู่บ้านมีเป็น ๑๐๐ คน มาทำงานส่วนรวมแค่ ๒๐ คน ๘๐ คนหายไปไหนบ่รู้ ทำไมหายไปไหน ทำไมไม่มา ตอนนั้นเบื้อด้วย ปวดหัวด้วย คิดบ่ออก ทำไมชาวบ้านเป็นอย่างนี้ มีปัญหาอย่างนี้ ๓-๔ ครั้ง เฮาก็ลองถามผู้ชายพ่อบ้านดู เอ ! ตอนเย็นที่ประชุม หมู่เฮาตกลงกันแล้ว แต่ตื่นขึ้นมามีอีกวัน ไม่มาทำงานพัฒนาทำไม ทุกคนก็อึม ๆ บางคนก็หัวเราะ ไม่พูดอะไร พอที่หลังเฮาไปสืบดู ไปคุยกับผู้หญิง คุยกับแม่บ้าน เฮารู้แล้ว พ่อบ้านนี้กลัวเมียขนาด พอกลับไปอยู่กับเมีย เมียก็บอกว่า ผู้ชายนี้ประชุมบ่อย ก็ให้กินกับประชุมนันนะ บ่ต้องกินข้าว พอโดนอย่างนี้ ตอนที่ประชุมมาประชุมได้นะ แต่พอไปอยู่บ้าน ก็กลัวเมีย อยู่ในบ้านสู้เมียบ่ได้ พอโดนเมียด่านิดหน่อย ก็ต้องเชื่อฟังเมียบ้าง ถ้าบ่ฟังอันนี้ก็มีปัญหาได้ เฮาก็กลับไปคุยกับหมู่แม่บ้าน คุยจนเมียมันจนรู้เรื่อง ต่อมาพอเรียกประชุม เฮาบอกให้แม่บ้านมาประชุมด้วย ที่นี้ปัญหาหมู่บ้านก็แก้ไขมาได้ หมู่บ้านเป็นอย่างนี้ได้ ดีขึ้นมาได้ มันเกี่ยวกับลูกกับเมีย ตอนนีเฮารู้ชัดเจน จริง ๆ แล้ว เมียนี่สำคัญมาก ผู้หญิงสำคัญมาก เฮาละเลยบ่ได้เลย เรื่องดูแลป่า เรื่องรักษาป่า เรื่องพัฒนา เรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากิน อันนี้ผู้หญิงสำคัญ ผู้ชายบ่ได้เก็บผักเก็บไม้ บ่ไปหาพิน เรื่องป่า เรื่องจัดพื้นที่ป่า ต้องถามผู้หญิงด้วย เพราะผู้หญิงทำงานดูแลบ้าน ดูแลครอบครัว ใช้ป่ามากกว่าผู้ชาย

อีกเรื่องหนึ่ง การทำมาหากิน เรื่องนี้ต้องดูดี ๆ อย่างบ้านหนองเต่า บางคนก็ทำกินอยู่กับโครงการหลวง ติดต่อกับคนข้างนอกก็มี ออกไปรับจ้างในเมืองก็มี บางคนก็ปลูกพืชไม้ได้ใช้สารเคมีก็มีกลุ่มหนึ่ง อีกกลุ่มหนึ่งก็ทำกินแบบผสมผสานไม่ได้สนใจอะไร อีกกลุ่มหนึ่งเฉียไป แล้วก็เฉียมาก็มีกลุ่มหนึ่ง คือ ปลูกโน้นแล้วก็ปลูกนี้ ทำอะไรก็ทำนิด ๆ หน่อยๆ แล้วก็เลิก บางกลุ่มทำงานที่บ้านแล้ว ก็ไปรับจ้างข้างล่าง ทำนาบ้าง หลายบ้านก็มีวัวมีควายอยู่ มีหมู มีไก่ คนเหล่านี้ถ้ามีข้าวพอกิน มีสวน มีอะไรก็ปลูก ปลูกกินบ้าง ปลูกขายบ้าง เขาก็ปลูกพืชหลาย ๆ อย่าง บางครั้งก็กลับมาอนจี้เกียจ ทำไมปลูกหลาย ๆ อย่าง เขาก็คิดว่าปลูกอันโน้นอันนี้ก็ได้กิน ไม่มีเงินก็มีกิน มีข้าว

พอกิน คนบ้านหนองเต่าเป็นอย่างนี้มาก อีกหมู่หนึ่ง หมู่คนที่จน บางทีก็ไม่มีจะกิน แต่มีน้อย กลุ่มนี้รับจ้างที่นั่นบ้างที่นี้บ้าง ไปเรื่อยไปเพื่อเอาเงินเอาอนอนบ่ได้ บางคนก็รับจ้างป่าไม้ บางคนรับจ้างโครงการหลวง รับจ้างในหมู่บ้านบ้าง แล้วแต่มีคนจ้าง พวกนี้อาศัยรับจ้าง

การทำมาหากิน เมื่อก่อนกับปัจจุบัน บ่เหมือนกัน เมื่อก่อนทำไร่ปลูกข้าว ปลูกฝิ่น ในไร่ข้าวไร่ฝิ่นมีอาหารเยอะแยะ มีอาหารกินตลอดปี บ่ต้องซื้อก็อยู่ได้ บ้านหนองเต่าตอนนี้เปลี่ยนไปแล้ว ทำกินหลายอย่าง ถ้าเปรียบเทียบเมื่อก่อนกับเดี๋ยวนี้ ส่วนหนึ่งก็ทำสิ่งใหม่ ๆ ก็มี ส่วนที่ทำแบบเก่า ๆ ก็มีบ้าง แต่ว่าแตกต่างกัน เมื่อก่อนทำไร่เยอะ ทำนายน้อย ตอนนี้ทำนาเพิ่มขึ้น แต่ว่าที่ไร่ก็ยังทำอยู่ ยังมี ๑๐ กว่าครอบครัว มีที่นายน้อย จำเป็นต้องทำไร่ เมื่อก่อนอาหารมีกิน บ่ต้องซื้อ แต่ข้าวบ่ดี ข้าวบ่พอกิน เดี่ยวนี้ใช้พื้นที่น้อย ทำนาปลูกข้าว อาหารต้องซื้อทุกวัน แต่ข้าวพอมีกิน คนในหมู่บ้านกิน ๘๐ เปอร์เซ็นต์ บ่ต้องซื้อข้าวกิน แต่ซื้ออย่างอื่นทุกวัน

เมื่อก่อนพื้นที่ทำกินกว้าง หมู่เฮาจัดการบ่ดี หิวข้าวทุกคน ข้าวบ่พอกิน แต่เดี๋ยวนี้หมู่เฮาใช้ที่ดินน้อยกว่าเก่า คนบ้านหนองเต่า เกือบทุกคนครัวข้าวพอกิน อย่างที่บ้านเฮา เมื่อก่อนอยู่กัน ๓-๔ คน มีพ่อ แม่ป้า น้องชาย ข้าวบ่พอกินสักปี หิวข้าวทุกปี อันนี้มีหลายสาเหตุ อันหนึ่ง ได้ข้าวเท่าใด พ่อเอาไปแลกฝิ่นสูบ เหลือข้าวเอาไว้กินน้อยเดียว กินไป ๒-๓ เดือนก็หมดแล้ว อย่างที่สอง เรื่องตกเจียวข้าว นายทุนตกเจียวข้าว ชาวบ้านไปยืมข้าวนายทุนมากิน คิดดอกเบี้ยแพง ปัญหานี้พ่อเฮาเป็นผู้นำ ชวนพี่น้องชาวบ้านกลุ่มหนึ่งไล่ออกหมู่บ้านเลย ข้าวพอกินแล้ว บ้านหนองเต่าก็ยังมีปัญหาอยู่อย่างหนึ่ง ชาวบ้านคิดแต่ขาย คิดแต่ปลูกขาย คิดเอาเงินลูกเดียว เอาเงินเป็นใหญ่ บ่คิดปลูกกิน ไร่ด้อย ๆ หนุ่ด้อย ๆ (ไร่ด้อยใหญ่ หนุ่ด้อยใหญ่) คิดแต่จะขาย บ่คิดกินแล้ว คิดกินแต่ปลากะปิอง กินปลาทุ่น่า เป็นอย่างนี้ อันนี้ก็เริ่มมีปัญหาแล้ว ชาวบ้านขายได้เงินเยอะ ก็คิดว่าดี คิดว่าตัวเองฉลาด ที่ไหนได้ ได้เงินมา ก็จ่ายลูกเดียว บางคนไปยืมเงินธนาคารมาจ่ายด้วย จ่ายเงินไปแล้ว ดอกเบี้ยก็ออกตามไปด้วย เป็นอย่างนี้ วัวควาย ที่นา ก็ถูกกินตามไปด้วย

บทที่ ๔ ผู้นำคนจน

“...เมื่อลูกคนที่ ๕ รักทอง เกิดได้ ๔-๕ เดือน นอนคิดทุกคืน หมูเฮาทำงานหนัก ทำไรทำนาทุกวัน บ่มีหยุดพัก แต่ดูแล้วก็จนเหมือนเดิม ต้องการทำอย่างอื่นดู...หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวในไรนาแล้ว ก็ไปเป็นครูคำสอน ไปอยู่แม่แจ่ม มาอยู่ที่บ้านปากกล้วย บ้านโป่งลมแรง ไปที่โน่นมาที่นี่.....เรื่องความจนนี่เข้าใจง่าย เข้าใจยากพอดู....”

ในบริบทและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ที่ปิดกั้นและเบียดขับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาออกจากสังคมไทย คงไม่ใช่เรื่องง่ายนัก ที่ชาวเขาจะจนคนหนึ่ง จะต่อสู้ฝ่าฟันอุปสรรคนานัปการ จนมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของสาธารณชน ทั้งกลุ่มชาวไทยพื้นราบ นักพัฒนา นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ อย่างไรก็ตาม กว่าจะมีวันนี้ของชีวิต จอนิได้ผ่านร้อนผ่านหนาว หัวหกก้นขวิด ประสบพบพานรูปแบบของชีวิตที่หลากหลาย ทั้งสิ่งที่เรียกว่า “ความดี” และ “ความไม่ดี” ต้องมุ่งมั่นอดทนจาริกไปทั่วสารทิศ และเป็นระยะเวลามากกว่า ๑๐ ปี เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อาวุโส และทำความเข้าใจถึง ระบบความคิด และรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชาวปกากะญอ ขณะเดียวกัน เมื่อพะตีเดินทางรอนแรมไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ภาระครอบครัวอันหนักอึ้ง ก็ต้องอยู่ในความรับผิดชอบของ โม แม่ของลูก ภรรยาคู่ทุกข์คู่ยาก ลูกสาวและลูกชายคนโต สภาพของครอบครัว ที่เป็นผลจากการกระทำของพะตี ในช่วงแรก ๆ ความไม่เข้าใจกัน การทะเลาะเบาะแว้งกัน ระหว่างสมาชิกของครอบครัวเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะระหว่าง พะตีกับพะพู่ ที่เป็นลูกชายคนโต จนบางครั้ง โม ต้องใช้น้ำตาขยับยั้งเหตุการณ์ ซึ่งอาจกล่าวได้นั่นคือ ด้านทดสอบความอดทน และความมุ่งมั่นของผู้นำคนจนอันสำคัญ

แม้ว่าชีวิตและการเดินทางของพะตีจอนิ จะประสบอุปสรรคและปัญหานานัปการ แต่ในการเดินทางนั้นก็ไม่ใช่ว่าเพิ่งจะเริ่มต้นในวันนี้ หากแต่มีความเป็นมาอันยาวนาน ใช้เวลาไปมากกว่า ๒๐ ปี วันหนึ่งเมื่อมีโอกาสเดินทางไปกับพะตี เพื่อเยี่ยมญาติพี่น้องที่บ้านโป่งขนุน (บ้านแม่निโป่งขนุน ต. แม่ศึก อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่) โดยออกเดินทางด้วยรถยนต์ จากบ้านหนองเต่าใน ต.ดอนเย็น ผ่านบ้านโป่งลมแรง หลังจากนั้นก็เดินทางขึ้นเขาสูง ด้านทิศเหนือของดอยอินทนนท์ เส้นทางแย่มาก ทั้งแคบและมีก้อนหินโผล่พื้นผิวถนนเป็นระยะ ๆ พอขึ้นสู่ยอดเขา ผ่านบ้านม้งขุนวาก บ้านม้งขุนแม่จระ จากนั้นก็เป็นเส้นทางลงเขา จนออกถนนสายแม่แจ่ม-ขุนยวม ใกล้บ้านแม่จระ ในระหว่างการเดินทางนั้น พะตีเล่าถึงชีวิตและการเดินทางให้ฟังว่า

1. ชีวิตและการเดินทาง⁷

เมื่อลูกคนที่ ๕ ระทอ (นายรักทอง โอดิเขา) เกิดได้ ๔-๕ เดือน นอนคิดทุกคืน ตัวเขาทำงานหนักมาก ทำไร่นาทุกวัน แต่ดูแลก็เหมือนเดิม จนแทบจะบ่มิจะกิน เขาต้องการทำอย่างอื่นดู ประมาณปี ๒๕๒๐ เมื่อเกี่ยวข้าว เอาข้าวมาไว้ที่บ้านแล้ว เขาก็ไปอยู่กับหลวงพ่อบุญนอต เป็นครูคำสอน⁸ ไปสอนศาสนาตามหมู่บ้านต่าง ๆ เดินทางไปทั่ว ทั้งในเขตแม่วาง แม่แจ่ม แม่สะเรียง แม่ฮ่องสอน หน้าที่ครูคำสอน อย่างหนึ่งก็สอนคำสอนในพระคัมภีร์ อย่างหนึ่ง ก็ต้องแก้ปัญหาช่วยชาวบ้านด้วย เรื่องพวกนี้บ่งชี้ว่า อาศัยได้แลกเปลี่ยนกับหลวงพ่อบุญนอต⁹ อย่างพอเหมาะพอสม พ่อบุญนอต (บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร, บาทหลวงสนั่น สันติมนิกุล) อีกคนหนึ่งก็อาจารย์กาญจนา (ดร. กาญจนา แก้วเทพ) ศูนย์สังคมฯ สนใจเรื่องชาวบ้าน เรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนา ที่นี่ยอบรม เรียกว่า O.I. (Organic Intellectual, ผู้สัมผัส) ถ้าจำผิด หมู่เขาเป็นรุ่นแรก คนที่ยังทำงานกับชาวบ้านคืออยู่ ก็มีอ้ายชัย บ้านแม่สะ¹⁰ ยอบรมอันนี้ ทำให้อาจารย์กาญจนาพัฒนา น้อยหนึ่ง แต่เล็ก ๆ เขาสนใจความคิด เรื่องนิทาน พอบรมเสร็จ ถ้ารู้ว่าใครเล่านิทานเก่ง เป็นคนมีความรู้ เขาอยู่ไหน ก็ต้องหาโอกาสไปเที่ยว ไปขอให้เล่าให้ฟัง ตั้งแต่ลูกคนโต พะพฤ ทำนาได้ เขาไปที่นั่นที่นี้ เกือบจะหยุดทำนาเลย บ่ทำงานบ้าน เมียก็บ่นนิดหน่อย

ตอนเป็นครูคำสอนครั้งแรก ไปที่แม่แจ่ม อยู่บ้านสันป่าตอง บ้านโป่งขุนทด ออกจากหนองเต่า ไปโป่งลมแรง แยกที่ป่าไม้ ไปทางขวามือ ผ่านบ้านขุนวาก ลงที่บ้านแม่นาจร มีคอยขาอยู่ที่นี่ ที่ผาแง่ม เป็นภูเขาขาด เดินผ่านไปผ่านมา ก็คิดสงสัย เอ !! คอยนี้ขาดเป็นช่อง ขาดไปถึง

⁷ หัวข้อนี้เรียบเรียงขึ้นจากการได้มาซึ่งข้อมูลใน ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรก ผู้เรียบเรียงได้มีโอกาสร่วมเดินทางไปกับพะตือจอน ไปเยี่ยมญาติที่หมู่บ้านโป่งขุนทด บ้านห้วยบง บ้านห้วยผักกูด ต. แม่ศึก อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่ โดยพูดคุยกันระหว่างนั่งในรถยนต์ ลักษณะที่ ๒ เป็นการนั่งพูดคุยรอบเตาไฟ ที่บ้านของพะตือจอน ซึ่งมีลูกหลาน และภรรยาของพะตือจอนร่วมฟัง ร่วมพูดคุยด้วย

⁸ ครูคำสอน หมายถึง ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ นิกายโรมานอลิก ซึ่งทำหน้าที่เดินทางไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ กับบาทหลวง เพื่อเผยแพร่คำสั่งสอนตามหลักศาสนา

⁹ ศูนย์สังคมฯ ในที่นี้หมายถึง ศูนย์สังคมพัฒนา สังคมชนชาติเชียงใหม่ ซึ่งมีบาทหลวงหลายรูปสนใจงานพัฒนาในระดับรากหญ้า เช่น บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร บาทหลวงสนั่น สันติมนิกุล (ปัจจุบันบาทหลวงสนั่น ได้ลาสิกขาออกไปทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งทำงานให้การช่วยเหลือผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยง ที่อำเภอแม่สอด จ. ตาก) และมี ดร. กาญจนา แก้วเทพ เข้ามาหนุนช่วยทางด้านวิชาการ งานศึกษาแนวทางการทำงานของศูนย์สังคมพัฒนา สังคมชนชาติเชียงใหม่ ขึ้นหนึ่งที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายคือ การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท พิมพ์ในปี 2530 จัดพิมพ์โดย สำนักเลขาธิการ สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา

¹⁰ อ้ายชัย คือ นายชัย สร้างกุลในพสุธา ผู้นำชาวปกากะญอ บ้านแม่สะ ต. ป่าแป๋ อ. แม่แตง จ. เชียงใหม่ ปัจจุบันเป็นผู้จัดการหอพักนักเรียนกะเหรี่ยง ที่อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ไหนด คิดว่าถ้ามีเวลาว่างนิตหน่อย ก็จะเดินตามช่องคอยขาด พอมีเวลาก็บอกเมียว่า เธอจะไปแอ่วหาพี่น้องที่ขุนยวมนะ เมียก็บอกว่าหยัง เรื่องแอ่วหาญาติพี่น้อง เป็นประเพณีอยู่แล้ว คนเฒ่าคนแก่เมื่อก่อน แอ่วหากัน ๒ เดือนก็มี ๓ เดือนก็มี ยกขบวนไปเลย เมียถูกไปหมด ไปทั้งบ้าน สมัยนั้นบ่ต้องถามถึงรถยนต์ เดินลูกเดียว เดินจากบ้านหนองเต่า ไปบ้านโป่งลมแรง แม่วาก ขุนแม่จร

บ้านโป่งลมแรง เป็นพื้นที่ราบโล่งด้วย ตอนเป็นเด็กจำได้นิดหน่อย มีคอกจับช้างของเจ้าเมืองเชียงใหม่อยู่ ตอนนั้นเห็นแต่เสา ไฟไหม้เกือบหมดแล้ว เมืองก่อนบริเวณนี้ มีสัตว์ป่าเยอะ ช้าง เสือ หมี จักรวรรดิ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ต้องการล่าสัตว์ ก็มาพักที่นี่ มาออกรอสัตว์ป่าลงมากินโป่ง (ดินโป่งที่บ้านโป่งลมแรง) พอสัตว์ลงมากินโป่ง เจ้าเมืองก็เลือกยิงเอาเลย ถ้าเขาจะไปแม่แจ่ม ก็ไปทางนี้ เมื่อก่อนทหารญี่ปุ่น ไปพม่าก็เดินไปตามทางเส้นนี้ เขาต้องขึ้นคอยสูง ไปบ้านขุนวาก ขุนแม่จร ไปลงบ้านแม่นาจร เดินตามถนนใหญ่สายแม่นาจร-ขุนยวม ก่อนถึงบ้านโป่งขุนมีเหมือนแรลลิ่งในดัดด้วย บ้านโป่งขุนเป็นคนปกากะญอ นับถือคาทอลิก ตั้งแต่ที่นี่ไปจนถึงอำเภอขุนยวม เป็นหมู่บ้านคนปกากะญอหมด บ้านห้วยบง บ้านห้วยผักกูด มีบ้านม้งบ้างอู้ง

จากที่นี่ก็ข้ามไปเขตอำเภอขุนยวม แม่ฮ่องสอน บ้านห้วยปอน ที่นี่แยกขวามือก็ไปคอยแม่อุคอ ถ้าไปตามถนนใหญ่ ก็ไปลงที่หลังอำเภอขุนยวม ถ้าเป็นทางเดินเท้า พอถึงบ้านห้วยปอน ก็เดินไปลงที่บ้านเมืองปอนได้ เส้นทางนี้ ภูเขาขาดเป็นช่องไปเลย ที่อำเภอขุนยวม ข้ามถนนสายแม่สะเรียง-แม่ฮ่องสอนแล้ว ก็แยกไปบ้านแม่กิ๊ บ้านห้วยคันทนุ่ เดินไปเรื่อย ๆ ข้ามแม่น้ำสาละวิน จนถึงเมืองคอยก่อ ขางแดง (รัฐคะยา) ที่นั่นมีคนรู้จักเป็นพี่น้องอย่างคะเรนนี่ ชื่อพะโต่ เคยมาที่บ้านหนองเต่าด้วย ที่รัฐคะเรนนี่ ภูเขาที่ขาดเป็นที่เป็นที่ เดินไปก็ขาดอีก ภูเขาถล่มเป็นลูก ๆ อันนี้คิดคนเดียว สมัยก่อนบริเวณนี้ (หมายถึงบริเวณประเทศพม่า ประเทศไทย) แผ่นดินไหวแน่นอน ถ้าแผ่นดินไหว บ่ขาดเป็นช่องอย่างนี้ ขาดยาวไปเป็นช่อง เห็นแล้ว รู้แล้ว ก็กลับมาบ้าน

ประมาณปี ๒๕๓๐ ก็คิดอยากไปทางเหนืออีก พอคิดมีช้างแล้ว ตอนนั้นก็บอกเมียว่า เอาช้างไปหางานทำ ไปรับจ้างให้ฝรั่งจี่ ตอนนั้นต้องการขึ้นไปทางเชียงดาว จี่ช้างออกจากบ้านหนองเต่าไปทางบ้านห้วยอีค่าง ไปบ้านแม่ชะปู้ สะเมิงเหนือ บ้านแม่เลย ขึ้นคอยไปเรื่อย ๆ จนถึงบ้านป่าแป๋ จากนั้นก็จี่ช้างควยถนนไปอำเภอปาย เกือบถึงบ้านแม่สะละ คอยสามหมื่น มีทางแยกไปบ้านโป่งเคือด เลี้ยวเข้าที่นี้ ไปบ้านโป่งน้อย แม่หมาโน ป้างปากกล้วย ป้างข้าวหลาม เจ้าหม้อยู่ที่นั่นคนหนึ่ง เอาช้างไปฝรั่งจี่ไปนมัสแดง เขาเอาช้างอยู่ที่นี่ นักท่องเที่ยวจากเชียงใหม่ขึ้นรถมาลงที่บ้านโป่งเคือด เดินมาบ้านโป่งน้อย เดินต่อมาที่ป้างปากกล้วย แล้วก็จี่ช้างไปป้างข้าวหลาม ลงช้างแล้วก็ขี่แพล่องน้ำแม่แดง ผ่านบ้านโป่งงั่น ไปขึ้นรถยนต์ที่บ้านสบก่าย เขาไปอยู่ที่ป้างปากกล้วย ป้างข้าว

หลาม เอาช้างรับจ้างขึ้นนักท่องเที่ยว จากนั้นเขาก็เดินทางต่อไปอีกน้อย ขึ้นคอยเชียงดาวไปบ้านแม่ป่าเล่า บ้านแม่คองซ้าย บ้านเมืองคอง แล้วก็วกลงมา เอาช้างไปอยู่ที่ปางช้างแม่แตง พอได้เงินนิดหน่อยก็กลับบ้าน เขาเดินไปทางนี้ เห็นชัดเจนเหมือนกัน ภูเขาเขาเป็นช่องยาว

เมื่อพะตึจอนิ เอาแต่เดินทางไปไหนบ้างที่นี่ ตามแต่ใจตนเองอยากรู้ หน้าที่การงานในครอบครัว ก็ปล่อยให้เป็นการของภรรยา ลูกสาวและลูกชาย ถ้าฟังคำบอกเล่าจาก โม ภรรยาคู่ชีวิตของพะตึจอนิ โม ก็จะบอกเราว่า

พะตึบอยู่บ้านอยู่จอง แอ่วไปที่นี่ที่นี่ ไปตลอด โมบ่นให้ฟัง แต่พะตึบฟังสักน้อย เหมือนบ่มีหู อยากไปไหนก็ไป อยากรู้อะไรก็ไป ไปถามที่นั่น ถามที่นี่ คนเฒ่าคนแก่อยู่ไหนก็ไป บางทีไป ๒-๓ วัน บางทีก็ ๕-๖ วัน บางที ๑ เดือนก็มี ถ้าพะตึบไปถามอย่างนี้ จะบ่รู้ดีเหมือนทุกวันนี้ ทำอย่างนี้มานาน ๒๔-๒๕ ปีแล้ว ไปถามคนเฒ่าที่แม่สะเรียง ที่บ้านอมลองก็ไป พะตึบสนใจอะไรเลย ถ้าพะตึบอยากไป โมร้องไห้ก็ไป ลูกบ่สบายก็ไป โมถามพะตึว่า แอ่วจะหยัง แอ่วแต่แอ่วว่า (ไปเที่ยวอะไร ทำไม่ต้องเที่ยวมากอย่างนี้) พะตึก็บ่ตอบ บ่พูดอะไรสักอย่าง ใครไปก็ไป ใครอยู่ก็อยู่ เมื่อก่อนพะตึไปเที่ยวที่ไหน ๆ ไปทำอะไร ปักมาบ้าน ก็บ่ได้บอกหื้อสักน้อย พะตึบอกว่า โม อยู่บ้านนี้ เหมือนควายบ่ค้าย บอกอะไรก็บ่รู้เรื่อง พะตึบสอนโม สอนพูดไทยก็บ่สอน พูดกำเมืองก็บ่ได้ กำไทยก็บ่ได้ ลูก ๕ คน ปล่อยให้อยู่คนเดียว

พะตึอยู่บ้านวันสองวัน ก็ไปอีก ไปไหนก็บ่รู้ ถ้าลูกบ่สบาย บ่ได้หลับได้นอนสักน้อย ข้างก็บ่ได้กิน คนนั้นก็ร้องไห้ คนนี้ก็ร้องไห้ เอาคนนั้น ก็ยังคนนี้ เอาคนนี้ คนนั้นก็ร้องไห้ อย่างพะตึ (พตึ โอโดเขา ลูกชายคนที่หนึ่ง) โตมีน้อง ๒ คนแล้วก็ชอบร้องไห้ ถึงเวลากินข้าวก็ร้องไห้ ระทอ (ลูกชายคนที่สามชื่อ รักทอง โอโดเขา) ก็ชอบร้องไห้ ต้องเอาใส่แอ่ว เดินรอบบ้าน เดินไปที่นั่นที่นี่ ถ้าบ่อุ้มอย่างนี้ ก็บ่ยอมกินข้าว โมอยู่บ้านเลี้ยงลูก ถ้าลูกอยู่คี่สบาย ก็ยังแควนน้อย (ถ้าลูกไม่เจ็บป่วย ก็ค่อยยังชั่ว) ถึงหน้าทำนา โมก็เหนื่อยจริง ๆ เรื่องทำนา โมบ่ได้ไถนาอย่างเดียว อย่างอื่นทำหมดเลย ตั้งแต่หว่านกล้า ถอนกล้า ปั่นคันนา ปลุกข้าว เกี่ยวข้าว จนแบกข้าวกลับบ้าน ทำทุกอย่าง เมื่อก่อนทำนาได้ข้าวมากเท่าเดี๋ยวนี้ละ ข้าวก็บ่พอกิน บางปีต้องขายวัวขายควายซื้อข้าวกิน สงสัยเมื่อก่อนนี้ดินบ่ดี บ่ได้ใส่ขี้วัวขี้ควาย ข้าวเลยบ่งาม

เป็นอย่างนี้ บางครั้งเหนื่อยมาก ใจบ่ดีด้วย เหนื่อยใจด้วย โมก็อยากหนีไปเหมือนกัน แต่บ่รู้จะหนีไปอยู่ที่ไหน โมมีบ้าน พ่อแม่ตายตั้งแต่เป็นละอ่อนน้อย (พ่อแม่ตายตั้งแต่ยังเป็นเด็ก) อาศัยอยู่กับแม่อยู่ พ่ออยู่ตายก็อยู่ที่สาว คิดว่าอยู่กับพะตึแล้วจะมีบ้านตัวเก่าดี ๆ พ่อแต่งงานแล้ว มี

ปัญหามาก เห็นอยู่มากก็หนีไม่ได้ อยากไปก็ไม่มีที่ไป ไปบ้านพี่สาวกับไข่ที่ (ถ้าจะหนีไปอยู่บ้านพี่สาวก็ดูเหมือนจะไม่ถูกต้องนัก) เป็นอย่างนี้ พะต๋จอนิก็ใจจริง ๆ

เมื่อพะต๋จอนิ ได้ยินคำเล่าของโม คราวนี้พะต๋จอนิไม่ได้ตอบโต้แม้แต่น้อย หากแต่นั่งสูบบุหรี่อยู่เงียบ ๆ แต่พอโมหยุดเล่า พะต๋จอนิรับเล่าถึง การเดินทางท่องเที่ยวของตนต่อทันที แต่การเล่าครั้งนี้ พะต๋จอนิอ้างถึงคำสอนของคนเฒ่าคนแก่ และเล่าว่า

เรื่องเดินทางเฒ่า คนเฒ่าคนแก่สอนว่า “ใครสู้หื้อมาหา ใครหันหื้อหมั่นเดียว” (อยากรู้ให้ไปหา อยากเห็นให้ขยันเดิน) เมื่อคนปกากะญอถูกสั่งสอนแบบนี้ พอเข้าหน้าหนาว ก็ยวข้าวเก็บข้าวใส่หลองแล้ว ช่วงนี้ยังบ่ถึงเวลาถางไร่ คนเฒ่าคนแก่ คนหนุ่มคนสาวก็ถือว่าเป็นช่วงท่องเที่ยว เป็นประเพณีท่องเที่ยว ไปเที่ยวหาญาติพี่น้อง คนบ้านนั้นไปบ้านนี้ คนบ้านนี้ไปบ้านนั้น ไปกันทั้งหมด คนทางแม่วาง ไปเที่ยวทางแม่แจ่ม ขุนยวม แม่สะเรียง คนทางโน้นก็มาทางนี้ บางคนไปเป็นหนุ่มเป็นสาว ไปเจอสาวเจอหนุ่มทางโน้น คุยกันไปคุยกันมา ถูกใจกัน รู้จักกันไว้อีก ๑-๒ ปี แต่งงานกันก็มี อย่างคนบ้านหนองเต่า ไปแต่งงานอยู่ที่แม่แจ่มมีเยอะเยอะ ที่อำเภอขุนยวมก็เยอะเยอะ อย่างที่บ้านเปียงหลวง ขุนยวม เมื่อ ๓-๔ เดือนก่อนก็แต่งงานกันคนหนึ่ง ผู้หญิงอยู่แม่แจ่ม ผู้ชายอยู่เปียงหลวง ลูกสาวคนหนึ่ง เมื่อก่อนอยู่ที่นี้ (บ้านหนองเต่า) ก็ไปแต่งงานที่บ้านแม่กิ๋ ห้วยต๋นุ่น¹¹ ถ้าไปเที่ยวไกลอย่างนี้ ก็ไปกันเป็นเดือน ยกครอบครัวไปเลย บ่ใช่ไปคนเดียว ลูกก็ไป เมียก็ไป

2. คนจน, ฝิ่น, ข้าวไม่พอกิน และการรวมกลุ่มชาวบ้าน¹²

ประมาณเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ครอบครัวของลูกชายคนที่ ๒ ของพะต๋จอนิ ซึ่งแต่งงานและตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านทุ่งหลวง ได้จัดพิธีเลี้ยงฝังบรรพบุรุษ (บัก๊ะ) พะต๋จอนิก็ถือโอกาสไปผูกข้อมือหลานชายคนแรกของตระกูลโอโดชา และไปเยี่ยมเยือนคนเฒ่าคนแก่ชาวบ้านทุ่งหลวง ซึ่งคุ้นเคยชอบพอกันมาตั้งแต่ยังหนุ่ม ด้วยประสบการณ์ชีวิตที่เคยประสบเผชิญร่วมกันมาในอดีต เรื่องราวของชีวิตในครั้งนั้น จึงกลายเป็นหัวข้อของการสนทนาที่สนุกสนาน หลายเรื่องราวของการพูดคุยในวันนั้น นอกจากผู้เรียบเรียงได้บันทึกไว้เป็นเบื้องต้นแล้ว หากเมื่อกลับไป

¹¹ บ้านเปียงหลวง บ้านแม่กิ๋ และบ้านห้วยต๋นุ่น อยู่ในเขต ต. แม่กิ๋ อ. ขุนยวม จ. แม่ฮ่องสอน ทั้ง ๓ หมู่บ้านอยู่ติดชายแดนไทย-พม่า ประชากรตำบลแม่กิ๋ ทั้งตำบลเป็นชาวปกากะญอ และนับถือศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก เนื่องจากนับถือศาสนาเดียวกัน ชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ จึงมีการเดินทางติดต่อกันอยู่เสมอ

¹² หัวข้อนี้เรียบเรียงจากการพูดคุยกับพะต๋จอนิในหลายช่วงเวลา และหลายโอกาส โดยเริ่มพูดคุยกันก่อนข้างมากภายหลังจากการร่วมชุมนุมประท้วง ๒๖ วัน หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงปลายเดือนเมษายน-ต้นเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๒ บางครั้งก็เป็นการพูดคุยรอบเตาไฟที่บ้านของพะต๋จอนิ และบางครั้งก็สนทนากันที่สำนักงานมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ อ. เมือง จ. เชียงใหม่

บ้านของพะตือแล้ว ผู้เรียบเรียงยังได้พูดคุยถึงรายละเอียดของเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจน ฝิ่น ข้าวไม่มีกิน และการรวมตัวต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมจากคนภายนอกชุมชน ฯลฯ เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านั้น พะตือจอนเล่าว่า

ในชีวิตเขา ข้าวไม่มีกิน ตอนเป็นเด็กเจอแล้ว เรื่องแบบนี้ ครอบครัวคนติดฝิ่นเจอหนักที่สุด บางคนได้ข้าวแล้ว ก็เอาไปแลกฝิ่นสูบหมด ติดฝิ่นนี้ปัญหาใหญ่ เป็นปัญหาครอบครัว เมื่อก่อนบางคนก็ปลูกฝิ่นเอาไว้สูบ แต่ปลูกเท่าไรก็บ่พอ คนสูบฝิ่นมีฝิ่นมากก็สูบบาก มีน้อยก็สูบน้อย เป็นอย่างนี้มีเท่าไรก็บ่พอกิน อย่างพอเฮา ปีหนึ่งปลูกฝิ่น ๒-๓ งาน พอเริ่มขุดดินปลูก ก็ไปยืมฝิ่นนายทุนมาสูบแล้ว พอได้ฝิ่น ก็ต้องเอาไปใช้หนี้เกือบหมด ได้สูบนิดเดียว ปลูกไปปลูกมาเป็นหนี้เพิ่มขึ้นก็มี ส่วนมากเป็นอย่างนี้ คนสูบฝิ่นรับจ้างกินคิดว่า คนติดฝิ่น ต้องการสูบบ่เท่าเก่า พอสูบนาน ๆ แล้ว ทุกคนเลยต้องการสูบเพิ่มขึ้น พออายุแก่ขึ้น หนึ่งปีสูบหมด ๑ จ้อย (ประมาณ ๑.๖ กิโลกรัม) ก็มี ถ้าสูบบ่ประหยัด สูบแบบคนมีเงิน หมายความว่า สูบแต่ฝิ่นดี ๆ ฝิ่นที่ติดอยู่ในกอล้องสูบฝิ่น) บ่เอา จะหมดคนักกว่านี้ บางคน ๒-๓ จ้อยก็มี คิดเป็นเงินแล้ว บ่ใช่ พันสองพันราคาเป็นหมื่น สมัยก่อนเงินบ่ใช่หาได้ง่าย ทำงานรับจ้าง เกี่ยวข้าว ตัดฝิ่น ขุดดินไร่ข้าวโพด ทำวันค่า (ทำทั้งวัน) ได้ค่าจ้าง ๔-๕ บาท คนสูบฝิ่นเยอะ จะเอาข้าวที่ไหนดมากิน แ่รับจ้าง หาเงินซื้อฝิ่นสูบ ก็บ่มีจะสูบแล้ว สูบฝิ่นด้วย รับจ้างกินอย่างนี้ด้วย ถ้าบ่เป็นคนจน ก็บ่รู้จะว่าอย่างไรแล้ว

เรื่องคนจน ถ้าดูให้ดี ๆ ฝ่ายหนึ่งจน ฝ่ายหนึ่งก็ต้องรวย คนรวยอยู่ดี ๆ รวยคนเดียวบ่ได้ เมื่อก่อนคนบ้านหนองเต่า คนบ้านแฉกนี้สูบฝิ่นเยอะ โรงสูบฝิ่นที่บ้านกาดก็มี สันป่าตอง จอมทอง ก็มี ที่เชียงใหม่มียกหลายที่ เจ้าของโรงฝิ่นก็รวย อย่างบ้านหนองเต่า บางบ้านติดฝิ่นทั้งฟัวทั้งเมีย ติดเป็นคู่ ๆ มีหลายคู่ คิดแล้วมากกว่า ๒๐ คน คนหมูนี้อีกทำให้เจ็กตั้งรวย คนนี้เป็นนายทุนน้อย รวยกับค้าฝิ่น รวยเพราะเอาเปรียบคนจน อันนี้ชัดเจน เมื่อก่อนเจ็กตั้งอยู่กาดสันป่าตอง แล้วย้ายไปอยู่ขุนแม่แจ่ม อยู่บนดอยสูง ที่นั่นปลูกฝิ่นเยอะ เจ็กตั้งก็ค้าขายฝิ่น แต่ค้าขายแบบเอาเปรียบชาวบ้าน เมื่อเอาเปรียบชาวบ้านมาก ชาวบ้านที่นั่นก็บ่พอใจ ไ่เจ็กตั้งให้ไปอยู่ที่อื่น เขาอยู่บ่ได้ ก็มาขออาศัยอยู่ที่หนองเต่า เพราะเป็นเพื่อนกับผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำบ้านหนองเต่าก็ให้เจ็กตั้งอยู่ อยู่บ้านหนองเต่าได้ระยะหนึ่ง สัก ๔-๕ ปี ก็เอาเปรียบชาวบ้านเหมือนเดิม เพราะว่าเขาคือคนมีเงิน ชาวบ้านต้องการเงิน ก็เอาข้าว เอาหมู เอาวัว เอาควาย ไปขายให้ บางคนบ่มีอะหยังขาย ต้องการเงินด่วนก็ไปขอกู้ เอาที่ไร่นาไปประกันก็มี ที่นี้พอบ่มีเงินกิน เจ็กตั้งก็ยึดที่ไร่นา อยู่บ้านหนองเต่าบ่ถึง ๑๐ ปี เจ็กตั้งเป็นคนรวยที่สุดเลย มีข้าว มีวัวควาย ที่นาเยอะที่สุด

เจ็กตั้งรวยเพราะเอาเปรียบคนอื่น ชาวบ้านบ่มีข้าวกิน ไปขอยืมข้าว ๑ ถัง ต้องใช้คืน ๓ ถัง ยืม ๑๐ ถัง ใช้คืน ๓๐ ถัง ถ้าบ่คืน ก็ยังปิ่นขู๋ บางทีก็ไปเอาตำรวมาขู่ ชาวบ้านบางคนไปทำงานให้ทำบ่ดี ทำจี้เกียจ เขาก็เอาไม้เส้แนี่ยน คนที่ติดหนี้ บ่มีเงินใช้หนี้ บ่มีข้าวใช้หนี้ เจ็กตั้งก็ยึดวัว ยึดควาย ทำอย่างนี้เยอะเลย บางทีก็ยึดที่นา อย่างที่นากว้าง ๆ ติดถนน ก่อนถึงบ้านโป่งลมแรง ที่นั่นเมื่อก่อนก็เป็นของเจ็กตั้ง รวยบ่รวย วัวควายมีหลายร้อย หล่องข้าวยาวเป็น ๒๐ วา ใส่ข้าวเปลือกได้ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ถัง เจ็กตั้งบ่ทำนา แต่ข้าวเต็มหล่องทุกปี เกี่ยวข้าวแล้ว ข้าวเปลือกของคนบ้านหนองเต่า ไปอยู่ในหล่องข้าวเจ็กตั้ง เกือบหมดหมู่บ้าน บริเวณนี้เจ็กตั้งก็เป็นเศรษฐีน้อยคนหนึ่ง

เจ็กตั้งเอาเปรียบด้วย ขายผืนให้ชาวบ้านด้วย บอกอย่างไรก็บ่ยอมหยุด หมู่เฮาแก้ปัญหาอย่างไรก็บ่ได้ มันเกี่ยวกับกฎหมายเกี่ยวกับคนมีอำนาจ ปี ๒๕๑๖-๑๗ หมู่เฮาสัก ๒๐ คน ก็ไปร้องเรียนตำรวสันป่าตอง ตำรวก็กลายเป็นเจ้าหมู่เจ็กตั้ง เอาเรื่องที่เฮาไปร้องเรียนไปบอกเจ็กตั้ง เขาก็ตำรวคนหนึ่งมาขู่ชาวบ้าน เฮาไปขอความเป็นธรรม ตำรวก็ใช้อำนาจขู่ชาวบ้าน หมู่เฮาก็เลยไปร้องเรียนกองบังคับการเชียงใหม่ กลายเป็นข่าวลงหนังสือพิมพ์ ชื่อหนังสือพิมพ์ถิ่นไทย ที่นี้เป็นเรื่องเป็นราวเลย ตำรวเชียงใหม่สั่งสอบสวนเรื่องเจ็กตั้งด้วย สอบสวนตำรวสันป่าตองด้วย เรื่องไปถึงศาล ที่นี้ก็ยุ่งเลย ต้องไปเวียงทุกเดือน (ไปตัวเมืองเชียงใหม่ทุกเดือน) ต้องเดินไปขึ้นรถที่บ้านกาด นอนนั่นคืนหนึ่ง ตื่นเช้าข้าวบ่ได้กิน ก็รีบขึ้นรถไปเวียง รับจ้างเลื่อยไม้สร้างโรงเรียนได้เงิน ๑๐-๒๐ บาท หมายถึงมาอีกแล้ว เงินที่ได้ก็ต้องจ่ายค่าอาหาร จ่ายค่ารถไปศาลหมด ต่อสู้แบบนี้ได้ ๖-๗ เดือน ศาลตัดสินให้เจ็กตั้งแพ้ ให้ย้ายออกบ้านหนองเต่า ส่วนเจ้าหน้าที่ตำรวสันป่าตอง ที่ถูกสอบสวน สุดท้ายก็โดนสั่งย้ายไปไหนบ่รู้

เฮารู้เรื่องนี้เห็น้อยจริง ๆ เบื่อมาก ตอนที่ศาลตัดสินคดีเสร็จใหม่ ๆ ถ้ามีใครคุยถึงเรื่องสังคม เรื่องการบ้านการเมือง เฮาเดินหนีเลย บ่อยากฟัง ประชุมหมู่บ้านก็บ่ไป ถ้าไปก็นั่งข้างหลัง บ่อุบ่จำอะหยัง (ไม่พูดไม่คุย นั่งอยู่เงียบ ๆ) ช่วงนี้ (ปี พ.ศ. ๒๕๑๖-๑๗) มีปัญหาหลายเรื่อง เรื่องนักศึกษาถืออย่างหนึ่ง เรื่องคอมมิวนิสต์ถืออย่างหนึ่ง ชาวบ้านหนองเต่าหลายคนก็ร่วมมือกับนักศึกษา บางทีตำรว ต.ช.ด. (เจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน) เอาเฮลิคอปเตอร์ มาลงที่นาหัวบ้าน และก็มีมานอนที่บ้านเฮา บางทีก็ ๓-๔ คืน บางทีก็ ๖-๗ คืน ถ้าคิดในแง่ดี ก็เหมือนมีเจ้าหน้าที่ดูแล ถ้าดูลึก ๆ ก็เหมือนถูกจับตา ถูกควบคุม ถูกก่อกวน อย่างหนึ่งมีคนในบ้านหนองเต่า ทำงานสายลับด้วย แจ้งเจ้าหน้าที่ว่า เฮาติดต่อนักศึกษา ติดต่อคอมมิวนิสต์ ถ้าว่ากันจริง ๆ เฮาก็ติดต่อเพราะว่าอยากรู้ นักศึกษารู้ในสิ่งที่ชาวบ้านบ่รู้ พูดคุยดี ช่วยให้อ่านหลายเรื่อง อย่างเรื่องการบ้านการเมือง เรื่องทุกข์ยาก เรื่องคนจนอย่างนี้ เรื่องนี้เฮาบอกเจ้าหน้าที่ เป็นคำสั่ง เป็นนโยบาย ปัญหา

พอมีโอกาสดพบผู้ใหญ่ของสภาความมั่นคง (สภาความมั่นคงแห่งชาติ) เขาคุยกับผู้ใหญ่เลยบอกว่า ทำอย่างนี้บ่ดี ระยะยาวทำให้เป็นปัญหา คนดี ๆ จะเป็นคนบ่ดีก็ได้

อีกเรื่องหนึ่ง มีคนในบ้านหนองเต่าเป็นข้าราชการ คิดว่ามีอำนาจ บ่สนใจกฎจารีต ประเพณีของชาวบ้าน ทำผิดกฎวัฒนธรรม กฎประเพณี คนปกากะญอถือผิวเดียวเมียวเดียว เล่นซุบได้ ไปนอนกับผู้หญิงอื่นบ่ได้ แต่คนนี้ไปผิดลูกผิดเมียคนอื่น เขามีเงินเล็กน้อย บางทีผิวผู้หญิงบ่อยู่บ้าน ก็ลักขึ้นไปหา น่องเมียตัวเองก็ทำ เขาทำผิดแล้ว คนในบ้านบ่มีใครกล้าว่า เรื่องนี้สำคัญ เขาเป็นผู้นำหมู่บ้าน ก็ไปบอกหื้อเขาทำพิธีกรรม เขาโมโหมาก มีแค้นตลอด ส่งจดหมายขู่ก็หลายครั้งแล้ว เอมาคิดไว้ที่ประตูบ้าน เรื่องนี้ถ้าบ่จัดการก็บ่ได้ ถ้าปัญหาลุกลามไป แก่ไขก็ยาก ตอนเรื่องยังบ่ใหญ่ ต้องควบคุมดูแล ผู้นำหมู่บ้านต้องดูแล อันนี้เป็นหน้าที่ของผู้นำหมู่บ้าน

ตอนนั้นเรื่องเป็นผู้นำนี้เบื่อกมาก เบื่อเป็นผู้นำมาก บ่อยากเป็นสักน้อย คิดว่าจะหยุดแล้ว แต่ช่วงปี ๒๕๒๐ เขาได้พูดคุยกับพ่อนิพนธ์ (บาทหลวงนิพนธ์ เทียนนิหาร ผู้อำนวยการศูนย์สังคมพัฒนา สังคมชนบทเชียงใหม่) คิดว่าจะหยุดก็บ่ได้หยุด พ่อนิพนธ์ส่งไปอบรมที่แม่สะเรียง (อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน) เขาก็อ่านพระคัมภีร์ ได้พูดคุยแนวความคิดการพัฒนา ในพระคัมภีร์บอกว่า คนจนต่อสู้อย่าง ๒,๐๐๐ ปีแล้ว หมู่เขาต้องต่อสู้ต่อไป หยุดบ่ได้ อ่านพระคัมภีร์นึกเข้าคิดไปคิดมาก็กลับมาต่อสู้ กลับมาทำงานกับชาวบ้าน คิดว่าถูกพระคัมภีร์ครอบงำ

ชาวบ้านช่วยกันไล่เจ๊กตั้งออกไป นึกว่าปัญหาหมดแล้ว ที่ไหนได้ ชาวบ้านที่มีข้าวกิน ก็ค่าชาวบ้านหมู่ที่ไล่เจ๊กตั้ง เพราะเขาบ่มีที่ขี้นข้าว อยู่ไปอยู่มา ลุงเขาก็เลียนแบบเจ๊กตั้ง ให้ชาวบ้านขี้นข้าว ขี้นเงิน ขายฝิ่นให้ชาวบ้านสูบด้วย อันนี้สำคัญ ลุงติดเชื่อเห็นแก่ตัวแล้ว ทำตัวเหมือนเจ๊กตั้งมาก แลมนบ่พอ ยังชอบขี้โกงด้วย แต่เรื่องแบบนี้ มีเชื่ออยู่ในตัวลุนมานานแล้ว เมื่อก่อนสมัยที่ยังทำไร่ฝิ่น เขาไปอยู่ที่บ้านลุง รับจ้างขุดไร่ฝิ่น ทำงานอย่างอื่นด้วย ตกลงกันว่า เก็บยางฝิ่นเรียบร้อยแล้ว ลุงจะแบ่งฝิ่นให้ เขาเอาไปขายคนเดียว พอเก็บยางฝิ่นแล้ว ลุงก็แบ่งฝิ่นให้จริง ๆ แต่เป็นฝิ่นเปียกฝิ่น เอาไปขายให้พ่อค้าฝิ่น ขายบ่ได้ ขายบ่ออก ใครก็บ่ซื้อ ฝิ่นเปียกฝิ่นบ่มีใครรับซื้อ เขาเอาไปคั้น ลุงบ่ยอมรับคั้น บ่รับผิชอบด้วย อันนี้เป็นเรื่องเห็นแก่ตัว ลุงเขาเอาเปรียบชาวบ้านทุกอย่าง เรื่องที่ดินก็อย่างหนึ่ง ที่ดินของโรงเรียน ก็โลกเอา ๔-๕ ไร่ ล้อมรั้วเอาเลย เรื่องเห็นแก่ตัว เขาคิดว่า คนเขามีความเห็นแก่ตัวซ่อนอยู่ข้างในทุกคน ถ้าได้ช่วงเวลาดี ได้จังหวะ ได้โอกาสดี ได้เวลาที่เหมาะสม ความเห็นแก่ตัวนี้ ก็จะปรากฏออกมาแน่นอน

เขาเห็นปัญหาอย่างนี้ คิดว่าจำเป็นต้องแก้ไข อย่างหนึ่ง เขาก็ชวนเจ้าหมู่ ๖-๗ คน ตั้งหน้าตั้งตาบุกเบิกที่นา เขามือกันขุดนา วันนี้ขุดของคนนั้น อีกวันก็ขุดนาอีกคน ทำอย่างนี้อยู่ ๕ ปี ที่

บ้านหนองเต่าก็ทำ ที่บ้านปากกล้วยก็ทำ ในที่สุดคนยากจนกลุ่มหนึ่งก็มีที่นา อีกอย่างหนึ่ง ไปปรึกษาพ่อเซกินอต (Joseph Sequinotte) พ่อดีพ่อเซกินอต มีนโยบายส่งเสริมให้ชาวบ้านเลิกปลูกฝิ่น เลิกสูบฝิ่น เมื่อไปขอกองทุนธนาคารข้าว พ่อเซกินอต ก็กำหนดระเบียบทำธนาคารข้าว ๒-๓ อย่าง อย่างหนึ่ง ถ้ายืมข้าวธนาคารข้าวกิน ให้เลิกปลูกฝิ่น ๑ ปี ให้คนที่ติดฝิ่นไปอดฝิ่นด้วย ห้ามสูบฝิ่นด้วย ข้อกำหนดอย่างนี้ทำยาก แต่คนปากกะญอหลายหมู่บ้านก็ทำ ปี ๒๕๑๖-๑๗ พี่น้องชาวปากกะญอ เริ่มทำธนาคารข้าว ๔ บ้าน มีหนองเต่า ห้วยตอง ขุนแปะ และที่แม่ฮ่องสอนอีกบ้านหนึ่ง ธนาคารข้าวแห่งหนึ่ง พ่อเซกินอตให้เงินช่วยเหลือ ๘,๐๐๐ บาท ให้เอามาซื้อข้าวใส่ธนาคาร ตอนนั้นข้าวถึงละ ๑๒ บาท เงิน ๘,๐๐๐ บาท ได้ข้าวหลายร้อยถัง คิดว่าได้ ๖๐๐ เกือบ ๗๐๐ ถัง

เรื่องธนาคารข้าว เขาคิดว่าจำเป็น คนจนทำงานหนักมาก พอไปยืมข้าวสูงเสาะ ลูกก็เอาดอกเบีย่มาก ยืม ๑๐ ถัง เอาคืน ๓๐ ถัง ทำอย่างนี้ คนบ่มีข้าวกิน ทำนาจนตาย ปัญหาแก้ไม่ได้ คนจนเดือดร้อน หมู่เฮาประมาณ ๒๐ คน คุยกันไปคุยกันมา คุยกันหลายครั้งหลายหน ในที่สุดก็ตกลงทำธนาคารข้าวกัน ถ้าทำระบบเจ็ดตั้ง ระบบสูงเสาะ ชาวบ้านก็แยเหมือนเดิม หมู่เฮาคิดระบบใหม่ ยืม ๑๐ ถัง ใช้ ๑๒ ถัง ยืม ๑๐๐ ถัง ใช้คืน ๑๒๐ ถัง ช่วง ๒-๓ ปีแรก แต่ละคนข้าวก็ยังบ่พอกิน พอทำได้ ๔-๕ ปี ข้าวเหลือกิน หมู่เฮาร่วมมือกัน คูแลนาดี คูแลน้ำดี ข้าวก็ได้ดี พอข้าวมีกิน ตอนนี้อยากได้เงินอีก เมื่อก่อนข้าวยังบ่มีจะกิน ตอนนีข้าวเหลือกิน อยากได้เงินก็ขายข้าว ที่นี้ในหมู่บ้านก็บ่มีมีใครซื้อข้าว คนมีข้าวเหลือกินต้องการขายข้าว แต่ขายบ่ออก ก็เดือดร้อนไปอีกแบบ เรื่องนี้เข้าใจยาก ได้อย่างนั้นก็จะเอาอย่างนี้ มีอย่างนี้ก็อยากมีอย่างนั้น มีข้าวกินแล้ว ก็อยากได้เงิน ตอนนีบ้านหนองเต่า บ้านปากกล้วย ชาวบ้านบริเวณนี้ ใครอยากได้เงิน ก็ต้องทำงานหาเงิน บางคนก็ปลูกถั่วแดงขาย ปลูกผักสลัด ปลูกลูกพลับ ลูกสาละ ปลูกดอกขาย อยากได้เงินเท่าไรก็เอาเต็มที่ ตอนหลัง ๆ เขาก็อยากได้เงินเหมือนกัน ก็ไปหาเงิน ไปทำทัวร์ ไปหาเงินฝรั่ง

3. ช้าง : เงิน และธุรกิจการท่องเที่ยว¹³

เมื่อปี ๒๕๓๐ เขาทำทัวร์ช้าง ต้องการหาเงิน เขาก็ปรึกษา โม นิดหน่อย บอกให้แล้วโม ก็บ่นเรื่อย ๆ แต่ก็เอาด้วย อย่างเรื่องจะซื้อช้าง ตอนแรกพอเขาบอกว่าจะซื้อช้าง โมก็ถามว่า ช้างตัวหนึ่งราคาเท่าใด เขาก็ตอบว่าแสนปาย (แสนกว่าบาท) โมก็บอกว่า จะไปอู๋หม่นเนื้อ (อย่าไปพูดอีกนะ) อายหื้อคนอื่น ตัวเก่าบ่มีเงินสักบาท จะไปซื้อช้างราคาเป็นแสน เขาก็บอกว่า ขายควายหื้อตัว

¹³ หัวข้อนี้คุยกับพะตึจอณีในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒ พะตึจอณีไปดูช้าง ซึ่งตัวเองมีหุ้นอยู่ ช้างตัวนี้รับฝรั่งนักท่องเที่ยวที่ปางช้างปางเดิม หลังจากนั้นก็กลับมาคุยรายละเอียดกันต่อที่บ้านของพะตึ

หนึ่งซี สุดท้ายโมก็ขายควาย ๑ ตัว ได้เงิน ๘,๐๐๐ บาท เขาก็บอกว่า เอ ! เงินบ่พอนะ ขายหมูอีกสัก ๑ ตัว ก็น่าจะดี โมก็ขายหมูอีก ๑ ตัว ได้เงินอีก ๒,๐๐๐ บาท รวมแล้ว โมให้เงินมาซื้อช้าง ๑๐,๐๐๐ บาท อีกส่วนหนึ่ง เป็นเงินที่เฮารวบรวมจากค้ำหมู ค้ำวัว ค้ำควายอีก ๑๐,๐๐๐ บาท ตอนนี้มีเงินอยู่ในมือ ๒๐,๐๐๐ บาทแล้ว เงินส่วนที่เหลือ เขาก็ไล่ไปบอกเจ้าหมู บ้านห้วยอีค่าง บ้านทุ่งหลวง บ้านปากกล้วย บอกว่า ไผจะซื้อช้าง เจ้าหมูก็ถามว่า จะซื้อช้างทำไม เขาก็บอกว่า ซื้อช้างมารับจ้างต่างฝรัง (ซื้อช้างให้นักท่องเที่ยว) เป็นได้เงินเยอะนะ อู้กันไปอู้กันมา เจ้าหมูเฮา ก็ตกลง บ่ใช้คนเดียวเจ้าหมูอีก ๔ คน แต่เจ้าหมูมีปัญหาติดหน้อย เรื่องลักษณะช้าง เขากลัวช้างลักษณะบ่ดี เรื่องนี้สำคัญ คนเฒ่าคนแก่ถือมาก ถ้าเฮาซื้อช้างลักษณะบ่ดีมาเลี้ยง เฮาย่งยากแน่นอน

ถึงตอนนี้ เขาก็ต้องคุยกันเรื่องลักษณะช้างอีก คุยกันว่า ถ้าซื้อช้าง ต้องมีพิธี ต้องดูลักษณะช้างดี ๆ เรื่องนี้ตัวเฮาศึกษามาเรียบร้อย เชื่อเต๊อะ เจ้าหมูก็ช่วยกันเอาเงินมาลงทุนร่วมกัน ได้เงินอีก ๑๐,๐๐๐ บาท เรื่องลักษณะช้าง เขาไปเรียนที่ ปู่หนานหลวง บ้านสบวิน สมัยก่อนพ่ออู้นี้มาบ้านพ่อเฮาตลอด ตอนที่เฮาเกิดเขาก็กมา ปู่หนานหลวงเป็นคนเขียนใบเกิดหื้อด้วย พ่อเฮาเล่าหื้อฟังว่า ตอนที่อายุได้ ๘-๙ เดือน เฮาป่วยหนัก ใครรักษาก็ไม่หาย ปู่หนานหลวงมารักษาก็หาย ตอนที่หมูเฮาจะซื้อช้าง ปู่หนานหลวงก็สอนวิธีดูลักษณะช้างที่ดีให้ พอรู้เรื่องช้างบ้าง เขาก็ไปเที่ยวบ้านพี่น้องปกากะญอ ที่เลี้ยงช้างเก่ง ที่บ้านห้วยบง ห้วยผักกูด แม่แจ่ม พี่น้องหมูนี่เลี้ยงช้างมานานหลายชั่วอายุคนแล้ว เดียวนี้ก็เลี้ยงอยู่ สองสามหมู่บ้าน ที่ตั้งอยู่บริเวณนี้มีช้าง บ่ต่ำกว่า ๕๐-๖๐ ตัว บางคนมี ๔-๕ ตัว พอไปพูดคุยเรื่องช้าง เขาก็สอนพิธีซื้อช้างให้ จากนั้นเขาก็ชวนเจ้าหมูไปหาซื้อช้างหลายที่ ไปที่อำเภออมก๋อย ขุนยวม จนถึงแม่สะเรียง หมูเฮาดูแล้วบางตัวก็หนุ่ม แต่ลักษณะบ่ดีโดยส่วนมาก ลักษณะช้างจะด้อย่างบ่ดีอย่าง หัว หางดี หู เท้าบ่ดี หาซื้อช้างที่มีลักษณะดียาก เอาไปเอามา ไปพบช้างแม่เฒ่าตัวหนึ่ง อยู่ที่บ้านห้วยผักกูด อายุหลายสิบปีแล้ว แต่ดูแล้วลวดลายมันดี ราคา ๘๐,๐๐๐ บาท หมูเฮาก็ซื้อมา ช้างแม่เฒ่าตัวนี้ เป็นช้างตัวแรกที่เฮาซื้อ

พอมีช้างแล้ว หมูเฮาบ่เคยทำทัวร์ ตอนแรกบ่รู้จะทำอะไร เขาก็เริ่มเรียนธุรกิจทัวร์ ครั้งแรกจริง ๆ เฮาพาช้างไปรับจ้างฝรังจี ทางแม่แตงก่อน ทำอย่างนี้ ๒-๓ เดือน พอรู้เรื่องบ้างแล้ว ก็กลับมาอยู่ที่บ้าน มาตั้งปางช้างริมฝั่งน้ำแม่วาง ใกล้ป่าไม้ปางเดิม (หน่วยป้องกันรักษาป่า หน่วยปางเดิม) ก่อนถึงเมืองวิน บริเวณนี้มีป่าดี มีแม่น้ำวางไหลผ่าน ช้างอยู่ได้ นักท่องเที่ยวฝรังก็มาง่าย ทำปางช้างที่นั่นแล้ว ก็เริ่มไปตระเวนสำรวจ พูดคุยเจ้าหมู ที่ทำธุรกิจที่ฝรัง ให้เขาพาฝรังมาเที่ยวช้างที่ปางช้างแม่วาง พอฝรังเริ่มมา ฝรังมาน้อย ก็ตระเวนพูดคุยกับคนทำที่ฝรัง จนมีเป็น ๑๐๐ เลย พอฝรังมาเยอะขึ้น ก็ซื้อช้างเพิ่ม จากช้าง ๑ ตัว เพิ่มเป็น ๘ ตัว คิดคร่าว ๆ ช่วงนี้ หาเงินได้ บ่ต่ำกว่า ๓๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน หลายปีเข้า เจ้าหมูก็เพิ่มขึ้น รวมแล้ว มีช้างถึง ๒๘ ตัว

ช่วงนี้ เขาเป็นผู้จัดการทัวร์ช้างเต็มตัว ถ้าฝรั่งต้องการขี่ช้าง ก็ต้องจัดการให้ฝรั่งขี่ช้างได้ทุกคน บางทีฝรั่งมาพร้อมกัน ๒-๓ คันรถ วันนี้จะยุ่งมาก บางวันก็ถูกควาญช้างแกล้ง หนักกลับบ้านหมด เพราะต้องการขึ้นเงินเดือน บางทีฮ้าย (เกร) เอาสาวมานอนที่แคมป์ ทำอย่างนี้บ่ดี ก็ต้องค่า ควาญช้างบางคนโมโห ทำต่อยก็มี บางคนโมโหหนีไปก็มี ถ้าควาญช้างหนีไปหมด เขากับลูกชายก็เหนื่อยน่าดู ตอนเช้าก็ต้องอาบน้ำให้ช้าง เขาอาบน้ำให้ ๔ ตัว ลูกชายก็ต้องดูแลอีก ๔ ตัว เขาฝรั่งนั่งหลังช้างแล้ว ก็ไล่ช้างเหมือนไล่วัวไล่ควาย ไล่ไปเป็นหมู่เลย พอเก็บเงินได้นิดหน่อย ก็ซื้อสวนที่ละ ๑,๐๐๐-๒,๐๐๐ บาท ซื้อเอาไว้หลายที่เหมือนกัน ทำทัวร์ช้าง ๑ ปี เขาก็คิดว่าถ้าทำลองแพน้ำแม่วางด้วย ถ้าจะได้เงินเยอะ ตอนนั้นประมาณปี ๒๕๓๓ เขามีเงินอยู่ในมือ ๕๐,๐๐๐ บาท ยืมพี่น้องอีก ๕๐,๐๐๐ บาท ก็ซื้อรถยนต์ ๑ คัน วางเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท ผ่อนเดือนละ ๖,๐๐๐ บาท ตอนแรก เขาคิดว่าสบายมาก รายได้เขาส่งเงินผ่อนรถได้สบาย ที่ไหนได้ เดือนหนึ่งต้องหาเงินให้ได้ไม่ต่ำกว่า ๑๒,๐๐๐ บาท ส่งบริษัทเดือนละ ๖,๐๐๐ บาท ค่าซ่อม ค่าน้ำ ค่ากินอีก ๖,๐๐๐ บาท ช่วงนี้ พระพุด (ลูกชายคนที่หนึ่ง) บ่ได้หลับบ่ได้นอนเลย ดื่นเข้าตี ๔ ออกไปปางช้าง ดูแลช้าง ดูแลบัญชี กลับบ้านเที่ยงคืน บางทีก็ตี ๑ ตี ๒ ยังบ่ได้นอน ทำเป็นอย่างนี้หลายปี ตอนเย็นต้องเอารถชนไม้ไผ่ สำหรับทำแพให้ฝรั่งล่องน้ำแม่วาง ต้องชนไม้ไผ่ จากข้างล่างที่ปางเดิม ขึ้นมาข้างบนหลายเที่ยว ถนนก็บ่ดี บางทีรถขำ (รถติด) เที่ยงคืน ตีหนึ่ง ตีสอง ก็ยังบ่ได้กลับบ้าน ตอนเช้า ก็ยังบ่ขันที ๓ ตี ๔ ก็ต้องลงไป ลงไปปางช้าง ต้องไปเก็บช้างเอาไว้ออฝรั่ง

เรื่องซื้อช้าง ตอนนั้นเขาคิดอย่างนี้ ตอนเป็นเด็ก เขาเลี้ยงควาย ๘ ปี บ่ได้ควายซักตัว เลี้ยงควายให้คนไหน ควายคนนั้นก็บ่แพร่ (ไม่เกิดลูกเพิ่มขึ้น) เงินก็บ่ได้ ควายก็บ่ได้ พออายุ ๑๘-๑๙ เขาเมียมีลูก พ่อก็ให้ที่น่าน้อยหนึ่ง พ่อตีแม่อยู่ของโมให้ควายมา ๑ ตัว โมเลี้ยงควาย เกิดลูกทุกปี ก็เลยรู้แน่นอนว่า วิญญาณเขาบ่สู้ควาย เขาก็เลยคิดว่า เลี้ยงช้างดีกว่า ทำทัวร์ช้างขี่ฝรั่ง ประมาณ ๖ ปี ช้างเกิดลูกดี ช้างก็แพร่เรื่อย ๆ เริ่มซื้อ ๑ ตัว ผ่านไปบ่กี่ปี มีเพิ่ม ๒๐ กว่าตัว เรื่องเลี้ยงช้างต้องดูแลดี ๆ ต้องให้กินอิ่ม ต้องพุดคุ้ยดี ๆ ด้วย ค่าบ่ได้ ช้างนี้ฉลาดมาก ถ้าเสาค่า บางทีเขาขี่โมโหด้วย ถ้าช้างโมโหก็บ่ใช้ธรรมดา ต้องคุ้ยดี ๆ ที่สำคัญต้องให้ช้างรักเขา ถ้าช้างบ่ชอบเรา อย่างนี้ก็ยุ่ง

เวลา ๖ ปี ที่ทำทัวร์ช้าง เขาถือว่าเป็นการเรียนวิชาธุรกิจ สมัยนั้นเขารู้จักบริษัททัวร์ ๑๐๐ กว่าแห่ง ที่เชียงใหม่ ที่ไหนก็ไปหมด ไปเอาข้อมูล ๑๐๐ กว่าบริษัท แรก ๆ เขามาบริษัทเดียว ต่อมาบ่พอ ฝรั่งมีน้อยเกินไป ได้เงินน้อย เขาก็ต้องไปเอามาเพิ่ม พอเอาบริษัทเพิ่ม ช้างก็บ่พออีก ก็ต้องเพิ่มช้าง เริ่มต้นมีช้างตัวเดียว ฝรั่งมาเยอะก็เพิ่มช้างเป็น ๘ ตัว ๑๐ ตัว ฝรั่งกลุ่มนี้มา ๕ โมง ก็เอากลุ่มนี้ขึ้นช้าง ขี่ช้างขึ้นน้ำ พอกลุ่มนี้มา ๑๐ โมง เอากลุ่มเก่าลง เอาอีกกลุ่มที่มาใหม่ขี่ช้างล่องน้ำ เอาที่ละ ๒ กลุ่ม เอากลุ่มนี้ลง เอากลุ่มนั้นขึ้น ทำทั้งขึ้นทั้งลง ถ้ามา ๓ กลุ่มชนกัน ที่นี้ก็จำเป็น

ต้องเพิ่มช้าง เพิ่มไปเพิ่มมา มีช้าง ๑๐ ตัว บ่พอก็เพิ่มเป็น ๑๘ ตัว กีบพอ เวลาบ่พอ ทัวฝรั่งมีเป็น ๕๐-๖๐ คน ช้างมี ๑๘ กว่าตัวกีบพอ ก็จำเป็นต้องเอาช้างเพิ่มอีก เขาต้องทำอย่างนี้ เพราะ ต้องการ เงินเยอะ ฝรั่งเศสมาเที่ยวประเทศไทย มัมีเป็นเวลา บ่เข้ามาทั้งปี หน้าหนาวอย่างนี้ ฝรั่งเศสมาเยอะ ช่วงนี้ เขาก็คิดว่าต้องรีบหาเงิน หน้าร้อนหน้าฝน ฝรั่งเศสมาเยอะ มานิดหน่อย มาห้าคนสิบคน ช้างก็อยู่เฉย ๆ เงินก็บ่ค่อยได้ หาเงินบ่ได้ พอถึงหน้าหนาวต้องรีบเอาเงิน

ทำไปทำมาเหนื่อยที่สุด คิดไปคิดมาคิดดูดีแล้ว คิดได้ว่า ญทำอย่างนี้ ไรที่สุดเลย มีปัญหา กับป่าไม้ก็ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่ง เวลาฝรั่งเศสขึ้นช้าง ก็กลัวฝรั่งเศสขัง เวลาต้องแพ ก็เป็นห่วงฝรั่งเศสตายตกแพ เวลาแพล่องน้ำ ชนหินชนผา อันตราย ก็กลัวฝรั่งเศสจับ ทำแบบนี้ได้เงิน แต่กินข้าวบ่รำลึกน้อย (ทำงานได้เงินมาก แต่เวลากินอาหาร ไม่รู้สึกอร่อยเลย) บางทีลูกน้อง ก็หนีงาน ด่านักก็บ่ได้ พอลูกน้องหนีไป ก็ต้องทำคนเดียว บางทีก็ไปทะเลาะกับคนอื่น ช้างไปเข้าสวนเขา ไปกินต้นไม้ กินต้นไม้ที่เขาปลูกไว้ ปัญหาทั้งนั้น บางทีเจ้านายคนนั้นก็เอาเงิน คนนี้ก็อยากได้เงิน ป่าไม้ก็อยากได้ ตำรวจก็อยากได้ จ่ายให้ ๒๐๐ บาท ก็ขอเหล้าแถมอีก ๑ ขวด ขอบุหรี่อีก ๑ ซอง มีปัญหาตลอดวันตลอดคืนเลย สมอบบ่ได้พัก ยังไปซื้อรถเงินผ่อนอีก ที่นี้ต้องลากแพถึงเที่ยงคืน ทุกข์บ่ทุกข์นี้บ่ต้องพูดถึง ชีวิตนี้คิดว่า ทุกข์ที่สุด ก็ตอนทำทัวฝรั่งนี้แหละ ลูกพะพฤ ก็ลำบากมาก สงสารลูก แต่ก็อู้บ่ออก บ่ได้หลับบ่ได้นอน กลับบ้านนอนเที่ยงคืน คืนดีสามดีสี่ไปอาบน้ำให้ช้าง เตรียมช้าง ตอนเย็นก็ต้องลากไม้ไฟ เตรียมแพให้ฝรั่ง ผอมก้องต้องเลย (ผอมเหลือแต่โครงกระดูก)

ตอนมีฝรั่งเศสมาเที่ยว มาขี่ช้างขี่แพก็ได้เงิน มีเงินใช้ มีเงินให้ลูกน้อง เวลาบ่มีฝรั่งเศส กีบรู้จะเอาเงินที่ไหนใช้ เงินจะให้ลูกน้องบาทเดียวกับมี เวลาฝรั่งเศสมาก็มาชนกัน มาทีละ ๕๐-๖๐ คน เขาต้องบริการฝรั่ง บ่ได้อยู่บ่ได้ยัง บ่ได้หลับบ่ได้นอน ตอนกลางคืน ก็ต้องมานั่งบวกเลขคูณหารรายได้รายจ่าย เที่ยงคืนก็ต้องมานั่งคิดเงิน บางทีเงิน ๒๕ สตางค์ ๕๐ สตางค์ ก็ต้องคิด คิดหมดเลย จะขาดทุนที่ไหน จ่ายตรงไหน เหนื่อยมาก บางทีพอทำแล้ว เหมือนกับว่าจะได้เงินเยอะ อย่างวันนี้ได้เงิน ๑๐,๐๐๐ บาท พอฝรั่งเศสมาเยอะ ก็เอาไปลงทุนอีก ๒ หมื่น ลงทุนใหม่เรื่อย ๆ บางครั้งลงไปเป็นแสน อันเก่ายังบ่ได้คืน ก็ลงทุนอันใหม่ ทำอย่างนี้โอกาสล้มก็มี ทำอย่างนี้ อยู่อย่างนี้ เรียนธุรกิจด้วยตัวเก่า เรียนจากทำจริง ทำแบบนี้ เรียนแบบนี้อย่างเต็มที่ ได้ ๔ ปี เกือบจะตายเลย

ทำธุรกิจแบบนี้ ต้องเป็นคนนักเลง ต้องมีเส้นสาย ถ้าบ่เป็นนักเลง อยู่ลำบาก มีคนริดไถ ตำรวจก็จะเอา ป่าไม้ก็จะเอา คนมีช้าง คนอื่นก็คิดว่าเป็นพ่อเลี้ยง ใฝ่เห็นหน้าก็เรียก “พ่อเลี้ยง” คนหมู่นี้คิดว่าเขามีเงินเยอะ หาเงินง่าย ได้เงินเยอะ เพราะว่าเห็นฝรั่งเศสมาเที่ยวเยอะ จริง ๆ แล้ว เขารู้ว่าเขาหาเงินได้ ๑ บาท ๒ บาท ได้เงิน ๑๐๐-๒๐๐ ต้องเหนื่อยเกือบจะตาย

เรื่องธุรกิจทัวร์ ก็ไม่ใช่ทำงานง่าย ต้องใช้ความรู้ด้วย ต้องต่อสู้ด้วย เพราะว่ามันผูกขาดกันหมดเลย ผูกขาดเป็นทอด ๆ ตั้งแต่ต่างประเทศ กรุงเทพฯ จนถึงเชียงใหม่ ที่พัก เดินทาง ที่เที่ยวที่แอ่ว ผูกขาดหมด แล้วแต่โปรแกรมที่บริษัทกำหนด อย่างที่พักฝรั่ง เกสเฮาส์ ก็เหมือนกับโรงแรม เหมามาจากกรุงเทพฯเลย เช่าตู้รถไฟเป็นตู้ ๆ พอร์รถไฟเข้าสถานี ไกด์โรงแรมก็ไปรับ เขาจ่ายเงินกันก่อนเที่ยวแล้ว มันเป็นขบวนการ คนหนึ่งไปโฆษณา ฉายวิดีโอให้ฝรั่งนักท่องเที่ยวดู ช้างเป็นอย่างนี้ ล่องแพเป็นอย่างนี้ โฆษณาแล้ว ฝรั่งหัวหน้าฝรั่งนายทุนเจ้าของโรงงาน ก็คล้ายว่า อยากให้ลูกน้องเที่ยว ก็ไปติดต่อบริษัททัวร์ ตกลงกัน เสียเงินล่วงหน้าไว้ก่อนเลย สมมุติว่าคุณทำงานโรงงาน ๑ ปี ต้องการไปเที่ยว คุณก็จ่ายค่าที่จะไปเที่ยวเป็นรายเดือน ถ้าคุณทำงาน และให้หักเงิน ๑๐ เดือน คุณจะได้เที่ยวอย่างนี้ ถ้าคุณให้หัก ๑ ปี คุณจะได้เที่ยวอย่างนี้ เป็นอย่างนี้ ตอนต้นปี เจ้าของโรงงานมาถามไว้แล้ว เจ้าของโรงงานหาที่เที่ยวไว้แล้ว เจ้าของโรงงานเป็นเจ้าของบริษัททัวร์ด้วย เป็นเจ้าของโรงงานด้วย เจ้าของสายการบินด้วย ที่พักโรงแรม ก็ติดต่อไว้แล้ว ต้องการให้ลูกน้องท่องเที่ยว ก็ทำเป็นไปฉายสไลด์ ฉายวิดีโอให้ลูกน้องในโรงงานดู ลูกน้องดูแล้ว ก็บอกอยากจะไปเที่ยวที่นั่น ที่เที่ยวที่นั่น ลูกน้องก็บอกให้เจ้านายหักเงินเดือน จ่ายเงินเป็นรายเดือน เก็บเงินเป็นเดือน พอถึงประเทศไทย ถึงกรุงเทพฯ มาเชียงใหม่ ก็ไปหาบริษัททัวร์ของตัวเอง ไปหาโรงแรมที่เช่าเอาไว้แล้ว รายละเอียดเรื่องพวกนี้มีเยอะ เรื่องมันใหญ่ เรื่องมันยาว

เรื่องท่องเที่ยวมีปัญหาเยอะ ไกด์กับไกด์ ก็ทะเลาะกันแบบหนึ่ง เกสเฮาส์กับเกสเฮาส์ ก็มีปัญหากันแบบหนึ่ง ไกด์ก็มีลวดลายออกมาแบบหนึ่ง เจ้าของเกสเฮาส์ก็จะมีลวดลายอีกแบบหนึ่ง อย่างไกด์คนนี้ เรียกเอาเปอร์เซ็นต์จากเขา ถ้าจ่ายคนนี้นี่เท่านี้ ก็ต้องจ่ายให้คนนี้นั้นเท่านั้น ถ้าจ่ายกับเอาฝรั่งมา จะไปที่อื่น บางคนมาถึงแล้ว อยากกินอะหยัง กินเบียร์ ก็กินฟรี ๆ ไกด์บางคน บริษัทให้เงินค่าแพ ค่าชีข้างมาแล้ว แต่บ่จ่าย บอกว่ายังบ่ได้เบิกเงิน ขอแป๊ะไว้ก่อน มางวดหน้าจะเอามาจ่ายให้ พอจ่ายงวดนี้ งวดหน้าก็แป๊ะอีก บางทีก็บ่จ่ายอีก บอกว่าจะจ่ายงวดใน มีลวดลายเยอะ เอาไปเอามา ก็หนีไปเลย บ่จ่ายสักบาท บางคนก็กินเหล้าเยอะ กินเหล้า กินเบียร์ กินยา บางทีกินแล้วก็บ่จ่าย บางคนก็ติดยา ติดคนเดียวบ่พอ สอนฝรั่งด้วย สอนลูกจ้างเลี้ยงช้างด้วย ยุ่งมาก

ฝ่ายเจ้าของช้าง บางคนก็ยุ่ง พอเห็นฝรั่งนักท่องเที่ยวมาเยอะ ก็คิดว่า ตัวเองจะได้เงินส่วนแบ่งเยอะ บรู๊ว่า เขาก็ถูกไกด์เล่นลวดลาย ต้องจ่ายพิเศษให้เจ้าหน้าที่ เขาก็ให้เงินเยอะไม่ได้ พอให้เงินน้อย ก็หาว่าโกง พุดอย่างนี้ก็เดือดร้อน กลับบ้านบางทีโม้กัค่า ฟัน้องกัค่า ยุ่งทั้งขึ้นทั้งล่องเลย พอใกล้จะสิ้นเดือน คำนวณก็มา ก็ต้องเตรียมจ่าย เจ้าหน้าที่ป่าไม้มา ก็ต้องจ่ายให้อีก ๕๐๐ บาทต่อช้าง ๑ ตัว ถ้าบ่จ่าย เจ้าหน้าที่ก็พยายามเข้าสูบกิจการ บางทีให้ตำรวจมาไล่ คิดว่า ทำอย่างนี้ได้เงินมาก ต้องการทำคนเดียว เขาบ่เคยทำ บรู๊ ต้องการเงินอย่างเดียว

ข้างบางตัวก็มีปัญหา บางวันมันจี้เกียจ มันจะดื้อก็ดื้อขึ้นมาเฉย บอกอย่างไรก็บ่ฟัง ถ้าดีแล้วก็สงสาร ใ้ช้มากก็สงสาร บ่ใ้ช้มันก็บ่มีเงินใ้ช้ ข้างแต่ละตัวลวดลายบ่เหมือนกัน บางครั้งทำให้ฝรั่งตกก็มี บางตัวลวดลายเยอะ บางทีเดินเข้าป่า ให้ฝรั่งตกลงมา ถ้าฝรั่งตกข้าง เขาก็เดือดร้อน ฝรั่งตกแพก็หลายครั้ง ตกข้างก็หลายครั้ง เป็นแบบนี้ ได้เงินแต่ก็กลัวมาก กลัวฝรั่งมีเจ็บ

4. หัวหน้าหมู่บ้าน และงานพัฒนา

เรื่องงานพัฒนาหมู่บ้าน อันนี้น่าคิด ตอนที่เขาเป็นผู้ใหญ่บ้าน จะทำอะไรก็เรียกชาวบ้านประชุม คนที่มาเกือบทั้งหมดเป็นผู้ชาย ในที่ประชุมพูดคุยกันจะพัฒนาอันนี้ใหม่ จะทำอย่างนั้นดีไหม ทุกคนก็บอกว่าได้ พอวันที่ทำงานจริง ๆ มาแค่ ๒๐ คน ทำไมหายไปไหน ทำไมไม่มา คิดอยู่หลายเดือน วันหลังเขาถามคุณเอ ! วันประชุมตกลงกันแล้ว วันทำงานพัฒนาไปไหน คนหนึ่งก็จะอ้างอย่างนั้นอย่างนี้ ตัวเก่าบ่สบายก็มี ลูกเมียปวดหัวก็มี มารู้อีหลัง จริง ๆ แล้ว เขาบ่เป็นอะหยังสักอย่าง แต่เป็นเรื่องกลัวเมีย หมายความว่า พอกลับบ้านเห็นหน้าเมียแล้ว เมียก็บอกว่า เมื่อใดก็ประชุม สูประชุมบ่อย ๆ ก็ใ้กินข้าวกับประชุมนะ เรื่องนี้ต้องเข้าใจ เพราะว่าเมียวางแผนทำงานอย่างหนึ่งไว้ พอตัวไปทำงานอย่างอื่น ไปทำงานพัฒนา เมียก็บ่พอใจ ก็ด่าว่า ความจริงแล้วในใจลึก ๆ ของผู้ชาย ๖๐ เปอร์เซ็นต์ จะเอาตามเมีย อีก ๔๐ เปอร์เซ็นต์ จะทำคนเดียว ผู้ชายกลัวจะได้กินประชุม เลยกบมาทำงานพัฒนา รู้อย่างนี้แล้ว ทีหลังพอจะทำงานหมู่บ้าน ทำงานพัฒนา เขาก็ไปคุยกับผู้หญิง คุยกับลูกกับเมียด้วย คุยจนรู้อะไร ทีนี้พอนัดทำงานหมู่บ้าน ทุกคนมาหมดเลย พ่อแม่มา ลูกก็ตามมา พ่อบ้านมาทำงาน แม่บ้านช่วยทำอาหารเลี้ยงเลย ทีนี้รู้อะไรแล้ว จะทำงานอะไร ต้องคุยทั้งพ่อบ้านแม่บ้าน อันนี้สำคัญ งานหมู่บ้าน งานส่วนรวม ถ้าต้องการทำเป็นเรื่องราว ทำให้ดี มันเกี่ยวกับลูกกับเมีย เกี่ยวกับครอบครัว ต้องประชุมใ้ทุกคนเข้าใจ บ่อย่างนั้นไปบ่รอด

การทำงานใ้หมู่บ้าน ทำงานแก้ไขปัญหใ้คนอื่น บางทีปัญหาโดนหัว โดนขาของเขา โดนแล้วรู้สึกก็มี บางอย่างก็ทำดี บางอย่างก็บ่ดี อันนี้เป็นธรรมดา ปัญหาบางอย่าง ต้องพยายามใ้แก้ใ้ดีที่สุด อย่างเรื่องขัดแย้งที่ทำกิน คนนี้พอใ้จะทำกินที่นี้ อีกคนพอใ้จะทำตรงนี้ จะแบ่งยังงัย เรื่องนี้เป็นปัญหาครอบครัว หรือปัญหาหมู่บ้าน ต้องพิจารณาใ้ดี ๆ บ่อย่างนี้ปัญหาตามมาเยอะแยะ ถ้าดูแล้วเป็นปัญหาพี่น้องกัน ก็แก้ปัญหาย่างหนึ่ง ถ้าบ่ใช่พี่น้องก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ต้องดูละเอียด อย่างเช่นมีพื้นที่ทำไรอยู่ห้วยหนึ่ง คนหนึ่งเคยทำไรที่นี้ อีกคนก็ไปทำซ้ำ แล้วก็บอกว่า เป็นที่ของเขา อีกฝ่ายก็บอกว่า เขาทำมาก่อน เรื่องอย่างนี้ก็เป็นทะเลาะกัน กรณีอย่างนี้ ถ้าเป็นพี่น้องกัน ก็ต้องคุยกัน และพิจารณาดูว่าเป็นยังงัย คุชิตความเป็นอยู่ของแต่ละคนประกอบด้วย ถ้าคนนี้เอาไป คนนี้ก็ไม่ได้ทำกิน คนนี้เอาไป คนนี้ก็ไม่ได้ แล้วจะแลกเปลี่ยนกันยังงัย ต้องคิดใ้ดี

การแก้ปัญหาแบบนี้ มีหลายแบบ ถ้าเป็นพี่น้องกัน ครั้งแรกต้องคุยกับสองคนก่อน ครั้ง
ที่ ๑ ตกลงกันได้ ไม่เป็นไร ปล่อยระยะไป ๓ เดือน ไปคุยอีก ปล่อยระยะไปอีก ๓ เดือน ถ้าตกลง
กันได้ก็ดี ส่วนมากถ้าเป็นพี่น้องกัน ที่ดินอย่างนี้ ๓ เดือนคุยกันครั้ง คนปกากะญอก็อายสักหน่อย ก็
ตกลงกันได้ มีความเชื่ออันหนึ่งเรื่องที่ดิน คนปกากะญอ ลึก ๆ แล้ว มีความเชื่อ คนเขาเป็นเจ้าของ
ที่ดินบ่ได้ เป็นของธรรมชาติ ที่ดิน เป็นของผี ของพระเจ้า พี่น้องกัน แย่งที่ดินกัน อันนี้เป็นเรื่อง
อายุตระกูลตัวเก่า อายุคนในหมู่บ้านตัวเก่า คุยอย่างนี้บางทีก็ตกลงกันได้ ถ้าไม่ได้เรื่อง ผ่านไป
อีก ๓ เดือน ก็คุยครั้งที่ ๔ เอาทั้ง ๒ ฝ่าย ไปดูไร่ ไปดูพื้นที่ ที่สองคนแย่งกันเลย เขาเอาด้ามไม้
(หน้าไม้) อันหนึ่ง ถือไม้ทำอันหนึ่ง ไปถึงกลาง ๆ ซักหน่อย ก็ถามว่า ที่ไร่ของคุณอยู่ที่ไหน คนนี้
บอกว่าผืนนี้ คนหนึ่งก็ว่าผืนนี้ ถึงอย่างนี้ เขาก็ถามอีกว่า ถึงทั้ง ๒ คน จะแบ่งกันคนเดียว ให้เขา
เป็นพยาน หรือจะให้เขาเป็นคนแบ่ง เป็นคนจัดการ ถ้าแบ่งกันคนเดียวได้ บ่มีปัญหาแล้วก็แล้วไป ถ้า
แบ่งบ่ได้ มีปัญหา เขาก็จะเป็นคนแบ่ง เป็นคนจัดการให้ เอาอย่างไร

เรื่องอย่างนี้ พี่น้องกัน ทำคนเดียวได้ บ่ต้องให้ใครมายุงก็ได้ ถ้าให้คนอื่นมายุง ให้หัวหน้า
บ้านมายุง ให้คนเฒ่าคนแก่มายุง อันนี้เป็นเหมือนระเบียบ เป็นหลักเกณฑ์ เรื่องแบ่งที่ดินนี้ ก็จะ
แบ่งเหมือนดาอินกับตานา โดยทั่วไปผู้นำหมู่บ้านจะเป็นคนแบ่ง และคนที่ทะเลาะกันต้องเสียค่า
จัดการด้วย สำหรับเขา บ่เอาเงิน แต่เอาที่ดิน ที่เขาสองคนทะเลาะกัน เอาจริง ๆ ก็บ่ใช่ ชู่ว่าจะเอา
ถ้าบ่ยอมกันจริง คนที่แย่งที่ดินกัน คนหนึ่งก็ให้เอาอีกด้านหนึ่ง อีกคนก็เอาอีกด้านหนึ่ง คนแบ่งก็
เอาตรงกลาง แล้วก็ปล่อยที่ตรงกลางนั้นให้เป็นป่า ใครบ่ได้สักคน สองคนทะเลาะกันมีป่าอยู่กลาง
ก็เลิกทะเลาะกันเลย เรื่องอย่างนี้ สมัยก่อนบ่มีปัญหา ถ้าบ่ใช่ที่ป่าที่คนเฒ่าคนแก่ห้าม ถึงเวลาทำไร่
คนที่อยากได้พื้นที่ตรงนั้น ไปทำเครื่องหมายจองเท่านั้น คนอื่นก็บ่มายุงแล้ว สมัยนี้เปลี่ยนไป คิด
เหมือนพี่น้องทางลุ่ม แย่งที่ดินกัน บ่แบ่งให้กัน ปัญหาที่เกิดขึ้นสักหน่อย

เรื่องที่ดินที่ป่า เกี่ยวข้องกับความเชื่อ สมัยก่อน ที่ดินที่ดีที่ป่าก็ดี คนเป็นเจ้าของบ่ได้ ทำ
กินได้ บ่ใช่เป็นเจ้าของแบบถาวร พอที่ดินบ่มีเจ้าของ ที่ดินทำกินก็แบ่งกันได้ง่าย อย่างสัตว์ป่า ก็
ถือว่า คนเป็นเจ้าของบ่ใช่ พอใครยิงได้ ก็ต้องแบ่งกันกิน อันนี้แน่นอน สัตว์ป่าคนเป็นเจ้าของบ่ได้
ถ้าผู้ใดยิงได้ก็ดี ถ้าได้ก็ดี ต้องแบ่งกันทั้งหมด แบ่งกันทั้งหมู่บ้าน ได้เล็กได้น้อยก็ไม่เป็นไร คนที่
อยู่บ้านเฉย ๆ อาจได้น้อยกว่าคนที่ไปล่าไปยิง หรือคนที่เดินไปพบเขากำลังแบ่งเนื้อกัน ทุกคนก็
จะได้ส่วนแบ่งหมด ได้เท่า ๆ กัน คนที่ยิง กับคนที่แบ่ง จะได้มากกว่าคนอื่นนิดหน่อย อย่างยิงได้
หมูป่าตัวหนึ่ง คนที่ไปยิงไปล่าด้วยกัน คนที่ไปพบ ต่างได้ส่วนแบ่งเหมือนกัน เท่า ๆ กัน แต่คน
คนนี้จะได้มากกว่าคนอื่น ได้อวัยวะสำคัญ อย่างหัวใจ ตับ เนื้อสันหลัง สองสามอย่างนี้ คนยิงจะ
ได้ คนอื่นเอาบ่ได้ เอาไปแล้วหัวใจนี้ ต้องเอาให้หัวหน้าบ้าน สัตว์ป่าอื่น ๆ ก็บ่ต่างกัน แบ่งเก่ง

แบ่งกวาง หมูป่า วัวกระทิง แบ่งเหมือน ๆ กัน คนที่อยู่บ้านอาจจะได้น้อย เรื่องอย่างนี้สำคัญอย่างเดียวคือว่า สมัยก่อนคนปกากะญอมีความเชื่อว่า สัตว์ป่าเป็นของป่า เป็นของเจ้าป่าเจ้าเขา คนบ่ใช่เจ้าของ ถ้ายิงได้ ล่าได้ ก็ต้องแบ่งกันกิน แต่สมัยนี้เปลี่ยนไปแล้ว ขายลูกเดียว บ่แบ่งปันกันแล้ว

5. กลุ่มชาวบ้าน กับการแก้ปัญหาของชุมชน¹⁴

สมัยนี้ชีวิตคนบนดอยยุ่งมาก มีปัญหาขัดแย้งเรื่องป่าไม้ เรื่องทรัพยากร ยังบ่พอ ปัญหาเรื่องยาบ้ายาบอ ก็รุนแรงด้วย ทางบ่อแก้ว วัดจันทร์ (บ้านบ่อแก้ว ต. บ่อแก้ว อ. สะเมิง, บ้านวัดจันทร์ ต. บ้านจันทร์ อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่) แลวนี่ยุ่งที่สุด ยุ่งมาหลายปีแล้ว ได้ยินว่า แลวบ้านแม่หยอด บ้านปางอู้ง (บ้านแม่หยอด, บ้านปางอู้ง ต. แม่ศึก อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่) แลวนั้นก็มีปัญหาเหมือนกัน ที่วัดจันทร์ กำนันคนหนึ่งก็โดนยิงตาย แต่ที่บ้านหนองเต่า ปัญหานี้แม่บ้านกับเยาวชนเป็นคนจัดการ แม่บ้านก็พยายามดูแลลูก เยาวชนก็พยายามดูแลเพื่อน เมื่อ ๒-๓ ปีก่อน เยาวชนบ้านหนองเต่า ๒-๓ คน ก็เอาเหมือนกัน หากินยาบ้ายาบอ ตอนนี้งบหมดไปแล้ว อย่างหนึ่ง เยาวชนรวมกลุ่มเล่นกีฬา อันนี้ก็ช่วยได้บ้าง เดียวนี้ดู ๆ แล้ว อาจมีคนเฒ่าคนแก่ ๒-๓ คน เอาเรื่องนี้อยู่บ้านหนองเต่ามีคนที่ยังสอนชาวบ้านเรื่องนี้แก่หลายคน

เรื่องยาเสพติด มันซับซ้อน แก้ปัญหาตรง ๆ บ่ได้ ต้องพิจารณาแบบองค์รวม เชื่อมโยงกับเรื่องอื่นหลายเรื่อง คิดว่ามันเกี่ยวกับศักดิ์ศรีด้วย อย่างบ้านหนองเต่า คิดว่าเกี่ยวข้องกันแบบนี้ ผู้หญิงบางคน ต้องหาวิธีทำให้มีศักดิ์ศรี ให้คนอื่นยอมรับตัวเก่า คนใดที่ทอผ้าเก่ง ก็ให้ไปสอนเด็กในโรงเรียน อันนี้ผู้หญิงก็ชอบ คิดว่า ตัวเก่าเป็นคนดี เรื่องไหนบ่ดี ก็บ่อยากทำแล้ว กลัวคนอื่นว่าให้ กลัวคนอื่นด่า หมูผู้ชาย ก็ทำแบบเดียวกัน ให้ไปสอนเด็กที่โรงเรียน ให้ทำงานรับผิดชอบส่วนรวมบ้าง เช่น รับผิดชอบธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ถ้าทำคนเดียวบ่ได้ก็ให้ร่วมกับคนอื่น คิดว่าการป้องกัน การแก้ปัญหาพวกนี้ ต้องพิจารณาคนในหมู่บ้านเป็น ๓ ส่วน

ส่วนหนึ่ง คนที่ชอบรับจ้าง ต้องมีการรับจ้าง อันนี้เป็นธรรมชาติ ชาวบ้านอย่างน้อย ๑ ใน ๔ ส่วน เป็นคนรับจ้าง สมองคิดแต่รับจ้าง คิดทำอย่างอื่นบ่ได้ ให้ทำงานเอง ให้ไปทำไร่นาคนเดียว ทำบ่ได้ ต้องเข้าใจธรรมชาติจิตใจของกลุ่มนี้ ถ้าแบ่งที่ไร่นาให้ ทำไปทำมา ๒-๓ ปี ก็ขายเลย อันนี้ก็เป็นแบบหนึ่ง แบบนี้โอกาสติดยามีมาก ต้องพยายามพูดคุย ช่วยเหลือเป็นครั้งคราว เมื่อยามจำเป็น ทิ้งบ่ได้ ถ้าทอดทิ้ง เป็นเรื่องยุ่งของหมู่บ้านแน่นอน

¹⁴ หัวข้อนี้เรียบเรียงขึ้นจากการพูดคุยกับพะต๋จอนิหลายครั้ง เนื่องจากผู้เรียบเรียงไม่เข้าใจว่า ทำไมบ้านหนองเต่ามีกลุ่มออมทรัพย์ ๒-๓ กลุ่ม เพราะโดยทั่วไปแล้ว หมู่บ้านอื่น ๆ มีกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้านละ ๑ กลุ่ม ความแตกต่างดังกล่าว จึงทำให้ผู้เรียบเรียงเกิดความสนใจอยากทราบว่า ทำไมจึงทำเช่นนั้น พะต๋จอนิและชาวบ้านกำลังคิดอะไร

กลุ่มสอง คนที่ชอบทำงานของตัวเอง บั๊บบ้าง ทำไร่ทำนา ปลุกผักปลุกไม้ ทำงานของตัวเอง เกาอย่างเดียว บั๊บบ้าง กลุ่มนี้ก็มีอยู่ ก็เป็น ๑ ใน ๔ ส่วนของชาวบ้านเหมือนกัน กลุ่มนี้ถ้าดูลึก ๆ จะเห็นแก่ตัวน้อย ๆ แต่ปัญหาอื่นจะมี ตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากิน ตื่นเช้าตะวันยังบั้งขึ้น ไปไร่แล้ว ตะวันบ่ตกคอย บั๊บบ้างบ้าน แบบนี้ก็เป็นแบบหนึ่ง แบบนี้ต้องไปหา ค่อย ๆ คุยให้เข้าใจ ถ้าเข้าใจแล้ว คนกลุ่มนี้จะช่วยหมู่บ้านได้มาก จะทำงานหมู่บ้าน เหมือนทำไร่ทำนา เรื่องสำคัญ คนที่ไปคุยกับ ต้องเป็นตัวอย่างที่ดี ถ้าบ่เป็นแบบอย่าง บ่เป็นตัวอย่าง พวกนี้หัวดีด้อมมาก คิดว่า ตัวเองก็แน่ คนหนึ่ง ต้องสร้างความยอมรับ ทั้งเรื่องการเสียสละ เรื่องศีลธรรม ความดี อันนี้สำคัญ

อีกแบบหนึ่ง คนแบบครึ่งรับจ้างครึ่งทำงานของตัวเอง เอาอย่างไร่ก็ได้ กลุ่มนี้มีมากคิดเป็นครึ่งหนึ่งของหมู่บ้าน กลุ่มนี้ถ้าจะว่าไปแล้ว อยู่ที่ผู้นำ ถ้าผู้นำดี คนกลุ่มนี้ก็จะดีด้วย ถ้าผู้นำแย่ คนกลุ่มนี้ก็จะแย่ด้วย ต้องช่วยเหลือพวก ต้องเข้าไปคุยบ่อย บั๊บบ้างเป็นคนคิดมาก ทำอะไรก็ทำเลย แบบนี้ต้องนำดี ๆ ต้องเป็นเพื่อน คอยพูดคุยกับอยู่ตลอด ที่สำคัญผู้นำต้องเป็นแบบอย่าง

คนสามส่วนนี้ เขาต้องพยายามให้นานั่งคุยกัน ต้องให้มีเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน เขาคิดได้ อย่างนี้ เมื่อก่อนบ้านหนองเต่าตั้งธนาคารข้าว อันนี้ทำแบรวม ๆ ต่อมาก็ช่วยกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การตั้งกลุ่มอย่างนี้ เรื่องสำคัญคือ เขาต้องการให้คน ๓ ส่วนนี้ผูกพันกัน ถ้าบ่มีออมทรัพย์ บ่มีเงิน ล่อ เขาก็จะบ่ผูกพันกัน แต่งานแบบนี้ตอนเริ่มต้นต้องชี้แจงให้ชัด ออมทรัพย์ ๑ ปี ๒ ปี จะใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ ต้องใจเย็น ต้องมองลึก ๆ มองไกล ๆ ทำแบบนี้ก็คือ การให้คนในหมู่บ้าน ประสานกัน ชาวบ้านต้องเกี่ยวข้องกันทุกเดือน เดือนหนึ่งครั้งหนึ่ง หรือเดือนหนึ่งสองครั้ง ต้องมาประชุม ต้องมาคุยกัน ต้องมาทำอะไรร่วมกัน ช่วงแรกก็คุยกันเรื่องเงินเรื่องทอง เรื่องการทำมาหากิน เรื่องการพัฒนา ปัญหาต่าง ๆ หลายเรื่องคุยกันอย่างนี้ ทุกคนชอบ

เรื่องเงินทอง การคัดเลือกคนดูแลเงิน คนเก็บเงิน ชาวบ้านจะคัดคนดี ๆ คนที่ไว้ใจ คนที่มีประวัติดี ๆ บั๊บบ้างใจคอใจโก่ง คนบ่ดี ชาวบ้านดั่งบ่เอา อันนี้แน่นอนเลย ชัดเจนมาก กิจกรรมแบบนี้ อย่างหนึ่งทำให้เขาเห็นว่า ในหมู่บ้านใครจะเป็นผู้นำ เรื่องอย่างนี้ชาวบ้านจะเอาใคร เรื่องอย่างนั้นจะเอาใคร ทำแบบนี้ สุดท้ายแล้ว คนทำงานช่วยหมู่บ้านก็เกิดขึ้น ถ้าบ่มีกิจกรรม บางคนอยากทำงานหมู่บ้าน ก็บ่รู้จะทำอะไรหยัง ใครเป็นอย่างไร ชาวบ้านชอบใคร เขาเป็นผู้นำ บ่สามารถตัดสินใจคนเดียวได้ ต้องให้ชาวบ้านช่วยดู ช่วยพิจารณา อีกอย่าง ทำงานกลุ่มพวกนี้ก็เป็นเหมือนว่า ได้ฝึกฝน ได้เรียนรู้ พอรับผิดชอบกลุ่มออมทรัพย์ คนนี้ก็ได้ฝึกเรื่องตัวเลข เรื่องบัญชี งานอย่างนี้ก็ช่วยฝึกคนในหลายเรื่อง ทั้งเรื่องความรับผิดชอบส่วนรวม เรื่องบริหารจัดการ

กลุ่มพวกนี้ ต้องพบกันทุกเดือน พบกันแล้วก็ต้องคุยกัน ประชุมกัน ตอนทำใหม่ ๆ ก็คุยกันเรื่องเงินเรื่องทอง พอเรื่องจัดการกลุ่มออมทรัพย์ เข้าที่ทางแล้ว บ่มีเรื่องคุยกันนัก คนหมู่นี้ ก็คุยกันเรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องผัว เรื่องเมีย เรื่องปัญหาในครอบครัว ปัญหาในบ้าน บางคนเมียดิทยา บางคนผัวดิทยา คุยกันไปเรื่อยไปเรื่อย จะทำอะไร มีอยู่ครั้งหนึ่ง เขานัดกันคุยเรื่องคนดิทยา เขา ก็ไปบอกคนดิทยามาประชุมด้วย พอประชุมจริง ๆ คนดิทยาบ่มาสักคน นอนสบายอยู่ บ่ว่าง คนดิทยาบอกว่า ขอเวลาสบายก่อน ดึกอีกน้อยจะมา ถ้าคนสบายดีอย่างนี้ บ่ต้องเชื่อแล้ว ต้องหาวิธีอื่น ถ้าเมียดิทยา อย่างนี้ผู้ชายต้องช่วยผู้หญิง เรื่องนี้สำคัญ ผู้ชายต้องพยายามให้เมียออมเงินวันละ ๑ บาท ทำอย่างนี้ เมียก็ค่อย ๆ มีเจ้าหนู มีเพื่อน เดือนหนึ่งก็มาพบเจ้าหนู ๑ ครั้ง ๒ ครั้ง เมื่อเป็นอย่างนี้ หนูผู้หญิงก็ค่อย ๆ คิดแก้ปัญหาตัวเอง คิดแก้ปัญหาในครอบครัวตัวเอง

กลุ่มออมทรัพย์บ้านหนองเต่า ทำมาเกือบถึงสามปี มีเงินเกือบจะหนึ่งแสนบาท เก็บวันละ ๑ บาท มีคนเข้าร่วมสัก ๕๐ คนเห็นจะได้ ที่หนองเต่ามี ๓ กลุ่ม กลุ่มแม่บ้านแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม แล้วก็มีเยาวชนอีก ๑ กลุ่ม แต่ละกลุ่มก็มีอิสระในการดำเนินงานของตน บ่เกี่ยวข้องกัน อย่างเช่นการประชุม แต่ละกลุ่มก็จัดเอง ถ้าสมาชิกอยากเจอกันก็ประชุม ถ้าบ่อยากพบกัน ก็บ่ต้องประชุม เรื่องที่เขาประชุมกันมีหลายเรื่องหลายอย่าง อย่างกลุ่มออมทรัพย์จะจัดการอย่างไร เรื่องออมทรัพย์ก็เรื่องหนึ่ง เรื่องอนุรักษ์ป่า เรื่องนโยบายของรัฐบาล หลายเรื่องหลายอย่างแล้วแต่กลุ่ม

6. เครือข่ายชาวบ้าน : การเรียกร้องสิทธิพื้นฐาน¹⁵

ในวงน้ำชาสารพัดชาติพันธุ์ ที่บ้านหลังเล็ก ๆ ของชาวลานู (มุเซอ) แห่งหมู่บ้านคนจน ที่ชุมชนเรียกร้องสิทธิพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ อยู่ที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ช่วงบ่ายวันหนึ่ง ในขณะที่สายฝนกำลังให้ความชุ่มชื้นกับธรรมชาติ แต่วงอภิปรายนอกรอบของกลุ่มผู้นำชาวบ้านจำนวน ๔-๕ คน กลับเต็มไปด้วยความเร่าร้อน สารพัดสารพันของความคับแค้นถูกนำมาเล่าให้ผู้ร่วมวงพูดคุยฟัง ในบางครั้ง ผู้ร่วมวงพูดคุย ซึ่งอาจจะเข้าร่วมการประชุมเป็นครั้งแรกของชีวิตหลายคนก็ตั้งคำถามผู้ซึ่งเคยมีประสบการณ์มาบ้างว่า คิดเห็นอย่างไร ยกตัวอย่างในกรณีประวัติความเป็นมาของการชุมนุมเรียกร้องสิทธิของพี่น้องปกากะญอ ซึ่งได้ชุมนุมเรียกร้องมาเป็นเวลานานมากกว่า ๑๐ ปี ซึ่งพะต๋จอนิได้เล่าให้พี่น้องเหล่านั้นว่า

¹⁵ หัวข้อนี้ ผู้เรียบเรียงเริ่มพูดคุยกับพะต๋จอนิ ตั้งแต่อยู่ร่วมกันในที่ชุมนุมหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ ๒๕ เมษายน - ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๔๒ หลังจากนั้นก็มีกรพูดคุยเพิ่มเติมเป็นช่วง ๆ แล้วแต่จังหวะเวลา และโอกาส

เมื่อก่อน ช่วงปี ๒๕๓๔-๓๕ ปัญหาชาวบ้านกับกรมป่าไม้ยุ่งมาก ที่จังหวัดกำแพงเพชร ชาวบ้านหลายหมู่บ้านถูกอพยพ ทางราชการก็ไปได้ดูแล ที่ป่ากล้วย จอมทอง ก็ถูกตีมานานแล้ว พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ขานก็จะประกาศเป็นเขตอุทยาน ลุ่มน้ำแม่วางก็จะเป็เขตอุทยาน อันนี้เรื่องใหญ่ ปี ๒๕๓๕ คนบนคอยก็มี คนที่ลุ่มก็มี ก็เลยนัดพูดคุยกันที่วัดใหม่ห้วยมะนาว ช่วงนี้พ่อน้อยบุญ (พ่อน้อยบุญ เสาร์แก้ว ประธานกลุ่มชาวนาห้วยมะนาว ต. บ้านกาด อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่) เป็นก้าเป็นตัวตั้งตัวตี อีกคนหนึ่ง พ่อนานจับ (พ่อนานจับ สิริชัย บ้านแม่สะป๊อก ต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่) ส่วนบนคอย ก็มีหลายคน ที่บ้านหนองเต่าก็มี จอเกาะ (นายจอเกาะ นะปอแต่ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองเต่า ต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่) เป็นแกนนำ ไปชวนชาวบ้านแม่ลานคำ ชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำแม่ขาน แม่วาง คนมาร่วมประชุมหลายที่หลายแห่ง คิดว่า ๓๐-๔๐ หมู่บ้าน ที่ประชุมก็ตกลงกันว่า กลับไปหมู่บ้านตัวเองแล้ว จะช่วยกันอนุรักษ์ คนที่ลุ่มก็อนุรักษ์ คนบนคอยก็อนุรักษ์ หมู่บ้านใครหมู่บ้าน ที่ประชุมครั้งนี้ หมู่เขาเอาพ่อน้อยบุญเป็นหัวหน้า

เรื่องนี้สำคัญ เขาต้องเอาคนที่มีประสบการณ์ คนที่ตั้งใจช่วยคนจน พ่อน้อยบุญสู่มานานแล้ว ถ้าบ่เอาพ่อน้อยบุญมาช่วย บ่ร่วมมือกับคนที่ลุ่มคนพื้นราบ ทำเฉพาะหมู่บนคอย เฉพาะหมู่ปากกะญอ ในที่สุดก็จะขัดกันกับคนบ้านลุ่ม เป็นไปบ่ได้ แก้ปัญหาบ่ได้ เรื่องแบบนี้ต้องร่วมมือกับพี่น้องคนทางลุ่ม อย่างตอนประท้วงเรื่องโรงคอก¹⁶ พ่อน้อยบุญก็ช่วยหมู่เขามาก พ่อนัน (พ่อนัน ทาวงค์ ผู้นำชาวนาบ้านห้วยมะนาว ต. บ้านกาด อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่) ก็ช่วยเยอะ ถ้าคนหมู่นี้บ่ช่วย หมู่แม่วางกับคนที่นี่คงทะเลาะกันเหมะซาก (ทะเลาะกันเกือบจะอ้วกแตก) ต่อมาวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๓๖ ก็มาคุยกันที่วัดบ้านหนองเต่า (อาศรมพระธรรมจาริก บ้านหนองเต่า ต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่) ที่ประชุมก็ตกลงกันตั้ง “เครือข่ายอนุรักษ์ป่าลุ่มน้ำแม่วาง”

ความจริงแล้ว ป่าไม้รังแกชาวบ้านตลอด อย่างตัวเขาโดนรังแกมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๑-๓๒ แล้ว ตอนที่ทำทัวร์ช้าง เจ้าหน้าที่บอกว่า ทำอย่างนี้ผิดกฎหมาย ไล่จับเอาเงิน เอาช้างเอาแพไปไว้ที่ไหน โดนไล่ตลอด ไล่เอาเงิน พอให้เงินก็ไล่ พอไม่ให้ก็ไล่ ถ้าสู้เจ้าหน้าที่ก็อ้างกฎหมาย มาตรา นั้นมาตรานี้ ปัญหาแบบนี้ แสดงว่า เป็นเรื่องนโยบาย นโยบายบ่เป็นธรรม นโยบายเอาเปรียบคนจน เจ้าหน้าที่ก็อ้างกฎหมาย เอาเงินชาวบ้านได้ง่าย แท้จริงแล้ว บ่มีอะไรมา เอาเงินเท่านั้น

16

ประท้วงเรื่องโรงคอก เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๓๕ เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่วางกับนายทุนและชาวบ้านกลุ่มหนึ่งของบ้านห้วยตอง ต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่ นายทุนภายนอกเข้ามาเช่าที่ดินของชาวบ้านห้วยตองประมาณ ๑๐ ไร่ เพื่อทำโรงปลูกดอกไม้เมืองหนาวส่งต่างประเทศ โดยทำฝายกั้นน้ำ และใช้สารเคมีในการเพาะปลูก ฝายกลุ่มอนุรักษ์เห็นว่า การดำเนินการดังกล่าว ทำให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และพื้นที่ก่อสร้างอยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำของชาวบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ไม่เห็นด้วย ต้องการให้นายทุนย้ายโรงเพาะปลูกดอกไม้ไปที่อื่น แต่ฝ่ายนายทุนไม่ยอม กลุ่มอนุรักษ์จึงทำการประท้วง ให้เจ้าหน้าที่เข้ามาดำเนินการ แต่เจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้ดำเนินการ โดยเด็ดขาด นายทุนทำต่อจนเจ็อง

ต่อมาช่วงปี ๒๕๓๕-๓๖ ยุ่งหลายเรื่องหลายที่ พี่น้องปลูกหอมหัวใหญ่แม่วาง ราคาขายบดี ก็ประท้วงครั้งหนึ่ง พี่น้องแม่แตง แม่ริม ปลูกถั่วเหลืองขายขาดทุน ก็ประท้วงครั้งหนึ่ง อ้ายชีว (นายทิวีศิลป์ ศรีเรือง ชาวบ้านห้วยแก้ว ต. ห้วยแก้ว อ. แม่ออน จ. เชียงใหม่) ก็ประท้วงเรื่องป่าไม้ อ้ายชีวต่อสู้ป่าไม้ตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ แล้ว มีประสบการณ์มากกว่าคนอื่น เอ !! เป็นอย่างนี้ ประท้วงเป็นหย่อม ๆ เป็นครั้ง ๆ แก้ปัญหาไม่ได้ เขาต้องคุ้ยกระชั้นด้วย ระยะกลาง ระยะยาวด้วย อย่างคิดว่าน่าจะร่วมมือกันดีกว่า หมู่บندوقก็มีปัญหา ถูกจับที่นั่น ๑ คน ๒ คน ถูกจับ ที่นี้ ๑ คน ๒ คน ที่จอมทองก็มีปัญหา คิดดูแล้ว คนหมู่นี้จะรวมกันดีที่สุด น่าจะแก้ไขได้ พอดีมีนักพัฒนาเอกชน ๒-๓ คน เขาสนใจปัญหาชาวบ้าน ทำงานพัฒนาร่วมกับชาวบ้าน วันหนึ่งก็ลงไปประสาน ขอให้ นักพัฒนาเป็นคนประสาน เอาคนหมู่นี้มาประชุมแลกเปลี่ยนกัน ประชุมกันที่ ม.ช. ที่บ้านไถลือสถาบันวิจัยสังคม (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) วันนั้นที่ประชุมก็จัดตั้ง คณ. (เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ) มีอ้ายสมคิด เป็นประธาน (นายสมคิด ชะแสน ประธานกลุ่มผู้ปลูกถั่วเหลือง ต. สะลวง อ. แม่แตง จ. เชียงใหม่) มีเฮา อ้ายสะอาด แล้วก็อ้ายชีว เป็นรองประธาน (นายสะอาด จันทรไชยชนะ ประธานกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารเคมี ต. สะเมิงเหนือ อ. สะเมิง จ. เชียงใหม่) อ้ายสมคิดเป็นประธาน ๖ เดือน เขาบอกว่า เขามีงานยุ่งมาก ทำหน้าที่ประธาน คณ. บ่ได้แล้ว เขาลาออกไป เขาเป็นต่ออีก ๖ เดือน

พอดีปีนี้ หมู่เฮามีปัญหายุ่งยากหลายเรื่อง ตัวแทนชาวบ้าน พยายามขอพูดกับตัวแทนรัฐบาล แต่ก็บ่ได้พูด ปลายปี ๒๕๓๖ นายชวน (นายชวน หลีกภัย) มาที่แม่โจ้ (มหาวิทยาลัยแม่โจ้ อ. สันทราย จ. เชียงใหม่) เป็นปรับเรื่องร้องทุกข์ หมู่เฮาไปยื่นที่โรงแรมอะหยังบู่ใกล้แม่น้ำปิง เป็นที่ปรับ เขาพยายามติดต่อกับคนเมืองคนหนึ่ง ตัวเล็ก ๆ หมู่บ้านอยู่ดินดอยสุเทพ เขามีปัญหากับอุทยานดอยสุเทพ เขาเอาชาวบ้านไป ๑๐๐ คนกว่า ไปยื่นหนังสือให้ชวน เขาคิดว่าจะอาศัยเขา แต่พอยื่นหนังสือแล้ว พี่น้องดอยสุเทพกลับเลย เขากับอ้ายชีว เตรียมหนังสือแล้ว ยื่นหนังสือหื้อชวนบ่ได้ เขา ๒ คนก็เดินเข้าไปหาชวน ดำรวจจับเฮาไว้ อ้ายชีวทำตัวเหมือนนักข่าว มีกล้องถ่ายรูปด้วย ขึ้นไปข้างบนได้ แต่นายชวนกลับไปแล้ว ตัวเฮาโดนเจ้าหน้าที่ดำ ดำรวจคนหนึ่งดำเฮาว่า ตัวเก่ามากคนเดียว มารบกวนเจ้านาย ทำอย่างนี้บ่ดี ถ้าชาวบ้านมีปัญหาจริง ต้องการยื่นหนังสือ ยังบ่มาสัก ๔๐๐-๕๐๐ คน มาคนเดียวมาเยะหยัง บ่มีประโยชน์

ยื่นหนังสือให้ชวนบ่ได้ ชาวบ้านก็มีปัญหาเรื่อย ๆ หมู่เฮาก็ประชุมกัน จะเอาอย่างไรดี ผู้นำชาวบ้านที่ร่วมประชุม บอกว่าน่าจะลงเดินขบวนสักครั้ง คุยกันไปคุยกันมา ก็ตกลงกันว่า หมู่เฮาจะลงเดินขบวน พอนักคนที่จะเข้าร่วม ที่ประชุมก็ถามกันว่า ที่ไหนจะมากันคน ตอนนั้นเฮากะไว้ว่า กลุ่มน้ำแม่จาน-แม่วาง คนเดือดร้อนแน่นอน ๒,๐๐๐ กว่าคน ที่ตำบลแม่ทาก็ได้อีก ๒,๐๐๐ กว่า

คน รวมแล้ว ๔,๐๐๐ คน พอได้อย่างนี้ก็ต้องมาปรึกษาอาจารย์ที่ ม.ช. ว่า ชาวบ้านเค็ดร่อน ประมาณ ๔,๐๐๐ คน จะเดินขบวนยื่นหนังสือให้รัฐบาล ทำได้ไหม อาจารย์นั้นก็บอกว่า ทำได้ หมู่เฮาก็ประชุมอีกครั้ง ที่ประชุมก็สรุปว่า ให้ ๒ พื้นที่นี้ เป็นกำลังหลัก พื้นที่อื่น ถ้าอยากมาร่วมก็มาเลย คนบ่อแก้ว วัดจันทร์ ก็เข้าร่วม พื้นที่จากทางเชียงราย คนบ้านป่าเมียง ถูกประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติดอยหลวง พื้นที่ปกากะญอแม่ยางมีน อุทยานแห่งชาติดอยเวียงผาก็มา พื้นที่ทางแม่น้ำกกเชียงรายก็มาเยอะ พื้นที่จังหวัดตากขึ้นมา ๒-๓ ลำรถ แต่ถูกกักไว้ที่ลำปาง คนร่วมชุมนุมประมาณ ๑๓,๐๐๐ คน หมู่เฮาบ่เคยเดินขบวนสักครั้ง ตอนนั้นเขาเป็นแกนนำ เหนื่อยมาก เดินจาก มช. ผ่านเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เดินไปจนถึงอำเภอแม่ทา ๗ วัน ๗ คืน เหนื่อยจริง ๆ

พอปี ๒๕๔๑-๔๒ สู้ไปสู้มาเหลือแต่คนปกากะญอ เขาก็คิดว่า สงสัยจะบ่ได้เรื่องแล้ว คนจน คนมีปัญหาต้องรวมกลุ่มกัน อันนี้เป็นความคิดหลัก ถ้าคนจนแบ่งแยกกัน บ่ช่วยเหลือกัน บ่ร่วมมือกัน อันนี้อันตราย เรื่องนี้เขาก็ปรึกษากับสมชัย (นายสมชัย ศิริชัย ประธานเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๔๒) ว่าหมู่เฮาเนาะจะทำงานกับพี่น้องชาวไร่ชาวนาทางลุ่มด้วย สมชัยก็ไปประสานงานกับ พี่น้องชาวไร่ชาวนา จริง ๆ แล้ว กลุ่มพี่น้องชาวไร่ชาวนา เป็นกลุ่มเป็นก้อนมานานแล้ว รวมตัวกันมาตั้งแต่ปี ๒๕๑๕-๑๖ ตอนนั้นเข้มแข็งมาก ต่อรองเรื่องค่าเช่านาก็ได้ อย่างที่ช่อแล แม่แตง (บ้านช่อแล ต. ช่อแล อ. แม่แตง จ. เชียงใหม่) ต่อรองปฏิรูปที่ดินก็ได้ พอสมชัยไปประสาน พี่น้องชาวนาก็เป็นกลุ่มเป็นก้อน มีความเข้มแข็ง กลุ่มพี่น้องคนพื้นราบก็ขยายตัวไปจังหวัดอื่นตามกลุ่มเดิม ที่แพร่ก็มี ที่น่านก็มี คนจนต้องรวมตัวกัน

7. หลักความเชื่อพื้นฐานและการต่อสู้ของคนจน

เขาคิดดูแล้ว การต่อสู้ของคนจนต้องมีอ่อนมีแข็ง กลุ่มคนจน บ่ใช่ราชการ บางทีก็เข้มแข็ง บางทีก็อ่อนแอ อันนี้เป็นธรรมชาติ ถ้าแข็งตัวมาก ก็ถูกตีง่าย ทำให้แตกได้ง่าย กลุ่มคนจน ธรรมชาติแล้ว บ่ใช่นักสู้แต่ มันบ่ใช่ทหารบ่ใช่ตำรวจ มันเป็นคนเรียกร้อง เรียกร้องนิด ๆ หน่อย ๆ เรียกร้องชีวิตของตัวเอง สมัยนี้คนจนเข้มแข็งบ่ได้ ลองคิดดู สมัยนี้นักศึกษาก็อ่อนแอ อาจารย์ก็อ่อนแอ ชาวบ้านคนจนจะเข้มแข็ง อันนี้เป็นไปได้ยาก ถ้าดูธรรมชาติ ดูภูเขาที่ยังมีสูง ๆ ต่ำ ดูทะเล ยังมีคลื่นเล็ก คลื่นใหญ่ คนเขาก็เหมือนกัน การต่อสู้ระหว่างคนรวยกับคนจน คนมีอำนาจกับคนบ่มีอำนาจ เกิดขึ้นตลอด เป็นธรรมชาติ ต้องขึ้น ๆ ลง ๆ มันเอาชนะกันสมบูรณ์บ่ได้

เรื่องอย่างนี้ ต้องศึกษาประวัติศาสตร์ การต่อสู้นี้มี ๒,๐๐๐ กว่าปีมาแล้ว คนทุกวันนี้แม้จะพัฒนาเจริญแล้ว มีประเทศดีแล้ว ก็ฆ่าก็ยังกันอยู่ อย่างประเทศอิสราเอล เมื่อก่อนเป็นทาส ก็ต่อสู้จนโมเสสพามาหาแผ่นดินใหม่ แผ่นดินพระเจ้า แต่ก็ถูกขับไล่ ต้องต่อสู้ จนตั้งประเทศได้ แล้วก็

พัฒนาประเทศจนเจริญ แต่เดิมนี่บ่ใช่ว่า อิสราเอลจะไม่สู้รบ มันก็ยังฆ่ากันยิงกันเหมือน ๒,๐๐๐ ปีที่แล้ว บ่ยับตัวดีขึ้นเท่าใด อาจเปลี่ยนรูปแบบนิดหน่อย อย่างประเทศไอร์แลนด์กับประเทศอังกฤษ ก็ทะเลาะกันมานาน ๕๐๐ กว่าปีแล้ว บ่จบ อันนี้เป็นความจริงของโลก ความจริงที่ต้องมีการต่อสู้ ผู้มีอำนาจกับผู้บ่มีอำนาจ ทาสกับนายทาส คนที่เอาเปรียบกับคนที่เสียเปรียบ

การต่อสู้ของหมู่เฮา ต้องปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ หมายความว่า ต้องรู้แจ้งรู้อ่อน เหมือนคลื่นทะเล มีใหญ่มีเล็ก เหมือนลมพัดเบา ๆ ก็สบาย พอพัดแรงก็ยุ่ง ต้องอ่อนบ้างแข็งบ้าง ต้องดูให้ดี อย่างหนึ่งชาวบ้านมีกลุ่มมืองค์กรอยู่แล้ว บ่ต้องไปเร่ง บางครั้งอาจต้องต่อสู้บ้าง บางครั้งต้องลงสู่หมู่บ้าน ทำหมู่บ้าน ทำครอบครัว ทำกลุ่มองค์กรให้ดี การต่อสู้แบบนี้ ใช้เวลายาวนาน ต้องสร้างฐานให้ดี ฐานครอบครัว ฐานเศรษฐกิจ ต้องดีบ้าง กลุ่มเยาวชนก็ต้องสร้างให้ดี ให้ใช้งานได้ บางเรื่องต้องทำเป็นชีวิต อย่างการอนุรักษ์ อันนี้เป็นชีวิตคนป่าคนดอย ต้องทำอย่างต่อเนื่อง ทำให้ดี บ่ต้องหวังว่า จะสมบูรณ์ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ เป้าหมายของการอนุรักษ์ คือ ชีวิตที่สุขสบายของคนป่าคนดอย ชีวิตที่ดีของลูกหลาน บ่ต้องคิดว่าจะเอาไปต่อรอง ต่อสู้กับใคร

หนูตัวเล็กนิดเดียว คนสร้างขึ้นมาบ่ได้ ปลาตัวนิดเดียว ก็สร้างขึ้นมาได้ เหลืออยู่ชนิด ๆ หน่อย ๆ คนทำได้อย่างเดียว ต้องช่วยกันอนุรักษ์ คนเฒ่าคนแก่สอนว่า “อี ซี เอ่อ ตะ บี เต๊ะ แหว่ จี” แปลว่า โลกต่อไป เมล็ดทุกสิ่งทุกอย่างเหลือเพียงแค่ ๑ กำมือเท่านั้น จะขยายได้อย่างไร บ่ขยายได้อย่างไร หรือจะกินจนหมดเลย หรือจะเก็บไว้ อันนี้แล้วแต่ลูกหลาน เรื่องอย่างนี้ คนส่วนหนึ่ง ก็เห็นด้วย แต่คนอีกส่วนหนึ่ง ก็มองบ่เห็น อย่างบ้านหนองเต่า คนส่วนหนึ่งก็ช่วยดี ทำอะไรก็ช่วยกันทำ แต่คนอีกส่วนหนึ่ง บ่เห็นด้วย บ่เอา กับคนอื่น บางทีขัดขวางก็มี

การต่อสู้ของคนจน ต้องมีหลายอย่างหลายรูปแบบ ใช้รูปแบบเดียวบ่ได้ เมื่อก่อนการชุมนุมประท้วง ให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลงกฎหมาย เปลี่ยนแปลงนโยบาย ก็ใช้ได้ รูปแบบนี้หมู่เฮาก็ใช้มา ๗ ปีแล้ว อย่างปี ๒๕๔๐ ก็อยู่หน้าทำเนียบ ๕๕ วัน ตามความเชื่อคนปกากะญอ เมื่อถึง ๗ ปี ต้องเปลี่ยนแปลง หมายความว่า การต่อสู้ของคนจน ถึงเวลาเปลี่ยนรูปแบบแล้ว ที่แน่นอน ต้องต่อสู้ หลีกเลียงบ่ได้ จะสู้อย่างไร มีรูปแบบอย่างไร ก็ว่ากันไป ต้องคิดมากขึ้น

อย่างหนึ่งสำคัญ หมู่เฮาเป็นคนจน คนบ่มีอำนาจ คนเสียงบ่ดัง พุดไปแล้วบ่มีคนฟัง ถ้าจะว่าไปแล้ว ก็เหมือนคนหูหนวก คนตาบอด คนง่อย คนใบ้ ในพระคัมภีร์เขียนไว้แล้ว คนหมู่นี้ต้องการให้พระเยซู รักษาความเจ็บป่วยของตน แต่คนที่แวดล้อมพระเยซูมีมาก บางคนเห็นคนเหล่านี้แล้ว ก็ต้องการให้เข้าใกล้พระเยซู คนหมู่นี้ก็เข้าไปหาพระเยซูไม่ได้ คนหมู่นี้เหลือแต่ปาก ทำอะไรบ่ได้ หมู่เฮาก็ต้องตะโกน ส่งเสียงร้องดัง ๆ ดังจนให้พระเยซูได้ยิน ร้องด้วยความเชื่อ ร้อง

อยู่อย่างนั้น ไปที่ไหนก็ร้อง เขาไม่รู้ว่ พระเยซูอยู่ไหน คิดว่า ต้องหาพระเยซูอย่างเดียว ไปที่ไหน เขาก็ร้อง ๆ ๆ จนพระเยซูได้ยิน แล้วมารักษาหมู่เขาจนหายป่วย หมู่เขาก็เหมือนกัน หมู่เขาคนจน คนบ่มีอำนาจ ความจริงแล้วก็เหมือนคนไข้ คนง่อย คนตาบอด หูหนวก ทำอะไรก็ทำบ่ได้ คุยกับรัฐบาลก็ยาก คุยแล้วก็บ่มีคนฟัง บางคนฟังแล้วก็บ่ได้ยิน อันนี้บ่ใช่เรื่องธรรมดา เขาต้องร้อง ตะโกนอย่างเดียว ร้องตะโกนไปเรื่อย ๆ หนึ่งคนร้องบ่ดัง ก็ต้องช่วยกันร้องหลาย ๆ คน ร้อง ๑๐๐ คนบ่ดัง ก็ต้องร้อง ๒๐๐-๓๐๐ คน ร้องตะโกนอย่างนี้ เป็นหน้าที่คนจน

คนเกิดมาบนโลก ต้องนึกว่าตัวเอง โดยที่อยู่วันนี้ หรือที่อยู่ที่นี่ ต้องถือว่า เป็นพระประสงค์ของพระเป็นเจ้า แต่ละคน แต่ละอย่าง เกิดมาเป็นเครื่องมือของพระเป็นเจ้า ถ้าจะว่าไป บางคนอาจจะเป็นวินัยมือถือ เป็นแคน เป็นไวโอลิน อาจจะเป็อะไรต่าง ๆ แต่ก็ถือว่าแต่ละคนทำหน้าที่อีกส่วนหนึ่ง หน้าที่เป็นเครื่องมือของพระเป็นเจ้า เพราะเขาเกิดมา ก่อนที่เสาคจะเกิด พระเจ้า อาจจะวางแผนให้เสาคไว้เรียบร้อยแล้ว คุณจะต้องทำหน้าที่อย่างนี้ ต้องทำหน้าที่สมุนไพร ทำหน้าที่เป็นคันไม้ เป็นดินอย่างนี้ เป็นก้อนหินอย่างนี้ อันนี้เป็นรูปธรรม

ในส่วนที่เป็นจิตวิญญาณ พระเจ้าก็อาจจะมอบหมายให้ต่างกัน มอบให้พวกเราเป็นเครื่องมืออย่างนี้ โดยที่เสาครู้ตัวก็ได้ ถ้าเสาคเข้าใจว่า ชีวิตตัวเองเป็นเครื่องมือของพระเป็นเจ้าอันหนึ่ง คิดว่าจะทำงานที่ไหนอย่างไร ถ้าเสาครู้หน้าที่ตรงนี้ คิดว่าเสาคเป็นเครื่องมือของพระเป็นเจ้า เสาคก็พยายามรับใช้ ฟังบารมีของพระเป็นเจ้ารับใช้กัน บางทีคนที่เกิดมา รู้ว่าตัวเองเป็นเครื่องมือของพระเป็นเจ้า แต่ยังไม่ประสานกับคนอื่น เครื่องมืออันอื่น อันนี้ เสาคก็ต้องพยายาม ทำความเข้าใจให้เครื่องมืออื่นประสาน รับใช้กัน อย่างการชุมนุม การเดินป่า เป็นการประสาน เป็นการซ่อมเครื่องมือชนิด ๆ หน่อย ๆ เติมบางส่วน อันนี้พระเยซูบอกว่า ถ้าคุณจะทำหน้าที่ของคุณให้ดีที่สุด คุณต้องถูกทรมาน อันนี้คุณต้องอดทน ต้องยินยอม ต้องทำหน้าที่ให้ดี มันคงในหน้าที่ ถ้าเป็นอย่างนี้ แน่ นอนพระเยซู เตรียมที่อยู่ในโลกหน้า ในสวรรค์ไว้แล้ว สำหรับเสาค พระคัมภีร์เขียนไว้ว่า ๑๒ อัครสาวก ของพระเยซู ทำหน้าที่ประกาศความเชื่อ ที่สุด ๑๑ คน ถูกฆ่าตายหมดเลย เหลือ ๑ คน ต้องทิ้งครอบครัวไปเลย อันนี้เป็นบทเรียนที่เสาคต้องคิด เสาคจะทำหน้าที่อย่างไร ต่อสู้อย่างไร ที่เสาคจะบ่ตาย บ่ต้องทิ้งครอบครัว เรื่องนี้ ทำทนายเสาคมาก เสาคต้องพยายามทำให้ได้

บทที่ ๕ ชีวิตชาวบ้านในยุคพัฒนา

“.....สมัยนี้คนแพ้หลายอย่าง แพ้วิทยาศาสตร์ แพ้เทคโนโลยี แพ้อย่างไม่มีเงื่อนไข เดี่ยวนี้คนไปได้นับถือความดี นับถือวัตถุ รยยนต์เอาไว้บรรทุก คนมีรถเก๋งหน้าตาก็ดีกว่าคนมีรถปิคอัพ แบบนี้ ทรัพยากรธรรมชาติ..มีปัญหาแน่นอน อย่างป่าไม้...เมื่อเทคโนโลยีดีขึ้น ถนนดีขึ้น ป่าก็หมด ปลาในน้ำ ถ้าค่อย ๆ หากินปลาก็คงหมดไปอย่างนี้ แต่เดี๋ยวนี้มีวิธีการ มีเทคโนโลยี บางคนก็ใช้ไฟฟ้าช็อต บางคนก็ใช้ยาเบื่อ ทำอย่างนี้ ในที่สุดก็ฆ่าตัวเอง.....”

การดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาในปัจจุบัน นอกจากต้องเผชิญกับปัญหาความอดอยากยากจน และการแพร่ระบาดของยาเสพติดแล้ว หากยังต้องเผชิญกับการขยายอำนาจของรัฐเหนือพื้นที่ และการแผ่อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดด้วย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้เฒ่าผู้แก่ต่างเฝ้ามองความเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมกันนั้น ก็พยายามป้องกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่หลากหลายรูปแบบ ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวปกากะญอหลายหมู่บ้าน พยายามฟื้นฟูพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรวมตัวของคนในชุมชน เช่น พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ หรือ “เอะบ๊ะกะ” หรือการฟื้นฟู “เบลาะ” ซึ่งเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารจัดการหมู่บ้าน ในส่วนของชาวลานูที่ฟื้นฟูขบวนการทางศาสนาที่เรียกว่า “บูหม่าเว” ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อและระบบศีลธรรม ข้อควรประพฤติปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวัน เป็นต้น หากย้อนถามพะตังจอนิถึงข้อคิดเห็นต่อที่มาที่ไป และสภาพปัญหาของชุมชนชาวเขาแล้ว พะตังจอนิจะให้ข้อคิดเห็นว่า

1. ชีวิตคนบนดอย และปัญหาระบบข้อมูล¹

การทำมาหากินบนดอย ชีวิตบนดอย คนในเมืองเข้าใจได้บ้างเท่าใด วัฒนธรรมต่างกัน คิดก็ต่างกัน บางทีมีโอกาสนั่งคุยกัน คุยถึงถึงชีวิตบ้าง คุยถึงปัญหาบ้าง บางครั้งก็คุยกันแทบไม่รู้เรื่อง แต่ละฝ่ายก็บ่เข้าใจชีวิต บ่เข้าใจปัญหากัน บ่เข้าใจว่า ทำไมคนบนดอยต่างป่าทำไร่ ทำไมบ่ทำอย่างอื่นที่บ่ต้องตัดต้นไม้ เรื่องนี้สำคัญมาก เพราะเป็นต้นเหตุความรุนแรงได้ เมื่อปี ๑๕ นักศึกษาดายเยอะเยอะก็เพราะบ่เข้าใจกัน เหมือนที่หมู่เฮารวมตัวเรียกร้อง ให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลง

¹ หัวข้อที่ ๑-๔ เรียบเรียงจากการพูดคุยกับพะตังจอนิที่บ้านหนองเต่า และคำพูดของพะตังจอนิ ซึ่งไปพูดตามที่ต่าง ๆ ในหลายเวลาและโอกาส เช่น พูดกับกลุ่มนักศึกษาเพื่อนชนเผ่า สถาบันราชภัฏเชียงราย เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ณ ศูนย์วัฒนธรรมกระเจงกา บ้านห้วยขม ต. แม่ยาว อ. เมือง จ. เชียงราย, พูดกับคณะดูงานแลกเปลี่ยน ที่นำมาโดยโครงการสิริเจริญวิสาสะ อำเภอแม่แจ่ม รวมทั้งนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่มาเยี่ยมเยียนที่บ้าน เป็นต้น

กฎหมายป่าไม้ ตั้งหมู่บ้านคนจนหน้าศาลากลาง (ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่) อยู่กันที่นั่น ๒๘ วัน คนในเมืองเชียงใหม่ ก็บ่เข้าใจเท่าใด อย่างหนึ่ง บ่เคยคุยกันมาก่อน อีกอย่างหนึ่ง เรื่องมันยากด้วย ชับซ้อนด้วย เรื่องเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงกฎหมาย เรื่องขอมติคณะรัฐมนตรี เรื่องพวกนี้เข้าใจยาก เรื่องสัญญาซื้อขาย คนทั่วไปที่มีปัญหา อย่างพี่น้องในเมือง แน่نونก็ต้องคิดว่า คนที่มีสัญญา คนที่เรียกร้องสัญญา บ่ใช่คนไทย คนกลุ่มนี้อพยพมาจากพม่า อพยพมาจากลาว ความจริงแล้ว ชาวเขาบ่ใช่คนอพยพ เขาอยู่ในประเทศไทยหลายร้อยปีแล้ว มันเป็นความผิดของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ที่บ่ยอมทำสัญญา ทำบัตรประจำตัวประชาชนให้ชาวเขา สมัยก่อนอย่าว่าแต่คุยกันเลย พอชาวเขาเห็นเจ้าหน้าที่ เห็นคนเมือง เขาก็วิ่งหนีแล้ว

สมัยก่อน คนชาวเขาพูดไทยบ่ได้ อย่างหนึ่งเพราะอยู่ใกล้ อยู่บนดอยสูง เจ้าหน้าที่ไปหา ก็ยาก ชาวบ้านลงมาหาเจ้าหน้าที่ก็ยาก คนเฒ่าคนแก่บางคนอยู่แค่แม่วาง ตัวเมืองเชียงใหม่ ก็บ่เคยมาก็มี เห็นหน้าเจ้าหน้าที่ ก็เหมือนวัวกับควาย คุยกันบ่รู้เรื่อง เห็นหน้ากันแล้ว ก็เห็นบ่ตาย ได้แต่ส่งเสียง บื้อ ๆ แบ้ว ๆ เท่านั้น ปัญหาที่ถูกเก็บ ถูกอัดไว้หลายสิบปี พอบนดอยเจริญ มีถนนมีไฟฟ้า คนชาวเขาสมัยนี้ พูดภาษาไทยได้ ลงมาติดต่อในเมืองทุกวัน ต้องเรียนหนังสือ ต้องไปโรงพยาบาล ต้องทำงานรับจ้างคนในเมือง ถ้าบ่มีสัญญา บ่มีบัตรประชาชน ค่าจ้างก็ได้อันเต็ม ชาวเขาที่เป็นคนไทย ก็อยากได้สัญญาให้ถูกกฎหมาย ไปหาเจ้าหน้าที่ ก็บ่ยอมทำให้ วันหนึ่งก็ระเบิด เจ้าหน้าที่บ่บอกว่า เป็นเรื่องกฎหมาย แต่ชาวบ้านรู้ว่าบ่ใช่ มันเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับเงิน ถ้าชาวบ้านมีเงินให้เจ้าหน้าที่ มีเงินให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เรื่องนี้ก็ทำได้ทันที แต่ที่ชาวบ้านบ่มีเงิน ชาวบ้านก็ทำบัตรประชาชนบ่ได้ มันบ่เกี่ยวกับกฎหมาย แต่เกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ต้องการเงิน

ถ้าดูลึก ๆ แล้ว เรื่องนี้เป็นปัญหา ๒ อย่าง อย่างหนึ่ง ราชการบ่ยอมรับว่าชาวเขาเป็นคนไทย อย่างหนึ่ง เจ้าหน้าที่อยากได้เงิน เมื่อ ๒ อย่างมาพบกัน ปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็กลายเป็นปัญหาใหญ่ ส่วนคนในเมืองทั่วไป ก็เข้าใจว่าชาวเขา บ่ใช่คนไทย พอบอกว่า “ชาวเขา” ก็คิดถึงคนต่างด้าว ชาวเขาพม่า เมื่อเป็นอย่างนี้ พอพูดถึงปัญหาชาวเขา คนในเมืองบางคน ก็คิดว่าบ่เกี่ยวข้องกับตัวเอง บ่สนใจเลยก็มี อันนี้เป็นเรื่องของรัฐบาล บ่ยอมรับความจริง สร้างกฎหมาย สอนหนังสือ บอกว่า ชาวเขาบ่ใช่คนไทย อันนี้สอนบ่ถูก สอนให้เกิดปัญหา

เรื่องนี้ ชาวเขาเองก็ยาก ต้องอาศัยสื่อมวลชน อาศัยคนในเมือง ที่เคยอยู่กับชาวเขา ถ้าคนหมู่บ้านช่วยพูดคุย คนในเมืองก็เข้าใจชาวเขาได้ ถ้าให้ชาวเขาอธิบาย ภาษานี้ก็เป็นปัญหาอย่างหนึ่ง พูดไทยบ่คล่องบ่ดี พี่น้องในเมืองก็จะงง ที่นี้ก็ยุ่งกันไปใหญ่ บางทีถ้าคนในเมืองมาเรียนรู้ชีวิตของชาวเขา ทำเป็นโครงการก็ได้ คนในเมืองคงเข้าใจชีวิตชาวเขามากขึ้น เรื่องสำคัญ เขาต้องพยายาม

ให้คนอื่นเข้าใจชีวิตชาวเขา เข้าใจปัญหาของหมู่บ้าน เรื่องหาเพื่อน ข้อมูลนี้สำคัญ ตอนที่หมู่บ้านชุมชุมหน้าศาลากลางเชียงใหม่ ดูเหมือนคนกรุงเทพฯ เข้าใจหมู่บ้านมากกว่าคนในเมืองเชียงใหม่ อันนี้เป็นเรื่องแปลก บรู๊ยังงิ ความรู้สึกส่วนตัวตอนนี้ คนกรุงเทพฯ อยู่ไกล แต่เหมือนยอมรับชาวเขาง่าย คนในเมืองเชียงใหม่อยู่ใกล้ แต่ดูเหมือนยาก คิดดูแล้ว ปัญหานี้เป็นเรื่องข้อมูลแน่นอน คนเชียงใหม่ อาจขาดข้อมูลในด้านดี แต่มีข้อมูลในด้านที่บ่ดีเยอะ พอชาวเขาเดือดร้อน คนเชียงใหม่ก็บ่ค่อยสนใจ บางคนก็บอกว่า ชาวเขานี้ยุ่ง ทำให้ชื่อเสียงเชียงใหม่เสียหาย หมู่ที่ทำธุรกิจท่องเที่ยวก็บอกว่า ทำลายบรรยากาศ รัฐบาลต้องจัดการอย่างรวดเร็ว คิดอย่างนี้อันตรายมาก

การที่คนทั่วไปไปเข้าใจปัญหาชาวเขา บางทีบ่ใช่บ่เข้าใจ แต่เป็นข้อกล่าวหา จามาจากเจ้าหน้าที่ จาการาชการ อย่างเรื่องตัดไม้ทำลายป่า พูดเมื่อไหร่ก็บอกว่า ชาวเขาทำลายป่า ถ้าจริง ๆ พี่น้องพื้นราบทำลายป่าเยอะแยะ บางทีนายทุนใหญ่ทำลายป่า แต่ก็บ่ได้คุยถึง อย่างเรื่องยาเสพติด คนทั่วไปก็บอกว่า ชาวเขาค้ายาเสพติด แต่พี่น้องพื้นราบ พี่น้องในเมืองก็ค้าเยอะแยะเหมือนกัน พูดกันแล้ว บ่คิดเบื้องหน้าเบื้องหลัง ลึกลงไปแล้วเป็นอย่างไร เรื่องยาบ้าขายบอ สือออกข่าวทุกวัน จับชาวเขาค้ายาบ้า ตำรวจยิงชาวเขาค้ายาบ้า บ่ดูลึก ๆ ว่าที่มาที่ไปของปัญหานี้เป็นอย่างไร เรื่องอันตรายอย่างนี้ ชาวเขาคนเดียว ทำบ่ได้ มันเกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ นายทุน ผู้มีอำนาจ คนหมู่บ้าน ไร่ชาวเขาแน่นอน ถ้าจะแก้ปัญหานี้จริง ๆ ต้องสืบให้ดี เจ้าหน้าที่ต้องข้อมูลนี้ มีแต่ข้อมูลชาวเขาอย่างนั้น ชาวเขาอย่างนี้ คนที่ได้รับข้อมูลก็บ่ได้คิดนัก สุดท้ายชาวเขาก็ช่วยเหลือเหมือนเดิม

เรื่องการทำมาหากิน ก็เป็นปัญหาใหญ่ สมัยนี้ชาวเขาชอบย้ายหมู่บ้านอยู่ใกล้ถนน ย้ายลงมา ก็บ่ใช่ว่าจะมีที่ทำอะไร ต้องไปรับจ้าง ได้เงินมาซื้อข้าวกินเป็นวัน ๆ พอเห็นยาบ้า ก็ซื้อยาบ้าสูบ อยู่กันปีสองปี หมู่บ้านบ่เหลืออะไรแล้ว บ่มีวัฒนธรรม บ่มีประเพณี ชีวิตก็เปลี่ยนไป คนก็เปลี่ยนไป อันนี้แน่ที่สุด คนในหมู่บ้านทำงานรับจ้างได้เงินวัน ๖๐-๗๐ บาท ซื้ออะไรกินก็บ่พอ ข้าวก็ได้กินข้าวหัก ข้าวอย่างนี้ เมื่อก่อนชาวเขาบ่กิน เอาให้หมู ให้ไก่กิน เดียวนี้ชาวเขากินเหมือนหมูเหมือนไก่ ไปทำงานรับจ้าง ได้เงินมาซื้อข้าวหักกิน ดูชีวิตชาวเขาแล้ว สนุกจริง ๆ พออยู่บ้านใกล้ถนน พี่น้องทางลุ่มก็ขึ้นมาเที่ยวง่าย ตอนกลางคืนมาเที่ยวแล้ว สาวบางคนคิดว่า ถ้าแต่งงานกับพี่น้องทางลุ่มก็จะดี ตัวเก่าคงจะสบาย ที่ไหนได้ พอแต่งงานได้บ่ถึง ๓ วัน เขาก็พาไปขายเป็นผู้หญิงโสเภณีก็มี วิญญาณบางคน พอย้ายลงมาอยู่ใกล้ถนน ก็บ่ยอมทำอะไรทำสวน คิดว่าได้เงินช้า รอรับจ้างอย่างเดียว พอมีงานรับจ้าง ก็เที่ยวบ่หล่งต้องแต่ง คบเพื่อนติดเหล้าติดยา พอมีเงินซื้อยา ก็ไปขโมยไก่บ้าง ของมีค่าบ้าง สุดท้ายก็ต้องไปอยู่ในคุก ปัญหาการทำมาหากิน ปัญหาชีวิตชาวเขาสำคัญที่สุด ต้องทำข้อมูล อธิบายที่มาที่ไปของปัญหาให้ละเอียด พอมีข้อมูล ก็ต้องเผยแพร่ให้พี่น้องพื้นราบ พี่น้องในเมืองเข้าใจ เรื่องนี้นักศึกษา นักพัฒนา น่าจะช่วยกันทำได้

2. คนกับป่า : สองทัศนะของความขัดแย้ง

ปัญหาเรื่องป่าไม้ ความจริงแล้ว กรมป่าไม้ดูแลคนเดียวไม่ได้ ต้องให้ชาวบ้านดูแลด้วย ส่วนชาวบ้าน ถ้าพอมีกิน ก็ไม่มีปัญหานัก ส่วนนายทุน อันนี้เรื่องใหญ่ ทำลายเยอะ ที่ทำอย่างนี้ เพราะแพ้เทคโนโลยี แพ้เงินตรา ต้องการหน้าตา ต้องการเป็นเจ้าของที่ดินที่นี่ อย่างบ้านสามหลัง อยู่บนคอยเหมือนกัน แต่เป็นบ้านของคนมีเงิน มีอำนาจ ถนนก็ทำเข้าไปดี เรื่องนี้ ตอนนี้เขาารู้แล้ว มีอยู่วิธีเดียว เขาต้องช่วยดูแล เขาให้กรมป่าไม้ดูแลมานานแล้ว ต้องเรียกร้อง พื้นที่ป่าไม้ ต้องแบ่งให้เขาดูแลส่วนหนึ่ง หมูเขาเป็นคนอยู่ป่า พ่อแม่เขาก็อยู่ป่า บ่ใช่คนอยู่เมือง เขาอยู่ป่าตั้งแต่สมัยพ่ออ้ายแม่อ้าย เรื่องนี้สำคัญ คนอยู่ในป่า แต่ละคนพอมีโอกาส ต้องเรียกร้อง ต้องดูแลจัดการ ต้องไปคุยที่โน่นบ้างที่นี่บ้าง ไปคุยไปพูดให้เข้าใจกัน ต้องช่วยกันดูแลบ้านใครบ้านมัน สวนใครสวนมัน ครอบครัวยุคไหนครอบครัวยุคไหน เขาต้องทำอย่างนี้ไปก่อน เขาต้องทำในสิ่งเล็ก ๆ ไปก่อน สมัยรัฐบาลชวน คนจนทำอะไร เขาบ่สนใจ เขาเป็นตัวแทนนายทุน เขาเป็นรัฐบาลคนรวย

ความจริง รัฐบาลขายป่าไม้ให้นายทุนมานานแล้ว หยุดขายเมื่อ ๑๐ ปีที่ผ่านมาบ่ขาย ขายมา ๑๐๐ กว่าปี ขายจนไม้หมดป่า สมัยก่อนฝรั่งตัดไม้ดี ๆ งาม ๆ ล่องเต็มแม่น้ำปิงเลย ป่าไม้เป็นรายได้ของรัฐบาล ถ้าจะว่ากันจริง ๆ รัฐบาลเป็นคนทำลายป่า บ่ใช่ชาวเขาทำลาย ชาวเขาอยู่กับป่า เป็นธรรมชาติ ก็เอามือเขาขวานไปตัดไม้ เอาขอบเอาเสียมไปขุดดิน ปลุกผักปลุกข้าวกิน เลี้ยงชีวิต เลี้ยงเมีย อย่างนี้ก็ใช้ได้ คนอยู่ในป่า ถ้าบ่ทำมาหากินอย่างนี้ มีชีวิตอยู่ไม่ได้ รัฐบาลบ่เข้าใจชาวเขา รัฐมนตรีก็บ่รู้เรื่อง เนวินก็บ่รู้เรื่อง (นายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) ปลอดประสพ (นายปลอดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมป่าไม้) ก็เกิดในกรุงเทพฯ บ่รู้เรื่อง ชาวเขา บ่รู้เรื่องชีวิตคนป่าคนคอย คนหมุ่นก็สั่งจับลูกเดียว เขาเข้าใจว่า ชาวเขาทำลายป่า จนป่าหมดคอย เขาถ้าจะบ่ได้อ่านหนังสือประวัติศาสตร์ ประเทศไทยตั้งกรมป่าไม้ บ่ใช่ตั้งขึ้นเพื่อรักษาป่า รัฐบาลตั้งกรมป่าไม้ เพื่อดูแลขายไม้ให้ฝรั่ง ให้คนอังกฤษ อันนี้ชัดเจน เมื่อก่อนกรมป่าไม้ตั้งอยู่ที่เชียงใหม่ ดิถมน้ำปิง ย้ายอยู่กรุงเทพฯ ที่หลัง เรื่องนี้ต้องดูที่ประวัติศาสตร์ บ่ใช่ดูเฉพาะปัจจุบัน คูตี ๆ ตรากรมป่าไม้ บ่ใช่ตราอนุรักษย์ มันเป็นท่อนไม้ หมายความว่า กรมป่าไม้ดูแลท่อนไม้ ดูแลต้นไม้ บ่ใช่ดูแลป่า กรมป่าไม้พูดเรื่องป่าที่หลัง คิดว่า ๑๐ กว่าปี เท่านั้น

เขาต้องเข้าใจ พื้นที่ป่าบ่ใช่มีต้นไม้อย่างเดียว มีคนด้วย คนป่าคนคอย คนอยู่ในป่าในคอย จำเป็นต้องทำอะไรปลูกข้าวกิน ต้องตัดต้นไม้ ถางป่าบ้าง พอฝนตก เจ้าหน้าที่ส่วนหนึ่ง นักวิชาการส่วนหนึ่ง ก็หาว่าคนป่าคนคอย ชาวเขาทำให้น้ำดินพังทะลาย การทำไร่ของชาวเขา ใช้ไม่ได้ ต้องควบคุม ต้องหยุดยั้ง อันนี้สำคัญ เขาฟังรู้ อย่างเอ็ดปี (ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย) ก็มีโครงการ

หยุดยั้งการทำให้เลื่อนลอย ในประเทศไทยจะทำโครงการที่เชิงราย เรื่องคนอยู่ในป่า ฝรั่งเศสส่วนหนึ่งรู้ดี เขาบอกว่า คนพื้นเมืองอยู่ในป่าทั่วโลก ทำมาหากินอย่างนี้มานานแล้ว อาจารย์ฮัลแอนท์ สอนที่อเมริกา เป็นคนอินเดียแดง เป็นเพื่อนอาจารย์ ส. (ส. ศิวรักษ์) ก็บอกเขาอย่างนี้ เขาไปหลายประเทศ ที่ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย ที่ประเทศบราซิล คนพื้นเมืองที่โน่นก็ทำมาหากินเหมือนเรา เรื่องนี้เขาคิดว่า โทษเขาทำผิดฝ่ายเดียวไม่ได้ มันมีข้อจำกัด เขาอยู่บนดอย บ้างป่าทำไร่กิน แล้วจะทำอะไร เขาทำไร่บนดอย เมื่อฝนตก แนนอนดินพังทะลาย อันนี้เป็นธรรมชาติ แต่ได้หมายความว่า คนบนดอยมีวิธีป้องกัน การใช้พื้นที่ทำไร่ ๑ ปี เว้น ๑ ปี ก็เป็นวิธีการหนึ่ง

เรื่องนี้ต้องดูดี ๆ ไร่หมุนเวียน บ้างทำให้ดินพังทะลาย ดินพังบ่เยอะ คนปากะญอทำไร่หมุนเวียน บ้างได้ชุดดิน หมู่เฮถางต้นไม้ ถางหญ้า แล้วเอาเสียมชุดดินรูเล็ก ๆ หยอกเมล็ดข้าว ทิ้งไว้ ๕-๖ วัน ต้นข้าวถึงงอกแล้ว พอต้นข้าวโตขึ้นนิดหน่อย ฝนตกหน้าดินก็บ่พังทะลาย เรื่องนี้ต้องดูดี ๆ เจ้าหน้าที่บางคนบ่เข้าใจ ถามหาเรื่องก็มี ถามโง่ก็มี ถามฉลาดก็มี อย่างบางคนถามว่า ชาวเขาอยู่บนดอย อยู่บนต้นน้ำลำธารใช่ไหม อยู่ในเขตป่าสงวนใช่ไหม ถ้ามองป่า ตัดต้นไม้ผิดใช่ไหม ถามอย่างนี้ ชาวเขาผิดเต็มประตู ผิดแน่นอน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะว่าอ้างกฎหมาย อันนี้ถามแบบหาเรื่อง ถามแล้วแก้ไขปัญหาก็ได้ ถามให้ผิดก็ผิด ถามให้ถูกก็ถูก

ช่วง ๑๐ ปีนี้ หมู่เฮมีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เยอะเหมือนกัน อย่าง ๔-๕ วันก่อน เจ้าหน้าที่หน่วยปางเดิม ก็จับชาวบ้านหนองเต่า ๒ คน เขาไปเลื่อยไม้ทำบ้าน หมู่เฮอาศัยอยู่ในป่า ถ้ามองเขาไม้ในป่าทำบ้าน แล้วจะอยู่อย่างใด ลองคิดดู คนบนดอย จะขนหินขนทรายข้างล่างมาทำบ้าน เป็นไปบ่ได้ เจ้าหน้าที่บ่คิดข้อนี้ บอกว่าทำผิดกฎหมาย จับลูกเดียว พอเจ้าหน้าที่จับ ชาวบ้านก็บ่พอใจ คนทั้งหมู่บ้าน ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ ทั้งผู้หญิง ผู้ชาย ปิดถนนเลย ผู้หญิงนี้ไปเยอะสุด ฝ่ายชาวบ้านก็คิดว่า ตัวเองอยู่ในป่า บ้างมาอยู่วันสองวัน อยู่มาตั้งแต่สมัยพ่ออ้ายแม่อ้าย อยู่มานานแล้ว ถ้ามองเขาไม้ทำบ้าน จะอยู่อย่างใด ฝนตกเดดร้อน เจ้าหน้าที่ก็บ่ร้อนบ่เปียก ฝ่ายเจ้าหน้าที่ก็บอกว่า ชาวบ้านทำผิดกฎหมาย ชาวบ้านบ่ยอม ก็เจรจากัน ชาวบ้านขอไม้ไว้ครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งให้เจ้าหน้าที่เอาไปทำคอก ตอนแรกตกลงกันว่า เจ้าหน้าที่ตรวจป่า พบไม้ของกลาง แต่พบคนทำผิด พอป่าไม้ไปแล้ว เขาบ่ใครดีเท่าใด ปรากฏว่า เจ้าหน้าที่เอาไม้มันไป ฟ้องตำรวจ ป่าไม้บ่พอใจ จะจับชาวบ้านให้ได้ ป่าไม้ต้องการใช้อำนาจ จะให้ตำรวจจับชาวบ้าน พอเป็นอย่างนี้ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อหลวงบ้าน ก็บ่พอใจเหมือนกัน ไปบอกให้ปลัดอำเภอ ช่วยจัดการให้จบไป บ่ต้องยุ่งมาก

หมู่เฮบอกปลัดอำเภอว่า ถ้ามองแก้ไขเรื่องนี้ให้เรียบร้อย ป่าไม้เจ้าหน้าที่ มีปัญหาแน่นอน เจ้าหน้าที่พูดว่า ชาวบ้านแม่วาง ชอบประท้วง อันนี้บ่ใช่ ชาวบ้านคิดว่า ตัวเองเป็นคนท้องถิ่น

ดั้งเดิม ถูกเจ้าหน้าที่รังแก บ่ได้รับความเป็นธรรม เรื่องใช้ไม้ไผ่ป่าเพื่อมีชีวิต บ่ใช้ความผิด คนเฒ่าคนแก่บอกว่า เรื่องอย่างนี้ ถ้าปลัดอำเภอ นายอำเภอช่วยแก้ไข ถ้าเจ้าหน้าที่ทำไปเรื่อย ชาวบ้านก็จะเต็มหน้าว่าการอำเภอ เรื่องซุนนุ่ บ่ใช้เกิดได้ง่าย ๆ มีหลายแง่มุม เป็นเรื่องกฎหมายบ่เป็นธรรม คนจนบ่ใช้มีอำนาจ พูอะไรเจ้านายก็บ่ฟัง พอมีปัญหาบ่มีทางเลือก นอกจากรวมตัวกันแล้ว อย่างอื่นก็ทำอะไรบ่ได้ บ่เหมือนนายทุน คนจนต้องรวมตัวกันอย่างเดียว คนจนก็เหมือนคนเป็นน่อย คนหูหนวก ตาบอด เมื่อหิว อยากกินข้าว หนาว ร้อน ทำได้อย่างเดียวคือ ส่งเสียงร้อง ร้องแล้วบ่มีคนสนใจ ก็ต้องร้องเสียงดังเรื่อย ๆ คนจนมีปัญหา ถ้าร้องเบา ๆ เจ้านายบ่ฟัง รัฐบาลก็บ่ฟัง ที่นี้ก็ต้องร้องดังเรื่อย ๆ เป็นอย่างนี้ ความจริงแล้ว คนจนกำลังทำหน้าที่ บอกปัญหาให้เจ้านาย บอกปัญหาให้รัฐบาล เรื่องนี้เจ้านายก็ดี รัฐบาลก็ดี ต้องฟังคนจน

พอหมู่เขาทำอย่างนี้ รัฐบาลก็เปลี่ยนแผนเหมือนกัน ที่อำเภอจอมทอง กรมป่าไม้ร่วมกับมูลนิธิธรรมนาถ ไปจัดตั้งพี่น้องทางลุ่ม พี่น้องกลุ่มเหมืองกลุ่มฝายต่อต้านพี่น้องบนดอย เจ้าหน้าที่บอกพี่น้องทางลุ่มว่า คนบนดอยตัดไม้ทำลายป่า ทำให้เกิดความแห้งแล้ง น้ำแห้ง แลมนบ่พอ ปลุกผักปลูกไม้ ก็ใช้สารเคมีเยอะ สัตว์เล็กสัตว์น้อยในน้ำตายหมด น้ำแม่กลางก็มีปัญหา พี่น้องบนดอยใช้น้ำเยอะ ปลุกลิ้นจี่ ปลุกคั้นไม้หลายอย่าง กั้นฝายเอาน้ำไปใช้หมด พี่น้องจอมทองบอกว่า รัฐบาลต้องแก้ปัญหานี้ ปีที่แล้วก็ซุนนุ่ที่ทางแยกขึ้นดอยอินทนนท์ เรียกร้องให้รัฐบาลอพยพพี่น้องบนดอย กรมป่าไม้ก็พยายามทำโครงการอพยพ แต่เรื่องอพยพก็บ่ทำให้ได้ง่าย เอาไปเอามา พี่น้องทางลุ่มกับพี่น้องบนดอย บ่เข้าใจกันนักขึ้น กรมป่าไม้ก็อ้างพี่น้องทางลุ่มบีบพี่น้องบนดอย

3. ปัญหาสารเคมี และการทำเกษตรที่สูง

ตอนที่พี่น้องจอมทองซุนนุ่ (กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารอำเภอจอมทอง ได้จัดให้มีการซุนนุ่ในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑) หลายคนบอกว่า พี่น้องบนดอยใช้สารเคมีเยอะ แต่เขาคิดดูแล้ว เรื่องนี้ นักวิชาการ นักวิทยาศาสตร์ของไทย บ่ทันต่อเหตุการณ์ ถ้าจะว่าไปลึก ๆ แล้ว รัฐบาลบ่สนใจแก้ปัญหามาจริง ๆ เจ้าหน้าที่บ่ทำงานจริง ใครจะเอาอะไร ใช้สารเคมีอะไร ก็ปล่อยให้เข้ามาง่าย ๆ เอามาใช้ง่าย ๆ พอฝรั่งบอกว่าใช้สารตัวใหม่ดี ใช้ปุ๋ยตัวใหม่นี้ดี รัฐบาลก็เอาเลย เจ้าหน้าที่ก็บ่รู้เรื่อง หน่วยงานที่รับผิดชอบก็บ่รู้เรื่อง ฝรั่งว่าอย่างไรก็ดีหมด อเมริกาว่าอย่างไรก็ดีหมด อย่างนี้อันตรายประเทศมาก ปัญหาการล้มลงของเศรษฐกิจ อันนี้ตัวอย่างชัดเจน รัฐบาลไทย นักวิชาการไทยที่เกี่ยวข้อง บ่ค่อยมีความคิด ผู้นำประเทศก็เชื่อฟังฝรั่ง เชื่อฟังดีมาก เป็นเด็กดีของ IMF ในที่สุดแล้วเป็นอย่างไร คนไทยคิดหนีบ่สู้คนละก็แสนกล้าน ต้องซื้อน้ำมันใช้ลิตรละ ๑๓-๑๔ บาท หมู่เขาก็เกือบจะตายแล้ว คนที่บ่มีอำนาจพูอะไรก็บ่ได้ ตายอย่างเดียว

ปัญหาสารเคมี บั๊ซเรื่องชาวบ้าน มันเกี่ยวข้องกันหลายส่วน อย่างพี่น้องบนคอย พอเห็นมีขายที่ตลาด ก็ซื้อใช้ลูกเดียว นักวิชาการเรื่องนี้ต้องสนใจ ควบคุมด้วย แก้ไขด้วย ต้องสนใจกันกว่าวิธีอื่น ๆ ด้วย สมุนไพรมีเยอะแยะ เรายังไม่ได้ศึกษา ไม่ได้คิดเอามาใช้ประโยชน์ ไม่ได้คิดทางเลือกอื่น เรื่องนี้ต้องคิดแล้ว บั๊ซโยนความคิดให้ชาวบ้าน ชาวบ้านรู้ใช้อย่างเดียว ถ้าคนที่มีความรู้รับผิดชอบ อย่างนี้เรียกว่า บั๊ซทำงานแล้วยังบั่นเหตุการณ์ด้วย ถ้าจะว่าเขาเขาผิดไปใช้สารเคมี อันนี้ก็ผิดด้วยกันทั้งหมด รัฐบาลก็ผิด เจ้าหน้าที่ก็ผิด ปลอมเข้ามาประเทศ ผ่านตั้งแต่ด่านท่าเรือ ที่กรุงเทพฯ ผ่านด่านตำรวจจังหวัดต่าง ๆ บั๊ซก็ด่าน จนไปถึงบนคอย อย่างนี้ถ้าไปโทษเขาเขาอย่างเดียว บั๊ซถูกแน่นอน รัฐบาลคือคนดูแลประเทศ เจ้าหน้าที่กินเงินภาษีชาวบ้าน ต้องรับผิดชอบปัญหา บั๊ซลอยตัวเหมือนขวน ลอยไปลอยมา บั๊ซทำอะไรอย่าง ระวังสารเคมี เจ้าหน้าที่ต้องมีตัวเลข ปีที่แล้ว ปีนี้สารเคมีเข้ามาท่าเรือ ผ่านกรุงเทพฯ เท่าไร ข้อมูลตรงนี้ต้องชัดเจน

ปัญหานี้ต้องแก้แบบองค์รวม แก้ปัญหาทั้งระบบ ต้องยกเครื่องใหม่ทั้งหมด การแก้ปัญหาตัวนี้ ต้องแก้กันอย่างขนาดใหญ่ เพราะเป็นเรื่องใหญ่ ที่เขาว่า ที่กาญจนบุรี ก็อยู่ใกล้กรุงเทพฯ บริษัทที่เอาสารเคมี ไปทิ้งฝั่งเยอะ ที่บ่อฝ้าย ก็มีปัญหามา สารเคมีฝังในพื้นที่ของทหารด้วย สารเคมีนี้ เอาทิ้งที่ไหน เอาไปฝังที่ไหน ชาวบ้านก็เดือดร้อนที่นั่น อันนี้ เป็นปัญหาของคนที่มีความรู้ ปัญหาของเจ้าหน้าที่ เป็นปัญหาของรัฐบาลด้วย คนหมูนี้นี้มีความรู้ แต่บ่ยอมใช้ความรู้ มีความรู้แล้ว บั๊ซตรวจเช็คให้ดี สารเคมีทะลักเข้ามาตั้งแต่ ๔๐ ปีมาแล้ว แต่คนไทยตื่นเรื่องสารเคมี เรื่องสิ่งแวดล้อมจริง ๆ นี่แค่สิบปีมานี้เอง ถ้าว่าไปแล้ว บั๊ซเหตุการณ์เท่าใด

เรื่องสารเคมี คนต่างประเทศ คนฝรั่งเยอรมัน เจ้าของโรงงานสารเคมีรวมกับคนไทยเยอะ คนไทยซื้อลูกเดียว อย่างยาฆ่าหญ้ากำบ็อกโซน (ยากำจัดวัชพืชชนิดหนึ่ง) ที่เชียงใหม่ ที่จอมทอง ขายเต็มเมืองเลย ยังบั๊ซผิดกฎหมาย บั๊ซมีคนค้า พอคนบนคอยเอาไปใช้ ลูกค้าทุกวัน ค่าอย่างนั้นอย่างนี้ เอาเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่มูลนิธิไปตรวจคุณภาพน้ำ แล้วก็บอกว่า ในน้ำมีสารเคมี ทำให้ปลาตาย ทำให้สิ่งมีชีวิตในน้ำตาย ทำให้แมลงในน้ำสูญพันธุ์ อย่างมูลนิธิโลกสีเขียว ก็เอนักเรียนคนพื้นราบ นักเรียนมัธยม ไปนับแมลงที่อยู่ในน้ำ ที่อำเภอเชียงดาวก็ทำ ที่อำเภอจอมทองก็ทำ พอนับเสร็จก็สรุปว่า ในน้ำมีสิ่งมีชีวิตหลายอย่าง หมูเราต้องช่วยกันอนุรักษ์แม่น้ำ บั๊ซให้น้ำมีสารเคมี ถ้ามีสารเคมีแมลงในน้ำก็จะสูญพันธุ์ แล้วก็สรุปง่าย ๆ ต่อว่า ถ้าบ่อยากให้น้ำสูญพันธุ์ ชาวเขาชาวคอยต้องเลิกใช้สารเคมี บั๊ซให้ใช้สารเคมีในเขตค่าน้ำ ทำแบบนี้อาจจะแก้ปัญหาได้น้อยหนึ่ง แต่ต่อไปพื้นราบกับคนบนคอย จะบ่เข้าใจกัน ทะเลาะกันแน่นอน ความจริงแล้วเรื่องสารเคมี มันผิดกันหลายฝ่าย ถ้าคิดแก้ปัญหาจริง ๆ ต้องยอมรับความจริง เรื่องการควบคุมการซื้อขายในตลาด บั๊ซต้องโยนความคิดให้เขาเขา ค่าเขาเขาอย่างเดียวแน่นอนแก้ปัญหาบ่ได้

ถ้าพิจารณาดี ๆ บ่คิดให้รอบด้าน รัฐบาลทำอย่างนี้ บ่ใช่แก้ปัญหาคำลึงสร้างปัญหา เพิ่มความขัดแย้ง พี่น้องทางลุ่มก็จะเข้าใจว่า ปัญหาเรื่องน้ำเป็นเรื่องชาวเขา บ่เกี่ยวกับตัวเก่า แท้จริงแล้วบ่ใช้อย่างนั้น ปัญหาต่าง ๆ มันเชื่อมโยงกัน มันเกี่ยวข้องกัน แยกปัญหาบนคอยออกจากที่ลุ่มบ่ได้ แยกคนคอยคนลุ่มออกจากบ่ได้ ทำอย่างนั้นต่อไปก็จะเป็นปัญหารุนแรง เรื่องอย่างนี้ฆ่ากันได้ ถ้าความขัดแย้งหลาย ๆ อย่างเกิดขึ้น บ่ถูกแก้ไข รัฐบาลบ่สนใจ เจ้าหน้าที่บ่สนใจ ถ้าขัดแย้งกันมาก ๆ ขัดแย้งกันหลาย ๆ เรื่อง ในที่สุด ก็อาจจะฆ่ากันได้ อาจจะมีตายกันได้ เรื่องนี้ ว่ากันลึก ๆ แล้ว เป็นเรื่องของวัฒนธรรม หมายความว่า เรื่องต่าง ๆ เรื่องเล่าที่ดี นิทานที่ดี เรื่องที่เกิดขึ้น จะแบ่งกันชัดเจน มีฝ่ายคนดีกับฝ่ายคนร้าย มีพระเอกกับผู้ร้าย จะทำอะไรต้องมีคนหนึ่งเป็นพระเอก อีกคนหนึ่งก็เป็นผู้ร้าย ถ้าบ่อย่างนั้น ต่างก็แย่งกันว่า ใครจะเป็นพระเอก หรือบอกอีกฝ่ายว่า คนนั้นเป็นผู้ร้าย เพื่อให้ตัวเก่าจะได้เป็นพระเอก ถ้าเป็นแบบนี้ แน่นอน ชาวเขาก็ต้องเป็นผู้ร้าย บ่ได้เป็นพระเอก ในที่สุดผู้ร้ายก็ตาย ฝ่ายผู้ร้ายบ่พอใจก็ตอบโต้ฝ่ายพระเอก อย่างนี้ก็ยุ่งแน่นอน

4. คนจนบนคอย กับปัญหาของการต่อสู้

ปัญหาคนจน ต้องดูลึก ๆ ดูไกล ๆ เป็นอย่างนี้มานาน ๒,๐๐๐ กว่าปีแล้ว เกี่ยวพันหลายเรื่อง เสาคนจนก็ต้องสู้ การต่อสู้ของคนจน ก็แข็ง ๆ อ่อน ๆ สลับกันไป จะเข้มแข็งตลอดไปไม่ได้ สมัยนี้นักศึกษาที่อ่อนแอ ที่ราชภัฏก็อ่อนแอ ที่ มข. ก็อ่อนแอ ครูบาอาจารย์ นักวิชาการก็อ่อนแอ ชาวบ้านก็ต้องอ่อนแอด้วย ถ้าชาวบ้านเจ็ญนายทุนก็อ่อนลง ถ้านายทุนเจ็ญชาวบ้านก็อ่อนลง อันนี้เป็นธรรมชาติ เป็นกติกาของโลก ธรรมชาติของนายทุนก็เอาเปรียบชาวบ้าน นายทุนก็มีหลายชั้นหลายระดับ นายทุนในหมู่บ้านก็มี นายทุนชาติก็มี นายทุนชาติโลก ก็มานานแล้ว

วิวัฒนาการของทุน ทำให้ปัญหาคนจนซับซ้อน เมื่อก่อนนายทุนเอาคนจน จับคนไปเป็นทาส เอาคนจนทำนาทำไร่ ใช้แรงงานตรง ๆ เดียวนี้นายทุนมีวิชา ใช้วิชาเอาเปรียบคนจน วิชาที่เอาเปรียบคนจนมีเยอะ วิชาป่าไม้ อันนี้ก็อย่างหนึ่ง วิชาอื่น ๆ ก็มี มหาวิทยาลัย ก็เป็นเครื่องมืออันหนึ่ง เอาเปรียบคนจนเหมือนกัน อันนี้ชัดเจน เสาเคยมีประสบการณ์เมื่อ ๕-๖ ปีที่แล้ว² อันนี้ทุนเปลี่ยนรูปแบบไป ก่อนหน้านั้นนายทุนชาติโลก ก็เอาทรัพยากรไม้ แร่ธาตุไปใช้ ต่อมาก็ใช้เงิน ใช้สื่อ ใช้ความรู้ อันนี้ก็เป็นรูปแบบของทุน การต่อสู้ของคนจน ก็ต้องพัฒนารูปแบบ เมื่อ ๒,๐๐๐ ปีแล้วมา นายทุนก็เอาคนจนให้เสือกิน เอาคนจน เอาทาสต่อสู้กับเสือก ต่อสู้กับสิงห์โต นายทุนนั่งดูสนุกสนาน เดียวนี้นายทุนก็เอาหมาไล่กัดคนจน นายทุนก็สนุกเหมือนเดิม ก็เหมือน ๒,๐๐๐ ปีที่

² หมายถึง การถูกตัดน้ำตัดไฟ ปิดห้องน้ำ จากผู้บริหารมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อครั้งชุมนุมใหญ่ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ กรณี การประกาศเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ทับท้ออยู่อาศัยทำกิน (ผู้เรียบเรียง)

ผ่านมา แต่รูปแบบเปลี่ยนเท่านั้น ถ้าคนจนจะต่อสู้ คนจนต้องจับมือกันเยอะ ๆ ต้องหาเพื่อเยอะ ๆ ถ้าหากคิดเล็ก ๆ แล้ว ทุนนิยมกับสังคมนิยมต้องต่อสู้กันอีกนาน ไม่รู้ว่า สังคมนิยมจะต่อสู้สำเร็จเมื่อไร บางประเทศอาจจะสำเร็จก็ได้ มันขึ้น ๆ ลง ๆ ขึ้นกับสถานการณ์ ขึ้นสิ่งแวดล้อมด้วย ความจริงที่เป็นรูปธรรมมองลำบาก บรู๊จจะมองให้ชัดอย่างไร เรื่องนี้พูดยาก

นักพัฒนาบางหมู่ก็คุยกันบอกว่า เรื่องศาสนธรรมกับการพัฒนา น่าจะดี เรื่องนี้คุยกันมาก ฝรั่งเศส คุย ชาวบ้านก็คุยกัน ตอนที่หมู่เขาเดินธรรมยาตรา ที่สะเมิง คนที่เข้าร่วม คนฝรั่งเศสก็มี คนไทย ชาวเขาก็น่า หมู่เขาก็คุยกันอยู่หลายอย่างเกี่ยวกับศาสนา เขาคิดว่า ถ้าจะช่วยแก้ปัญหาได้ ศาสนาน่าจะช่วยได้เยอะ อย่างกินเจ อันนี้ก็น่าสนใจ เดียวนี้ก็มีหลายที่ ที่ภูเก็ตก็มี คนปากกะญูที่ทุ่งใหญ่นเรศวร ก็ไม่กินเนื้อสัตว์ ทำอย่างนี้ก็เป็น การต่อสู้อีกรูปแบบหนึ่ง การเดินขบวนก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง การชุมนุมเดินขบวนชาวบ้าน นักพัฒนา นักวิชาการต้องเกาะกันได้ แต่เดี๋ยวนี้ทำอย่างเก่าอาจมีปัญหาหนักหน่อย คนทั่วไปอาจจะไม่ค่อยรับ การเรียกร้องนโยบายมีหลายรูปแบบ อาจไม่ต้องเดินขบวนก็ได้ อาจต่อสู้ด้วยการปฏิบัติก็ได้ หมายความว่า ต้องควบคุมตัวเอง ที่แน่นอนคือ คนจนทุกที่มีปัญหา แต่รายละเอียดอาจไม่เหมือนกัน อันนี้เขาจะเข้าร่วมอย่างไร ดันเหตุปลายเหตุเป็นอย่างไรวี ตัวนี้เขาต้องวิเคราะห์ให้ดี ต้องวิเคราะห์ฐานรากให้เชื่อมโยงกัน ถ้าวิเคราะห์ตัวนี้ไม่ได้ไม่ชัดเจนการแก้ปัญหาที่ยาก หมายความว่า ขบวนการคนจนจะรวมกันยาก

การต่อสู้ของชาวบ้าน การต่อสู้ของคนจน ปัจจุบันเดิน ๓ ขา มีชาวบ้านอย่างหนึ่ง ร่วมมือกับขบวนการพัฒนา ขบวนการวิชาการ เป็น ๓ ขา ถ้าจะให้ครบต้องเดิน ๗ ขา แต่เป็นไปไม่ได้ ถ้ามี ๗ ขาเมื่อไร โอกาสชนะก็มีมาก ขาที่ ๔ คือชาวบ้านต่อชาวบ้านต้องเชื่อมโยงกัน ต้องมีเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจน เขาอยู่บนคอยต้องเจอกับชาวประมงพื้นบ้าน เจอพี่น้องอีสาน ชาวบ้านต้องเข้าใจกัน ขาที่ ๕ การกำหนดแนวทางการต่อสู้ที่เหมาะสม สู้อย่างไร ไม่สู้อย่างไร เมื่อไรเขาจะสู้ เมื่อไรเขาจะถอย ขาที่ ๖ แวดล้อมโลก เขาต้องหาเพื่อนต่างประเทศ ต้องต่อสู้สากล มีเพื่อนเยอะ ๆ การต่อสู้ขององชานซุจิ ประเทศเพื่อนบ้านไม่สนใจ เพื่อนองชานซุจิไม่มีเลย รัฐบาลพม่าก็ยืนอยู่ได้ ขาที่ ๗ สื่อ ปัจจุบันชาวบ้านไม่มีสื่อของตน ถ้าสื่อไม่มี ทำอย่างไรก็บ่นนะ เพราะเขาจะบ่นมีพันธมิตร บ่มีคนเข้าใจปัญหาของเขา สื่อจะช่วยทำให้คนอื่นเข้าใจปัญหาของเขา บางคนก็ช่วยเขาต่อสู้ได้

ทุกวันนี้คนจนสู้บ่ง่ายเลย ชาวบ้านโดนเตะท้องไปเรื่อย ๆ ที่ดินที่ป่าเป็นท้องของชาวบ้าน ถูกแย่งยึดไป ชาวบ้านไม่มีกิน การต่อสู้ที่ยาก อันนี้เป็นฐานลึก ๆ เขาต้องช่วยกันดูแลทรัพยากร ถ้าท้องของชาวบ้านอ่อน หัวก็อ่อน แต่ทางเลือกก็มีน้อย ต้องพัฒนาที่อยู่ที่ดี อันนี้ก็เป็นเรื่องความคิดอีก จะดีไม่ดีอยู่ที่ความคิด เดียวนี้คนคอยทั่วไปย้ายลงมาอยู่ในเมือง ๔๐ เปอร์เซนต์แล้ว

ลงมาอยู่ในเมือง ก็เป็นคนจนในเมือง อยู่สลัม เรื่องอย่างนี้ก็เกิดขึ้นทั่วไป ที่บ้านเขาเกิด ที่อื่นก็เกิดเหมือนกัน เขาไปกรุงอัมสเตอร์ดัม เขาเห็นคนขายนั่งหน้าบ้านคนรวย คนจนนี้เหมือนหมาเฝ้าบ้านคนรวย ต้องไปรับจ้างนั่งอยู่หน้าบ้านคนมีเงิน บริเวณนั้นมีนายทุนอยู่ คนจนก็ไปเฝ้าบ้านให้นายทุนตลอดวันตลอดคืน บางทีก็ตีหมูเดียวกัน ตีกับคนที่เฝ้าบ้านด้วยกัน เรื่องของคน ผู้เฒ่าผู้แก่สอนว่า คนดิมิเท่ากับเม็ดทราย ๑ กำมือ แต่คนที่ไม่มีดิมิเท่ากับเม็ดทราย ๓ กำมือ

ปัญหาคนจน ที่สำคัญแพ้นเอง แพ้สิ่งของที่คนสร้างขึ้น อันนี้แพ้งริง ๆ เหมือนผึ้ง สร้างรัง สร้างน้ำผึ้ง ผึ้งบางตัว เมื่อตกไปในน้ำผึ้งที่ทำ บางตัวก็เดินออกรัง มาพบน้ำฝน น้ำค้าง ก็รอดตาย บางตัวเดินออกรังมาแล้ว ไม่พบอะไรสักอย่าง เดินไปเรื่อย ๆ อีกหน่อยก็ตาย ถ้าดูอีกอย่างหนึ่ง น้ำในอ่างใหญ่ เขาเอาเม็ดงา เม็ดทรายเม็ดเดียวโยนลงไป น้ำในอ่างก็กระเทือนเหมือนกัน แต่กระเทือนน้อย ถ้าเขาโยนหลายเม็ด น้ำก็กระเทือนใหญ่ ต่างกัน เรื่องนี้ต้องค่อย ๆ คิด

5. ชีวิตที่ทันสมัยในยุคการพัฒนา

เรื่องชีวิต ถ้าจะพูดไปก็เหมือนแก้ตัว เรื่องความทันสมัย คนบนคอยก็ต้องการพัฒนา ต้องการเหมือนพี่น้องทางลุ่ม อย่างพี่น้องม้งนี้ เล่าว่า เกิดมาชาตินี้ ถ้าซื้อรถยนต์มาขับได้ขอตายดีกว่า พี่น้องม้งต้องการมีรถยนต์ ปลุกดอก ปลุกกระหล่ำขาย ได้เงินเท่าไรก็บู้จักพอ ทำงานตั้งแต่ตีสามตีสี่ ปักบ้านเป็น ๘ โมง ๑๐ โมง (๓-๔ ทุ่ม) ปลุกกระหล่ำถ้าบู้ชู้บู้ชู้ยา ก็บู้ได้ผล กระหล่ำเน่าตายหมด พี่น้องม้งก็ต้องชู้บู้ชู้ยา พอพี่น้องม้งได้เงิน มีรถยนต์ คนปกากะญอเห็นพี่น้องม้งได้ดี บางคนก็ปลุกกระหล่ำเลียนแบบพี่น้องม้ง ที่นี้ก็ขายไปเรื่อย ๆ ที่ดินก็ใช้มากขึ้น

เมื่อก่อนมีที่ดินครอบครัว ๖-๗ แปลง ปลุกข้าวหมุนเวียนไปได้พอดี ครอบรอบ ๖-๗ ปี ก็กลับมาแผ้วถางไร่เหล่า ปลุกข้าว ปลุกถั่ว ปลุกผักอาหารเป็นอย่างนี้ พอคนบนคอยช่วยกันทำสวนกระหล่ำปลี พี่น้องม้ง พี่น้องปกากะญอช่วยกันทำ ที่นี้ที่ดินบู้ได้พักแล้ว ดันไม้ในไร่เหล่าบู้ทันโตแล้ว นกก็หายไป หนูก็บมีที่อยู่ ที่ดินว่างที่ไหน ต้องใช้เพาะปลูกให้หมด พอเป็นอย่างนี้ คนบนคอยก็ยุ่งกันน้ำดู พี่ ๆ น้องแย่งที่ดินกันก็มี หมูบ้านนั้นแย่งที่ดินหมูบ้านนี้ก็มี แย่งไปแย่งมา ยิ่งกันตายก็มี เรื่องนี้นายทุนนั่นแหละที่สร้างปัญหา อย่างที่บ้านห้วยตอง (บ้านห้วยตอง ต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่) นายทุนประเทศไต้หวัน มาทำโรงปลุกดอก ทำฝายกั้นน้ำแม่สะป๊อก ต้องใช้น้ำเยอะ แย่งน้ำชาวบ้านไปเกือบหมดเลย แลம்பพอ ยังชู้บู้ชู้ยามากด้วย เรื่องนี้ชาวบ้านทะเลาะกันน้ำดู แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งก็บอกว่า นายทุนประเทศไต้หวันทำดีแล้ว เพราะชาวบ้านมีรายได้มีงานทำ ชาวบ้านได้เงิน อีกฝ่ายหนึ่งก็บอกว่า ทำอย่างนี้บู้ดี ต่อไปชาวบ้านทั้งหมดจะอยู่ยาก เพราะใช้น้ำเยอะ ชู้บู้ชู้ยา ปลาในน้ำ แมลงในน้ำจะตาย เอาไปเอามาคนบนคอยก็ขัดแย้งกัน